

८७ ॥ प्रायश्चित्तप्रकरणपुस्तकप्रिदो

आर्य समाज ARYA ARCHIVES	3142	
----------------------------	------	--

ॐ श्रीगणेशाय नमः॥ अनादिभवसंभूतपापप्रकाराणां स्मरणां वासुदे
 वस्य यस्य तस्मै नमो नमः॥ मन्वादिस्मृतिमात्रेण क्यमुविचार्य यथाक्रमं॥ क्रिप
 ते भवदेवेन प्रायश्चित्तनिरूपणां॥ प्रायश्चित्तेनिरूपिते गुरुत्वात् यंच महत्पा
 तक प्रायश्चित्तनिरूपणपुरस्सरमेवेतर प्रायश्चित्तनिरूपणो कर्तव्ये मन्वा
 दिवचनानुरोधेन प्रथमं ब्रह्मवध प्रायश्चित्तनिरूप्यते तथा च मनु॥ ब्रह्म
 त्यासुरायां न संसेयं गुरीं गणगोमः॥ प्रहंतियातकान्याहुः संसर्गश्चापि तेः सह॥
 तथा च विश्वपित्रोऽपि तस्वयं प्रवः॥ ब्राह्मणेनैव हतव्यः सुरापेया न च द्विजैः॥

रामः

॥ १॥

ब्राह्मणस्वर्गाहुराणां न कर्तव्यं कथंचन॥ गुरुपत्नीं न गच्छेत्तसंसर्गं ते
 श्ववर्जयेत्॥ मरुपातकसंज्ञाच निर्दिष्टेषामत्रोषिप्रतिरिति॥ अत्र नि
 षेधविषये स्पष्टं न स्यान्निरूपणं हननमिति प्रित्तप्रायश्चित्तानि नि
 रूपणात् प्रथमं हननमेव निरूप्यते किमिदं हननं नापेति तत्र प्रा
 णवियोगस्तथाप्यारोहनमिति लोकप्रसिद्धमेव सर्वपाणावि
 योगव्यापारो यथासाक्षात्कर्तुं स तथा परंपराकर्तुरपीति तेष्वाप्र
 पिकृतत्वं तेन साक्षाद्भूतवत् प्रयोजकानुग्राहकानुमत्तनिमित्तं

नामपि हंतत्वात् यंचानामपि निषेधविषयत्वं नत्वेकस्य शब्दस्याने
कपरत्वमनुगतैकत्वं यद्वारेण संभवति नचात्र हंतशब्दप्रवृत्तिनिमित्तं
किंचिदनुगतं यंचत्वेकमस्ति अथसाक्षात्परं यणमाधारणं प्राणा
वियोगफलव्यापारहेतुत्वमात्रमपेक्षितं तर्हीषुकारस्यापि हंतत्वं
प्रसंगः। नत्वेकत्वमिषुकारस्य बहुस्यापि हंतगतमन्यूत्यादनद्वारेण
स्यवधित्वप्रसंगः। नह्यनुत्यादितमनुः कश्चित्कमपि व्यापादय
ति तेन यथा निमित्तिनो मन्यूत्यादनद्वारेण निमित्तवधित्वं तथास्वा

रामः
॥ २ ॥

नमन्यपि निमित्तवधित्वं दुर्निवारमेवेति साक्षाद्भूतनकर्तृरेव निषेधविषय
यत्वं मुचितमिति उच्यते सत्यमेव मिषुकारादिसंक्षरानुगतैकत्वाभावे
पियेषां मन्वादिवचनाद्भवति कंहंतत्वं प्रतीयते तेषामेव निषेधविषय
त्वं नहि प्राणांतरसिद्धे प्रयोजकादीनां परंपराकारणत्वे वेदमूलस्य शब्द
स्यानुवादकत्वं ननु मुक्तिस्तद्दर्शनाद्देवीत्यत्र मुक्तिशब्दस्य पापमोचन
मात्रपरत्ववद्देदमूलस्यापि त्वनस्यान्यपरत्वं भविष्यतीत्याशंकाया
माह नह्यनुत्यादि विधिनिषेधविषयत्वं प्रतिपादनप्रयोजनव्यतिरे

केण संभवति तत्तथावमनु॥ रागाद्वेद्यात् प्रमादादास्वतः परतएव वा।
 ब्राह्मणं घातयेद्यसुसभवे दुष्टघातक इति तत्र परत इति शब्दप्रयोगात्
 साक्षाद्वचनत् प्रयोजकस्यापि वधभागित्वं प्रतीयते तथावमनु॥ वदुः
 ना मेककार्याणां सर्वेषां शस्त्रधारिणां। यद्येको घातकस्तत्र सर्वे ते घा-
 तकाः स्मृताः। अनेनार्थं घातकस्यापि वधभागित्वं प्रतीयते तथा च
 पक्षेऽपि॥ प्रयोजयितानुमत्ता कर्त्री चेति सर्वे ते स्वर्गनरकस्य भोक्ता एव
 भूय आह भवेत्तस्मिन् फले विरोध इति अनेनाप्यनुपपि वधभागित्वं
 भूय शब्दश्च पुनः पुनर्वाचकोऽहं कार्यवाचकश्च॥

रामः
 ॥ ३ ॥

षड्विंश
 द्वाविंशति
 त्वर्थः २

प्रतीयते तथा आक्रोशताडनादि निमित्तकमन्युत्पादनद्वारेण निमि-
 त्तिनो वधभागित्वं षड्विंशत्वेन। आक्रोशितसाडितो वाधनेर्वा परिप-
 डितः॥ यमुद्दिश्य त्यजेत् प्राणां समाह्वय्य घातकं॥ अन्यायेन गृहीतश्च
 प्रार्थयन्त्याय दर्शनां यमुद्दिश्य त्यजेत् प्राणां समाह्वय्य घातकं
 ॥ जातिप्रित्रकलत्रार्थे सुहृत्क्षेत्रार्थमेव वा। यमुद्दिश्य त्यजेत् प्राणां
 समाह्वय्य घातकमित्यादिवचनवत्साद्यथोक्ता नान्येव निषेधवि-
 शयत्वं यदि तु वचने विना परंपराकारणस्यापि प्रहायात किं त्वं भ-

वतितदा कर्म करणां प्रथयानार्थं कथं कथनेन प्रयुक्तावपि प्र
 थयाने प्रयोजक कर्तृत्वाभवात्तत्किञ्च प्रसंगः। तथा प्रहायात कि
 या जनाध्यायनपरिणामन प्रयुक्तावपि प्रहायात किञ्चेतत्तथा विध
 प्रायश्चित्त प्रसंगः एव प्रसत्प्रतिग्रहादि प्रयुक्तौ धर्माधिकारिण
 कस्यापि प्रयोजक प्रतिग्रहित्वेन प्रायश्चित्तः प्रसंगः। न चैवं स
 कलशिशवादिरोधात् साक्षात्कर्तृगोचरत्वेनैव तिष्ठेद्योयप
 न्नोपरंपराश्रयणस्य बाह्याभ्युत्पात्तत्वेन सर्वत्र साक्षात्कर्तृरौ

रामः
 ॥ ४४ ॥

वतिष्ठेधविषयत्वं वचनवशात्तु वधगोचरत्वेन परंपराकर्तृरपीति व
 क्तव्यं। अतएव यत्रोपकाराचरणे देवाद्धोतिष्यद्यते नत्रापि वचन
 वशात्तवधभागित्वं तथा च संवत्तः॥ औषधं स्नेहमाहारं दग्दगोवा
 ह्येणेषु च। दीपमाने विद्यन्तिः स्थान्नासयापेन सिध्यते॥ तथा यान्नव
 क्षयः॥ क्रियमाणो यकारेण नृते विप्रनयातकमित्येवमादिते न यत्र
 भोजनादिस्वोपकारं कुर्वन् कंठलग्न भक्ष्यादिवाशान्प्रियते तत्रापि स्वा
 पकारार्थमेव प्रवृत्तौ प्रमादतो मरणमिति ध्येतेर्नात्मवधभागित्वं स

वं पुत्रशिष्य भार्यादयोपि विविधा धातार्थं दृष्टे^ह कृते यत्र क्रोधवशान्नि
 यते तत्रापि वचनादेव न दोषः ॥ तथा च विष्णुपुराणं । पुत्रः शिष्यस्तथा
 भार्या शासनश्चैदिन इति । न शास्त्रात्तत्र दोषोऽपि सिध्यते देवसत्तमा
 वयत्र मन्युहेतुव नुत्यादे उभयत्र तया वैरितिर्याते न न वा । न वा प्रसुक्तो
 न्यतो वा हेतुः शास्त्रादात्मनं व्यापादयति । तत्रोद्देश्यस्य यथोक्तानि
 प्रित्तानुत्यादेनात न वध भागित्वं किंतु हंतरेव साक्षादात्मवधित्वं तथा राम
 वाक् । असम्यक्तेन यः कश्चिद्भुजः प्राणान् परित्यजेत् । तस्यैव तद्वधेयः ॥ ५ ॥

पं ननु यं परि कीर्तयेदिति । तथा यदि ब्राह्मणो व्याततायी भवति तदा त
 द्दोषेपि वचनादेव न दोषः । तथा च मनुः । आततायिनमायांतमपि वेदात्र
 गं रणे । जिघांसंतं जिघांसीयात्र तेन वुह्महा भवेत् । गुरुं वा वालवृद्धं वा
 ब्राह्मणं वा वहुश्रुतं । आततायिनमायांतं हन्या देवा विचारयन् । तथा
 च वसिष्ठः । स्वाध्यायिनं कुले जातं हन्या देवा ततायिनी न तेन वुह्महा
 सत्यामनुस्तमनु मृच्छतीति । आततायिनश्चोक्ताः । अग्निदेवो र
 दश्चैव शस्त्रपाणिर्धनापहः । क्षेत्रदारापहो वधेते आततायि

नः॥ तथा च प्रत्ययप्राणां गृहक्षेत्रादिहर्तारं तथा च तन्मभिगामिनं। अग्नि
 दंगरदचैव तथा वा भुधतामुधं। अभिचारं च कुर्वीतां राजगामिचयै श्रुते
 स्ते हि कथिता लोके धर्मज्ञैराततायिनः॥ तथा च गृहक्षेत्रादिहर्तारं। उच्यतामि
 प्रियाधर्षाधनहर्त्रागिरप्रदः। अथर्वहन्ता ते जो घृष्येदेते आततायिन
 इति। अत्र च सर्वत्रैवोद्यतास्यदिपदसमप्रिव्याहारेण प्रवृत्तक्रियत्
 वाततायो नत्वतीतक्रियो भाविक्रियो वा तत्रापि यादिपलायनादि
 ना प्रकारांतरेण रक्षणां कर्तुं न शक्यते न देव परमस्य हनने दोषा
 व्यभिचारेण हन्ता ५६

रामः
 ॥ ६ ॥

भावोऽस्यथा हननस्य दृष्टार्थत्वं संप्रवर्ति अदृष्टार्थत्वं कल्पना प्रसंगात्
 सर्वत आत्मानं गोपायितेत्यनेनात्परक्षणात्पवितृत्वात् तदक्षणेमेव द
 सूप्रयोजनं तत्रैव न्यथापि प्रवर्ति तदा तत्रापि वधोऽदृष्टार्थस्त्वस्यदि
 ति अत्र वधनगृहणे नैव प्राप्नोति यत्कक्षेत्रगृहांधनशब्देन बहुतरध
 नप्रतिपादनार्थं तेन क्षेत्रस्य शासनादेः स्वस्य स्यात्परहर्त्राधनस्य तु बहुत
 रस्यैवापरहर्त्रा यदप्यहरेण वृत्ततोद्देश एव भवति स एवाततायोतिद
 र्शयं॥ राजगामिचयै श्रुते यदभिधाने सत्येवैव प्राराणात्म्यो भवति

नदभिप्रेतं तेजो घृश्चात्र मध्यादिदानेन वृत्ते तेजो विनाशोभिप्रेतः अन्य
 सुबोधयेवेति यच्च केनाप्युक्तं आततायिवधेन दोषोऽन्यत्र गोब्राह्म
 णादित्यनेन सुमंतुवचनेन विरोध इति तदपि सूत्रावच्छेदात्ता कलना
 देवा तथाहि सूत्रत्रयमिदं आततायिवधेनेत्येकं दोषोऽन्यत्रेत्यपरं
 गोब्राह्मणात्स्नातः प्रायश्चित्तं कुर्यादिति वक्तव्यं तत्र वृत्तवधे प्रा
 यश्चित्तमुक्त्वा यत्तैः समुद्धृतं कुर्यात्तस्यैवं प्रायश्चित्तमित्यभि
 धाय सुमंतुने कृमिदं तेनाततायिवधेनेतत्तत्त्वं पूर्वोक्तप्रायश्चित्त

तमः
 ॥५॥

निषेधकं दोषोऽन्यत्रेति तु आततायिवधातिरिक्तवधे दोषप्रतिपाद
 कं गोब्राह्मणात्स्नातः प्रायश्चित्तं कुर्यादिति वक्तव्यं प्रायश्चित्तांगस्नातप्रतिपा
 दकं गोहेतुकं स्नातं व्यासेनैवोक्तं । तथा च **आततायः** । श्रूयंते यानि तीर्था
 नि त्रिषु सौकेषु नित्यशः । अपि चैकः समस्तैर्वांगवांश्च गोदकस्यैव
 ति ब्राह्मणशब्देनात्र विधिवाक्यप्रपेक्षितं तद्वैतुकं च स्नातं यथावि
 हितो घर्मवर्षादि पूर्वकं तेन गोहेतुकं स्नातः ब्राह्मणहेतुकं च स्नातः
 प्रायश्चित्ताधिकारा प्रवर्ति नत्वा प्रवर्तमानोति वाक्यार्थः यदपि

भविष्यपुराणस्यवचनं। हत्वा तु प्रहरं तं वै द्वा स्रगां वेद पारगं। कामतो
 पितरे द्वौ रोहा दशा व्याख्य मुत्र मं प्रिति तदपि नाततामि वधविषयं प्र
 हाशब्दस्यवधानमभिधाय कत्वा तत्तेनायमर्थः। यो हि चक्षुराद्यवय
 वा तां प्रकर्षहने प्रवृत्तस्तद्धेवि कामतो द्वादशा वार्षिकमेव प्राय
 श्चित्तमित्यर्थः। एवं यथा विहितवाग्दण्डधनदण्डशरीरदण्डप
 राधानुरूपेषु यदि कश्चित् क्रोधवशाद्गलपाशादिना प्रियते
 तत्रापि न दोषः प्रभूत्यादकत्वेपि दण्डादीनां विहितत्वात् निषेधा

रामः
 ॥ ८ ॥

नवकाशेन दोषाभावात् यतो नाहं स्यादित्येतेन साक्षात्परपर्याया
 प्राणवियोगफलव्यापारकर्तृत्वेति विध्यते न च निमित्तिनो वाग्द
 ण्डादिति मित्रातिरिक्तव्यापारान्तरेकर्तृत्वमस्ति तदेव हि प्रभूत्याद
 नद्वारेण परंपर्यावधकारणं तच्चैविहितं कथं तस्य निषेधविष
 यत्वं प्रिति सते न तदुक्तं भवति साक्षात् प्रयुक्तानुग्राहानुमतिनिमित्ति
 त्तरूपकारणभेदात् संक्षेपतः पंचविधो वधः। तत्कारो न वधका
 शः तन्न नरात्तरव्यापारव्यवहितप्राणवियोगफलवत् समवेत्ता प्र
 तस्याद्विहितेतरमसकारणवन्निमित्ती ३

वृत्तिरुत्पद्यते ससाक्षादधी. एतेनान्यदोयप्रारणार्थं प्रयुक्तविषय
 हितमत्रयदिकश्चिदन्त्येवरवादित्वाप्रियतेतत्रापिनवधभागित्वे॥
 विषयभक्षकव्यापारेणैव भक्षणेनविषयप्रयोजनः प्राणविमोक्षण
 व्यापारस्यव्यवहितत्वात्. एवं आद्युदिप्रारणार्थं यंत्रोपयोगे
 योजनान्तरकृतवायो कृपादौवाकश्चिदागस्यप्रियतेतत्रापिनवध
 इत्युक्तंतीयं नवैवंसतियस्याप्यन्नादौ प्रतिक्षिप्यविषयदत्तं नमः
 गोपिभक्षकव्यापारव्यवधानान्नवधभागित्वमितिवाच्यं। तद्व्या
 साक्षादधजन्मइत्यर्थः२

नसाक्षादधभागित्वमित्यर्थः१

रामः
 ॥ २ ॥

पारस्यभक्षणास्यविषयदानव्यापारनिमित्तत्वेनाव्यवधायकत्वात्
 एवंनिरूप्यविषयदीयते अनेनचेदुक्षणास्यमिदमन्नादिकंतेनाह
 मासिनविषयप्रक्षिपातीति तेनपश्चादभाविनोपिभक्षणास्यगु
 तेनैवविषयदाननिमित्तत्वेनबुद्धिस्थीभूतत्वान्नव्यवधायकत्वमि
 तिसाक्षादधित्वमेवेति. प्रयोजकश्चाद्विषयः। अप्रवृत्तप्रवर्तकः
 प्रवृत्तोत्साहजनकस्य नचाप्रवृत्तप्रवर्तनेप्रयोज्यस्यस्वजाधि
 स्थानीयत्वात्. प्रयोजकस्यसाक्षादधित्वमेवेतिवाच्यं। यतो नहि
 श्रु२

प्रयोऽन्यथापारमर्षेक्ष्यस्व क्रोधादमननिपातनवत् प्रयुक्तिमात्रेणैव
 प्राणवियोगोदृश्यते किंताहिसत्त्वापि प्रयुक्तौ प्रयोऽन्यगतस्व क्रोदि
 निपातांतरमेव। नचविषयभक्षणादान इवात्राप्यग्रतएव प्रयोऽन्यथा
 पारम्यपि प्रयोजकव्यापारनिमित्तत्वेनाव्यवधायकत्वं अपुत्र
 तत्प्रवर्तकत्वेन प्रयुक्तिवशादेव प्रयोऽन्यथापारसंभवात् तेनव्य
 वधायकपुरुषात्तरव्यापराज्ञरायेक्षितत्वात्साक्षादधित्वलक्ष
 णाभावेनाप्रवृत्तप्रवर्तकस्यापिनसाक्षादधित्वेनैव प्रयोजक

रामः
 ॥ १० ॥

मेवेति एवमनुग्राहकोपिद्विविधः। वध्यगतंवे प्रतस्त्वया वादानेनवात्
 दीयानुग्राहकात्तद्व्युदासेनवा अनुमंतावसम्भवति प्रवृत्त्युत्प्रेषोपि
 हंतायदनुमतिव्यतिरेकेणस्वप्रत्यवायशंकयानप्रवर्तते तदनुम
 त्यावप्रवर्ततेनवायं प्रयोजकः प्रवृत्त्यनुपदेशकत्वात् नाप्यनुग्राह
 कः वर्तमानप्राणवियोगफलव्यापारप्रवृत्ताननुकूलत्वात् किं
 त्वनुमतिदातमात्रेणोत्पत्त्यमानप्राणवियोगफलप्रवृत्त्यनुक
 लत्वात् प्रयोजकानुग्राहकाभ्यांभिन्नस्वानुमंतेति तिति त्रीवयान्

रुत मन्त्रादयेन प्राणान्तर्यामिणेन विधीयते तेन सप्तविधो हंता का

मा कामतश्चतुर्दशविधः इति च ~~प्राणान्तर्यामिणेन~~ ॥

इदानीं प्रायश्चित्तं विहितं ह्युच्यते ॥ प्राप्तेनामतयः प्रोक्तं विहितं निश्चय उच्य

ते । तपो निश्चयमात्रं प्रायश्चित्तमिति स्मृतं । प्रायश्चित्तं

यत्र विशेषेण शृंगग्राहिकया वचनं श्रूयते तत्र सर्वत्र वृत्तव

धादिषु । इति शक्तिगुणोपेक्षं सकृदुद्धृतं तथा । अनुबन्धादिति

नाय प्रायश्चित्तं प्रकल्पयेत् । इति हि श्रामिव वचनात् तदादेशः

॥ ११ ॥

कार्त्तव्यं शक्तिपापं च विक्षयत्ततः । प्रायश्चित्तं प्रकल्प्यं स्याद्यत्र

लोका न निःकृतिरिति याज्ञवल्क्य वचनात् च प्रायश्चित्त व्यवस्थाद

ष्टयेति वधश्च द्विविधः कामतोऽकामतश्चेति तत्र कामतः साक्षात्

प्रवधे विशेषाश्रयाणस्तत्तद्वधो मेव वर्णितो प्राणैतिकं प्रायश्चित्तं

त्रे यथाह याज्ञवल्क्यः । सोमभ्यः स्वाहेत्याद्युवा सोम प्रयति वै

तनुं । प्रजातां नु ह्योषापि मंत्रैरेभि र्यथाक्रममिति । सोमभ्यः स्वा

हा त्वग्भ्यः स्वाहा इत्यादि मंत्रैः सोमत्वग्लोहितमांसमेदस्नाय

स्थि मज्जा त्रांतनुमुत्कृत्तौ न कृत्वा गौ नु ह्यात् एवं च मृतः शुद्धि मवा
 पुयात् संश्रमे वा ह तो तक्षी भूतः शुद्धि मवा पुयात् मृत कल्पं प्रहारा ने
 जीवन्नपि विभ्रुतीति तथा च मनुः तक्ष्यं शास्त्र भूता वात्स्या द्विदुषा मि
 ह्यात्मनः प्राप्ते दात्मान मग्नौ वा सनि द्विद्विर वा कश्चिह् । तथा गवा
 र्थे वात्स्या र्थे वात्स्याः प्राणा नृपीत्यनेतः पुन्यते बुद्ध्या ह्यायागे
 प्रागे वात्स्याप्येति यद्यप्येतेषु वचनेषु कामशब्दो योदानं नान्ति
 तथापि प्राणांति कत्वेन कामविषयत्वमेव दृश्यं । तथा च मध्यमं

रामः
 ॥ १२ ॥

गिराः प्राणांति कंच यत्प्रोक्तं यच्चिन्नं मनीषिभिः । तनु काम क
 तं प्राप्य विज्ञेयं नात्र संशयः । न मनुवचनात् कामतो बुद्धवर्धे प्र
 यश्चिन्नाभाभाव इति वाच्यं । तथा च मनुः इयं विभ्रु हृदि तं प्रमा
 प्या कामतो द्विजं कामतो वात्स्या र्थेति कृतिर्न विधीयत इति । य
 तो द्वादशवार्षिकादि वृत्तरूपं प्रायश्चित्तमभिधाय मनु मोक्तुमिदं
 तेनेयं द्वादशवार्षिकादि वृत्तरूपा विभ्रु र्मासा कामतो वात्स्या र्थ
 धेति कृतिर्न भवतीत्यर्थो गम्यते तनु प्राणांति कापिनतिः कृतिरिति

यत्र स्वीकारेण कामतो बुद्धवधे प्राणांतिकं प्रायश्चित्तं भुजेत्यादि ज्ञान
 न कामनासमुच्चये प्रायश्चित्ताभाव इत्युक्तं तदुक्तं कामनाया ज्ञानात्
 प्रियाणाम् बुद्धवधविषया कामनात्र कामनाशब्दे नाभिधेया ननु भू
 त्वादिवधविषयान्तरस्य विषया कामना अन्यत्र प्रेष्यावतः प्रवृत्तिं जन
 यति कामना प्रयत्नयोः समनविषयत्वात् यत्र तु प्रांत्या प्रमादतो वा भू
 त्वादिवध कामना प्रवृत्तस्य बुद्धवधे निषेधो यते नत्र विषयानापिका
 मनावुद्धवधागोचरत्वे नास्ति कस्यैव श्रद्धान्तवत्त्वादिदान कामनेव प्रां

रामः
 ॥१३॥

मात्रं

त्वा बुद्धवधे प्राणांतिकं प्रायश्चित्तं भुजेत्यादि ज्ञान कामनाया ज्ञानात्
 कृतवृत्त्यागतदानं फलं नत्रापि भूत्वादिवध कामनाया प्रांत्यादिना वा
 त्वावधेन कामना कृतवुद्धवध फलं अपितु बुद्धवध फलमात्रमेवे
 ति बुद्धवध कामनायास्तु ज्ञानपूर्वकत्वात् कामनाया ज्ञानस्याव्यभिचा
 रात् कामनाया प्राणावधे प्राणांतिकं प्रायश्चित्तं ज्ञान कामनाया प्रां
 यश्चित्ताभाव इति वचनमनर्थकमेव एवं कामना व्यतिरेकेण काम
 तो बुद्धवधे प्राणांतिकं प्रायश्चित्तं यदुक्तं तदप्युक्तं नहि बुद्धवधे प्रां

नमानं दुःखवधेकारणं अपितु पुत्रवधपवृत्तिहेतुप्रत्ययान्नानं तस्य व
 कामनादरेणैव पुत्रवर्तकत्वात्सर्वत्रज्ञानकामनयोरव्यभिचारस्य सते
 नयतकेष्टिदुक्तं वलात्कारेणाकार्यपवृत्तौ ज्ञानमसि कामनामाती
 तितत्प्रत्युक्तं यतो ज्ञानकामनयोः समुच्चयः किं पुत्रवर्तकत्वे हेतुः पृथ
 कभावोवेति विन्यते तथा भूतस्य ज्ञानस्य सतोपि पुत्रवर्तकत्वाभावे नाज्ञा
 तनुस्यत्वमेवेति नास्ति व्यभिचार इति अतैवैवाभिप्रायेण ज्ञातात्मेनो
 क्तं। मुञ्छे नानिगता भूता अकामाद्या कथंचन कृच्छ्रवयंप्रकुर्वीत ज्ञा

राम
 ॥१४॥

नेतृद्विगुणं भवेत्। तच्च ज्ञानं ज्ञेयं तत्तुक्तं। प्रायश्चित्तेनैवैत्येनो यद्
 ज्ञानकृतं भवेत्। कामतो व्यवहार्यसुवचनादिह जायत इति अत्र वा कामे
 कृच्छ्रवयमभिधाय कामतो द्वैगुणेपवृत्तये यच्छातात्मेनोक्तं ज्ञानतो
 द्वैगुणं यज्ञज्ञेयं तद्विज्ञानतः प्रायश्चित्तेन घापक्षयमभिधाय ज्ञा
 नतो व्यवहार्यत्वेव कथ्येत कामतो व्यवहार्य इत्युक्तं तदपि ज्ञानकाम
 नयोरव्यभिचारादनावस्थैव नंतव्यं। अतो ज्ञानकामनयोरव्यभिचारा
 त्सर्वत्रैव महापातके ज्ञानकामनयोः प्राणान्तिकेनैव प्रायश्चित्तं न

नु प्रायश्चित्ताभावा इति सिद्धिः यत्तु कामतोऽव्यवहार्यसुवचनादिह जा
 यत इत्यनेन ज्ञातकृतया यस्य प्रायश्चित्तेनाप्यनयगम इति याज्ञवल्क्येनो
 क्तं तत्कामनया पापप्रवृत्तिनिवृत्तमेव नानावचनेषु मृतः श्रद्धिप्रवापुयादि
 त्यनेन पापभयरूपश्रद्धिप्रतिपादनात् अज्ञानतस्तु साक्षादुत्पत्तये द्वाद
 शवार्षिकं । यदाह्यातवत्कृत्वा शिरः कपासो धजवान् प्रेक्ष्याशो कर्मवे
 द्यनरात्रसहा द्वादशाव्यतिमिदं पुनः श्रद्धिमापुमादिति तदाचमनः । तु
 सहा द्वादशाव्यतिकुटीं कृत्वा वने वसेत् । प्रेक्ष्याशोऽप्यति श्रद्धार्थं कृत्वा

रामः
 ॥ १५ ॥

शवशिरो धजमित्येव मादि अवद्यादशवर्षवृत्तवर्षवतवासादेककुत्वा
 दितिकर्तव्यता वा दस्यञ्च प्राजापत्ये चोपवासत्रयेऽपि गृहवस्थानादि
 तिकर्तव्यता वा दस्यभावाच्च अविगीतानादि शिराचारद्वयानि च य
 थोक्तद्वादशवार्षिकवृत्तस्य द्वादशवार्षिकप्राजापत्यवृत्तस्य चोपवास
 प्राजापत्यवृत्तद्वादशवर्षा धर्मः ॥ ॥ तद्वत्तु ॥ ॥ अहं प्रातस्त्योहं सा
 यं अहमद्यादयावितं । अहं परं च नाश्रीयात् प्राजापत्यविधिः स्मृतः
 इति अनेन द्वादशवर्षे यद्येविकशतवय प्राजापत्यनिप्रवृत्तिः प्रा
 ३ प्राजापत्येन वदिवसेत्यदभोजनं तदद्वादशाग्रासादि

३ प्राजापत्येन वदिवसेत्यदभोजनं तदद्वादशाग्रासादि

जापत्पाशकौ च धेनुदानं विहितं । तथा च मार्कण्डेयः । प्राजापत्य
 क्रियाशकौ धेनुं दद्याद्विचक्षणः । धेनोरभावे दानं न तु त्वं प्रत्न्य
 तस्य शयः । तेन दद्यादशवार्षिकं वृत्ते पदेशे घट्यधिकं शतत्रयं धे
 नवो भवति । ब्रह्मवधित्वं च सप्तविधं पुक्तं तत्र ज्ञातः साक्षात् ब्रह्म
 च धेयः । तं दद्यादशवार्षिकमेव प्रायश्चित्तं । इतरेषां तु यद्यपि श्रुते
 ग्रहिकया साक्षात् च न तास्ति तथापि भूय आरभते तस्मिन् फले विशेषे
 ष इत्यापस्तम्बवचनात् दद्यादशवार्षिकं प्रायश्चित्तं विशेषेण प्रतिपा

रामः
 ॥ १८ ॥

अत्र वक्ष्यते वनेन श्रुतं नान्यादि वचनं श्रुतमस्तीति प्रकृत्या २

दकवचनाच्च साक्षाद्विषयद्वादशवार्षिकं प्रायश्चित्तं यद्येक
 त्रये संप्रस्य दशवार्षिकं प्रायश्चित्तं त्वेति न्यायेनाह प्रायश्चित्तं प्रायश्चित्तं
 श्रित्व व्यवस्था भवति तेनापवृत्तपवर्तकस्य प्रयोजकस्यानुग्राहका
 दिभ्यः सोक्तं यदि ह्यप्रभागापवये साह दशवार्षिकं वैमनस्व्याद्यायाद
 कानुग्राहकस्य ततोपि किंविद्वन्त्वाच्च ववार्षिकं प्रवृत्तोत्साहजनकस्य प्र
 योजकस्य ततोपि न्यूनत्वात्साह सप्तवार्षिकं अनुग्राहकान्तरबुदासकस्या
 नुग्राहकस्य ततोपि न्यूनत्वात्साह दशवार्षिकं अनुमनुगानुमतिदानेन त

तोपि नूनत्वात्सार्द्धं चतुर्वर्षिकं निमित्तिनस्ततोपि नूनत्वात् त्रैवार्षिकं
 तत्राप्ययं वाचनिको विशेषः अर्थापहारता प्रतादिसवस्थव्यतिरेके
 रावाकृतको धमात्रेण यो प्रियते तद्वधेवार्षिकं अर्थापहारता इना
 दिसवस्थेन नृमृते त्रैवार्षिकं तथा वभतिष्यपुराणं काश्चित्पुत्रा
 यः यमुदिश्रद्धिजं हत्या द्राक्षणाः स्वयमेव हि। आत्मानं सहसा क्रोधा
 त्प्यकिं भवति पुत्रो॥ ई० ॥ केशश्च अनरवादीनां कृत्वातिर्व
 पनंगुहः। वृत्तचर्यं वरन्वीरवर्षेणैकोनश्रुति। ससवस्थं यदा वि

रामः
 ॥ ११ ॥

प्रोहत्वात्मानं मृतो गृहनिर्गुणः सहसा क्रोधाद्गृहक्षेत्रादिकं पुति। त्रैवार्षिकं
 कं वृत्तं कार्यदुस्त्रचर्यं चरन्ति॥ एतेन यदेतदंगिरसोक्तं घडप्रिवर्षैः कृत्वा
 चारी वृत्तहायुयेतेन तथा प्रहायातकसंयुक्तावर्षैः श्रुतिं ते विप्रिहति
 तदपि यथोक्तविषयमेव दुर्लभं एतच्च मूलभूतदशवार्षिकप्रायश्चित्तं
 तस्याज्ञाननिवृत्तत्वात्तदसमाप्तप्रमाणहतिव्यवस्थया प्रायश्चित्तं
 प्रयोजकादीनामप्यज्ञानतएव दुर्लभं प्रायश्चित्तमकामानां कामाद्या
 प्रीतिमानव॥ विहितं यदकामानां कामात्रदिगुणं स्मृतमित्यंगिरावच

नात्। ज्ञातकामनयोश्चाव्यभिचारात् ज्ञातौ द्वे गुणमेव स्तेनपुयो
 जकादोनामपि ये पुयो जकादयः षड्तेषामपि पुयो जकादिति हित
 मूलभूत प्रायश्चित्ताह माह मभागहति व्यवस्थया प्रायश्चित्ते
 मूलनीयमिति स्तत्रुवाहणमात्रवधविषयं। पितृमातृ सोदरा प्रा
 तु आचार्य श्रोत्रियाहितामोनां षट्प मज्ञानतः पुत्येकवधेनुद्वाद
 शवार्षिकवृत्तं कृत्वा न निवर्त्तितव्यं किं नु याव जीवमेव वृत्तमाचर
 णाय। न चान्य भविष्य उवाहणं मातरं पितरं हत्वा सोदर्यं प्रातरं तथा

रामः
 ॥ १८ ॥

ते ३

गृहं हत्वा श्रोत्रियं च आहिताग्निमथापि वा। अग्निमाद्यावदुच्छ्वासा
 वृत्तं चोत्तीर्त्वा विश्रुतिः। अवधेनु संकलनायां जीवनकारस्यानियतत्वा
 नृविंशत्युत्तरशतं परमायुरेव ग्राह्यं न द्वादशवार्षिकं कृत्वा वधकात्
 द्वाद्विंशत्यधिकशतस्य यावदवशिष्यं न वत्परिमाणेन द्वादशवा
 र्षिकवृत्तानुरूपधेनवोदातव्याः। यन्नुयाजवत्स्वयेनोक्तं द्विगुणं स
 वनस्थेन वासरो वृत्तमादिशेदिति। तत्राहिताग्नियदेनैव यज्ञमानस्यो
 पादानात् सवनस्थ इति ऋत्विग्विषयं दुस्त्वम्। यन्नुशंस्त्विति

तवचनं पूर्ववदप्रतिपूर्वकं चतुर्ष्वरोषि प्रप्राप्य द्वादशसंवत्सरान्
 यद् अणिसाई संवत्सरान्नुता न्यादिशतं तेषामंते गोसहस्रं ततो द्वं
 तस्याईतद्वैच दद्यात् सर्वेषामनुकूले गेति तत्रयथाक्रमं चतुर्वर्गं पु
 त्रपितृव्यविषयं मातृत्वविषयं च चतुर्ष्वरोषि स्थितिं हन्तव्यं निदेशः स
 र्वेषामनुकूले गेति पुनरुपादानमाप्रथ्येन हन्त निदेशः तेनायमर्थो
 भवति ब्राह्मणपुत्रं पितृव्यं मातृत्वं हत्वा द्वादशवार्षिकांते गोसहस्रं
 दद्यात् क्षत्रियसु षाड् वार्षिकांते गवां पंचशतानि दद्यात् वैश्य

रामः

॥ १८॥

स्त्रैवार्षिकांते साई गोशतद्वयं दद्यात् शूद्रः साई वार्षिकांते सपाद
 गोशतं दद्यादिति यत्र प्रथमं गिरसो कृत्वा गवां सहस्रं विधिवत् पात्रे
 भ्यः प्रतिदाययेत् ब्रह्महापुत्रिपुत्र्येत सर्वपापेभ्यस्वचेति तत्पितृ
 व्यपुत्रादि सपिराविषयं आत्मवन्धुविषयं च आत्मवांश्च वा
 शोक्ताः आत्ममातुः स्वसुः पुत्रा आत्मपितुः स्वसुः सुताः आत्म
 मातुः पुत्राश्च विज्ञेया आत्मवांश्च वा इति एतेन यथायथा सवं
 धोक्तयो भवति तथा तथा द्वादशवार्षिकादधिकं प्रायश्चित्तं

न मूहनीयं एतच्च सर्वमज्ञानतः साक्षाद्वधे प्रयोजकादीनां तु य
 थोक्ता ह्यप्रभागहन्ति दुष्टव्या ज्ञानतस्तु द्वैगुरापमिति जातिमात्र
 पतितब्राह्मणवधे तु कामतोषितप्रमाणं किंचिद्वा दश चार्षि
 कमेव तथा च भविष्यपुराणं जातिमात्रे हतो विधे कामतो यद्रवे
 दुराह। तरे द्वादशवर्षाणि कृत्वा शवशिरो ध्वजमिति अज्ञानत
 तादृक्प्रति इदानीं वधः पृथक् स्पष्टवधानुत्पादे प्रायश्चित्तं निरु
 प्यते तत्र गौतमः। स ह्यश्वे द्वादशवर्षाणि कृत्वा पीति इदं च ब्राह्म

रामः
 ॥ २० ॥

पृष्ठः १८

णवधे पृथक् ब्राह्मणवधः प्रायश्चित्तं जातिदेशकं वचनं ततोपि निमि
 त्तवधः प्रायश्चित्तस्यास्यत्वात् तदतिदेशकमेव तेन यदि ब्राह्मणप्रमाण
 निषेधानक्षिप्रेतकारणदिना विद्वो ब्राह्मणः कदा विज्जीवति तदानी
 निषेधोक्तं त्रैवार्षिकं अथ ब्राह्मणप्रमाणमिषेधानक्षिप्रेतकारण
 दिना दैववशात् तद्विद्वो सौ तदा स पुनरात्तयो भूय आरभते तस्मिन् फ
 से विशेष इति वचनानुसारात् निमित्तवधोक्तं वार्षिकमेव प्रायश्चित्तं
 अज्ञानतस्तददृक् यत्तु आपस्तम्बवचनं द्वादशरात्रमवधो द्वाद

राग रगुपदसेदिति तद्वधार्थं मानं समात्र उच्यते इत्यर्थं अ
 त्रयं धेनुसं कलनयां ददात्ता हो पवासेन धेनुद्वयं ददात्ता हतत्वा
 हारेण धेनुपवासे सं कलनयां एका धेनु इति प्रितित्वा धेनुद्वयं य
 दितु व धामि सं धानं विना एव माते हेतुना हतनार्थं मुच्यं करोति त
 दाष्टा जापत्यं अथ वेदना हेतुं लगुडादि मात्र पातनं करोति तदा
 तिकृष्टं अथ तत्रैव रक्तदर्शनं तदा कृष्टाति कृष्टं तथा वमनः
 अवंगूर्यं चरेत् कृष्टमति कृष्टं निपातने कृष्टाति कृष्टं कृष्टाति

रामः
 ॥२१॥

हतनार्थं मुच्यं करोति

ताडने

प्रत्यात्मा यशो रितं कृष्टं प्राजापत्यं तत्रैका धेनुः अतिकृष्टे धेनु
 द्वयं कृष्टाति कृष्टे धेनु रतु रयं यनु याज्ञवल्क्ये वचनं चरेत्तु प्रह्व
 पि घातार्थं चेत्स मागत इति तद्यथोक्तं अनुश्रुतं विधयमेव अतए
 व क्रोधवसाद्यदि आत्मद्वधार्थं जलाग्नि प्रवेशो विषमक्षराणं दे
 वजलादिभ्यः प्रपतनं शस्त्रेणोदरादिदहनं कृत्वेव देवाज्जीवति
 तथापि सूर्यश्चेद्वाह्मणवधेऽहत्वापीति न्यायेन तत्रैव वार्षिकमेव प्रपथ
 श्रितं यदि तु जलाग्नि प्रवेश गल पाशादिना परलोभतस्यापि के

प्रतिबन्ध
यत्नादयः
सोपपद्यः
२६

नापि प्रतिबन्धकेन जन्तामि पचे शादिकं न निष्पन्नं तदा तत्र प्राय
श्चित्तमाह यमः। जन्ताम्युद्धनप्रस्थां प्रवृज्याः शक्यं च्युताः। वि
षयपतनप्रायशस्त्रघातच्युताश्च ये। न वेते प्रत्यवसिताः सर्वलोका
वहिष्कृताः। वात्स्यायणेन श्रुतिं तत्प्रकृष्टद्वयेन वेति। अत्र निरूप
येंदवात्स्यायणप्रयोगाद्विष्टोक्तं वात्स्यायणग्राह्यं। तदशक्तौ च वा
त्स्यायणप्रकृष्टाणां कुर्यः कृष्टवत्कुर्यः। तेनात्र धेनुवत्कुर्यः तत्प्रकृ
ष्टविषयगौरवात् प्रकृष्टं कुर्यः तत्प्रकृष्टं चरेद्विष्टो जसक्षीरघृतादि

रामः
॥ २२ ॥

लान्। प्रतिबन्धं विवेदुष्यात् सकृत्स्नायी समाहित इति। अत्र धेनु
कुर्यः तेनात्र वात्स्यायणतत्प्रकृष्टद्वयाभ्यामदौ धेनुवै प्रवृत्तीति वा
रास्पवत्प्रवधप्रायश्चित्तनिरूपणं॥ ॥ अथ क्षत्रियादीनां व
त्प्रवधप्रायश्चित्तं निरूप्यते॥ तत्र क्षत्रियादीनां ज्ञाततः साक्षादुत्प
वधे विशेषाश्रवणात् प्राणान्तिकमेव इतरत्र तु यद्वा स एव वा
प्रवधे प्रायश्चित्तं तत्क्षत्रियवैश्यशूद्राणां यथाक्रमं द्विगुणं त्रि

ग्रां चतुर्गुणमिति बोद्धव्यं ननु विषे तु सकलं देयं यादो नं क्षात्रये म
 तं। वैशेष्ये द्वं पादो यंतु श्रुतजातिषु शस्यत इति वृहद्विद्युवचनात्
 क्षात्रियवैशेष्यश्रुदाणां पादपादहानिरिहोचिता। कथं द्वैगुण्यं त्रैगु
 ण्यं चतुर्गुण्यमिति मैवं साधारणोपदेशस्यास्य वृत्त्यवधविषय
 विशेषवचनेन बाधितत्वात् तथा वृत्त्यवधप्रकरणे। अत्र सोक्तं प
 रिषद्यात्स्यराणां राज्ञां याद्विगुणास्पृता। वैशेष्यानां त्रिगुणावे
 ताः श्रुदाणां चतुर्गुणाः। परिषदुच्चवृत्तं पोक्तं श्रुत्ये पापक

रामः
 ॥ २३ ॥

कर्मणमिति अस्यार्थः। यावद्भिर्गुणैः वास्यराणां परिषत्
 ततो द्विगुणैः क्षात्रियैः क्षात्रियस्य त्रिगुणैः वैशेष्यैः वैशेष्यस्य चतुर्गुणैः
 श्रुदैः श्रुतस्य परिषदुच्चपापक्षयतिमित्तवृत्तमुक्तं तेन क्षात्रि
 यवैशेष्यश्रुदाणां वृत्त्यवधेयथाक्रमं द्वैगुण्यं त्रैगुण्यं चतुर्गुण्य
 मिति तथा च भविष्यपुराणं अध्यानां तु वर्णाणां मुक्त्यस्तु न
 तगुरु। दोषो गुरुतरो ज्ञेयः क्षत्रादीनां न संशय इति किंच याज्ञ
 वल्क्यवचनादिभिः श्रुतवैशेष्यक्षत्रियैर्गुणैर्विरुद्धादेकते

यथा क्रमेण चतुर्गुणं त्रिगुणं द्विगुणं दशगुणं शासनं हतं तत्र
 ब्राह्मणवधे वा स्यात् प्रायश्चित्तज्ञात् क्षत्रियादीनां प्रायश्चित्तस्य
 पादपादहानिरिति नेदमौचित्यं प्राप्तां तत्राद्यवस्थः पतितो
 प्रायश्चित्तं चतुर्द्विगुणं धर्माः। वृत्तानां मानुसोभ्येत तस्मा
 दहं हानित इति तेन यथोक्तमेव क्षत्रियादीनां प्रायश्चित्त
 मिति अत्र सर्वत्र वयोवस्थादिवशेन प्रायश्चित्तज्ञातो दुष्टव्यः
 तदुक्तं अशोभितिर्यस्य वर्ष्मणि वा सो वाप्यूनघोऽशः प्रायश्चित्त

ब्राह्मणादिक्रमेण च

राम
 ॥ २४ ॥

त्राहं महति द्विगुणं व्याधित एव तत्रैकादशवर्षाहं घोऽश
 वर्षपर्यन्तं वा सो दुष्टव्यः। यत्र वृद्धिमुक्तं स्त्रीणां प्रहं पदा
 तव्यं वृद्धानां रोजिनां तथा। पादो वा रे सुदातव्यः सर्वपापेषु
 यं विधिरिति तत्पादप्रायश्चित्तं पंचवर्षाहं प्रेकादशवर्ष
 पर्यन्तं जातिशक्तिगुणापेक्षं सकृद्वि कृतं तथेति वचनानुसा
 रा योजनीयं तथा भूतस्यैव स्वयमस्माप्येतदोय प्राजादिभि
 रपि प्रायश्चित्तमाचरणीयं तदर्थं प्रायश्चित्तानुष्ठानोपदे

अनेकेषां तु स्य धानां कथमेकेन द्वादशवार्षिकेन तिः कति हित् एव स्यात् क्रियाया पुन पुन कृता मावर्तितं ५
 भित्तं धामाह नडाष्टनमिन्नादि ५ इदमपि श्रीकास्य व्याख्यातं दूषयितुं पुनः स्यात् अनेकेषु सजातीय सजातीयस
 शात् पचवर्षात् नूनस्य तु प्रायश्चित्तं भाव इवेति तदुक्तं पुनैकाद
 शवर्षस्य पंचवर्षाधिकस्य च प्रायश्चित्तं चरेद् प्राप्तापि नावाप्त्यमुह
 जोतः ततो नूनतस्यास्य नापराधो न पातकं न चास्परा जदणोस्ति
 प्रायश्चित्तं न विद्यत इति ॥ इदानीमनेकबुद्धवधे किमावृत्तं प्राय
 श्चिन्नानुष्ठानं अथ तत्रैरा सकृदेति निरूप्यते तत्रावृत्तमेव प्राय
 श्चिन्नानुष्ठानप्रवृत्तं तथा सदेव तत्तु वनं यत्स्यादनेन संधाय पा
 पकर्म सकृत् कृतं तस्यैवं तिः कतिः प्रोक्ता धर्मविदुर्मैरा विप्रिः ॥

तं ५
 सजातीयस
 मानवाये
 सावृत्त्या
 प्रायश्चित्त
 वृत्तानं ५

रामः
 ॥ २५ ॥

इयं द्वादशवार्षिकादिबुद्धत्वं द्वादशवार्षिककर्मणा मैवं तत्र ३
 पेत्यर्थः १

अका मतः २

देवतगोत्र
 वचनेनेत्यर्थः
 ३

सति गुरुणीति सततो गुरुत्वं सततो सकृदनुष्ठानेन यथासकृदनुष्ठानं तस्यापि सकेन
 विधेः प्राथमिकादस्या द्वितीये द्विगुणं स्युजं त्रितीये द्विगुणं
 प्रोक्तं चतुर्थेनानिनिः कति हिति गोतमोप्याह एतसि गुरुणिग
 रुणि लघूनि लघूनि तेन बुद्धवधसंख्या परिमितान्येव प्राय
 श्चिन्नान्यनुष्ठेयानिति तदयं प्रोक्तं तु स्युक्तपाराणां बुद्धवधानां तं
 त्रैरा सकृत् प्रायश्चित्तानुष्ठाना देवसकल पापक्षयसिद्धेः
 पुनरनुष्ठानवैयर्थ्यात् न नैकपयोगविधिगृहीतानां तत्रै
 नुष्ठानं संप्रवृत्तिः यथा पुनराजादीनां आग्नेय्यादित्रितयोष
 द्वादशवार्षिकादिना निरुक्तिः सार्हिकथं २ तत्रावृत्तमित्यादि श्रीकास्य व्याख्यातं दूषयितुं पुनः स्यात्

प
 त्रि तदनुष्ठानमिति

कारकाणां तंत्रेण सह्यनुष्ठानं न चेहने कनुत्सु रूप प्रायश्चि
 तानामेकप्रयोगविधुपसंग्रहोऽस्तीति कथं तंत्रत्वं नैवं नयेक
 प्रयोगविधुपसंग्रहस्तंत्रत्वे कारणाः किंतु समानदेशे कालकर्तृ
 कत्वे नागह्यप्राणविशेषत्वं तच्चोगानां तंत्रत्वे एकप्रयोगविधु
 पसंग्रहादेव प्रायश्चित्तानांनुष्ठानानां समानरूपाणां समा
 नदेशकालकर्तृत्वे नागह्यप्राणविशेषत्वस्य प्रायश्चित्तत्व
 भावादेवोपास्यतत्वात्किंप्रितितंत्रानुष्ठानेन न भवितव्यं नत्वे

रामः
 ॥ २६ ॥

कस्यपुधानानुष्ठानस्य युगपदेकफलत्वं योगसिद्धधिकरण
 विरुद्धं तत्कथमेकप्रायश्चित्तानुष्ठानस्य युगपदेनेकपापक्ष
 यफलत्वं प्रविष्यतीति नैवं योगसिद्धधिकरणसिद्धात्तापत्तिर
 नात् तत्र हि पृथगनुष्ठानसाध्यानेकफलत्वे कस्यैव वा काम
 गान्धेयज्ञैतव इति संकीर्त्य सर्वेभ्यो दर्शयौर्त्ताप्राप्तविति पु
 योगविधानात् तत्र भवतु पृथगनुष्ठानसाध्यत्वं इह नु तथा
 भूतपृथगनुष्ठानसाध्यत्वप्रतिपादकवचनाभावात् अनेक

फलानां वतंत्रेण दशहराया येन एकका प्रनाविषयत्वसंप्रवा तंत्र
 त्वमेवेति न चैवमेक पुयोगसाध्यानां षष्ठिवर्षाद्युपभोगसजाती
 यानेकफलानां एकस्मादेव तंत्रानुष्ठितज्योतिषोपदिष्टपुयोगादेक
 देवसकलफलनिष्पत्तिसंप्रवात् पुनरनुष्ठानं न स्यादिति कर्मराणां
 रं प्राधिकरणसिद्धांतविरोध इति वाच्यं। यतो भवेदेवं यदि षष्ठ्यपि
 संख्यावच्छिन्नफलश्रुतिविरोधो न भवेत् तदा हि यद्येकस्मिन्
 पुयोगे षष्ठिवर्षभोगान्पनेकानि फलानि भवेयुः। तदा षष्ठिवर्षभो
 गफलश्रुतिरेव न स्यात् श्रूयते चेत्तदा वेगमते पुयोगभेदादेव फ

रामः
 ॥ ३१ ॥

लभेदसिद्धिरिति यत्र देवत्वचनं विधेः प्राथमिकादित्यादि न तदा
 वृत्तानुष्ठानप्रतिपादनार्थं किं नु द्विगुणत्रिगुणप्रायश्चित्तानुष्ठा
 नविधानद्वारेण परापरपापहेतुनुष्ठानानां प्रधिकाधिकपाप
 जनकतयानिन्यार्थमेवातद्वक्तव्यं वतुर्थेनास्ति त्रिकृतिरिति न च
 परमार्थतश्चतुर्थे त्रिकृत्यभावः प्रहायातकिना सह याता सतादिसं
 सर्गाणां संवत्सरपर्यंतानुष्ठाने विद्वाद्दशवार्षिकस्यैव ध्यमाणात्वा
 त्काप्रतोपि ब्रह्मवधे पराणां त्रिकृत्योक्तत्वात् अतो नायं विधिः किं
 नुतिदार्थवादस्वायं यत्र त्वेकस्मिन्नेव विषये लघुगुरुगुरुतया

प्रायश्चित्तानुष्ठानं तत्र लघु गुरु गुरुतर प्रायश्चित्तं सकृदभ्यासो
 न्यंताभ्यासविषयं दुर्लभं। यथैकस्मिन्नेव चाष्टाशान्नभक्षणे जैमि
 निप्रध्वमंगिरसस्त्वस्यमैर्यथाक्रमं चांदायणं तप्तकुसुमसहित
 चांदायणं चांदायणद्वयं चाभिहितं तत्सकृदभ्यासात्पंताभ्यासवि
 षयमेव एतच्च सुपातपरिदेवक्षयापः। एतदभिप्रायेणैव गो
 तमेतोक्तं एतसि गुरुणिगुरुणिलघूतिसधूनीति यत्रतुविजा
 तीयान्येव समाप्तप्रायश्चित्तानि पापानि तत्रविधेः प्राथमिकाद
 स्मादित्यस्य वचनस्य सजातीयोपेक्षत्वेनानवकाशात्तत्रत्विति

रामः
 ॥२८॥

एषादमेवेति यथाशौणिकवर्मकारपाषाणिस्यर्शे सकृदभ्यासं
 एवमनुस्मृत्येषु पापेषु सजातीयेषु वा महापापे देशेन द्वादशवार्षि
 कादि प्रायश्चित्तं तत्स्वल्पपापानां यभुपुरोडाशस्येन पुंसगादेवका
 र्यसिद्धिर्न पृथक् प्रायश्चित्तानुष्ठानमिति क्षत्रियादीनां ब्रह्मवधप्राय
 श्चित्तं ॥ इदानीं क्षत्रियादिवधप्रायश्चित्तं निरूप्यते तत्र पादशे
 वास्यणवधे वास्यणस्य पादशं प्रायश्चित्तं तत्रतुर्थभागः क्षत्रियवधे
 अष्टप्रमाणे वृत्तस्थ वैश्यवधे षोडशभागो वृत्तस्थ शूद्रवधे। तथाच

मन्त्रः ॥ तुरीयो बृहस्पतिः क्षत्रियस्य वधे स्मृतः ॥ वैश्वदेवः सूर्यो वृ-
 त्तस्थे ज्ञेयः श्रूडवधो दशः ॥ अष्टवृत्तस्थ पदस्य समाप्तविप्रक्ति कत्वा
 त्वैश्वर्यस्य श्रूडसंवधाय दानुष्यंत क्षत्रियसंवध इति वृत्तं वेदं ॥
 गुरु पूजा घृणा शौवं सत्पतिद्वियनिग्रहः ॥ पुर्वर्तनहितार्थं च तत्तद्वै-
 द्यतु पुच्यते ॥ अष्टवृत्तस्थ वैश्वदेव वार्षिकं ॥ अष्टवृत्तस्थ श्रूडवधे घातप्रा-
 प्तिकं तथा च कात्यायनः ॥ वर्षत्रयं तुराजस्य वैश्वदेवकं च वत्सरं ॥ हत्वा
 श्रूडं तु घातप्राप्तानेन देवव्रतं चरेत् ॥ यत्तु शंखेनोक्तं ॥ श्रूडवधे कृत्वा च गो-
 पुदानं तदा ह्यजात श्रूडविषयं यत्तु श्रूडघाती घातप्राप्त गोपूत्र-य-

रामः
 ॥ २८ ॥

वकाहाते गां दत्वा मृतो भवतीत्यापत्तमेत गोपुदानाधिक घातप्राप्ति-
 क उतपुक्तं तत् क्षत्रियजात श्रूडवधविषयं यत्तु काश्यपवचनं
 श्रूडे सांतपनं तिस्रधेनुं वेति ॥ तद्वैश्वदेवजात श्रूडवधविषयं तिस्रधे-
 नुं श्रावतितारद्यै वदस्य ॥ ननु गृध्रधेन्यादि दशधेनून् त्रिविधं
 सांतपनं तया जवलेते क्तं कुशोदकं वगोः क्षीरं दधिपूत्रं शक्यं
 तद्युतं ॥ प्राश्यापरेषु रूपवसेत् कृद्ध्यु सांतपनं स्मृतमिति ॥ अस्या-
 र्थः कुशोदकगोक्षीरं दधि द्युत गोपूत्र गोप्राधाने कीकृत्य त-

कस्मिन्नहनि पीत्वा अन्यस्मिन्नहनुपवासः एवं अहः साध्यं सां
 तपनं यच्च संवत्तैर्नोक्तं तिपात्य क्षत्रियं मोहात् त्रिभिः कृष्टैर्विश्व
 कृतिः। वैश्यहत्यां नुसंप्राप्य कथं विद्वेद मोहितः। कृष्टाति कृष्टौ कृ
 षीत स नो वैश्यघातकः। मोहात् शूद्रवधं प्राप्य तप कृष्टुं समा
 चरेदिति न जातिमात्रहीनतर क्षत्रियवैश्यशूद्रवधविषयः अत्र
 कृष्टैरिति बहुवचननिर्देशात् कृष्टुव्यतिरेकः त्रिप्रितिति पदोपाद
 नं क्षत्रियवधे त्रिगुणप्राजापत्यत्रयप्रतिपादनार्थः कृष्टाति कृष्टु
 श्च यानवच्छेदोक्तः। कृष्टाति कृष्टुं पयसादिव सन्नेको विंशति

रामः
 ॥ ३० ॥

। पयः पानीयमवप्रक्षः कृष्टाति कृष्टु इति गोतपवचनात् अत्र धे
 नुवतुल्यं तप कृष्टुं च मनुक्तं ग्राह्यं तप कृष्टुं चरन् विप्रोजसक्षीरघृ
 तातिलानां प्रतिग्रहं पिबेदुमान् सकृत्त्रायामप्रहितः। अत्र धेनुसं
 कलनायां धेनुद्वयं एतन्न सर्वप्रकाशतः क्षत्रियादिवधविषयः कापतो
 वृषवधे प्रायश्चित्ताभावेन तदीयतुरीयभागाद्यसंप्रवात् कापतः क्ष
 त्रियादिवधे विहितं यदकापानाः कापान्न द्विगुणं स्युतमिति द्विगुणमे
 व प्रायश्चित्तमिति तथा च यदुहारीतः। षड्वर्षाणि राजन्ये त्रीणि वै
 श्ये सार्द्धं शूद्रे इति यदुहारीतं। राजन्यं हत्वा क्षैवर्षाणि व्रतं चरे

त् षड्वैश्यं त्रीणि श्रुदप्रति यत् **गोतनेनेनां** राजन्यवधे षाड्वा
 र्षिकं वृषभैकसहस्राश्च दद्यात् वैश्ये त्रैवार्षिकं वृषभैकशतगा
 श्रुदद्यात् शूदे संवत्सरं वृषभैकदशगाश्च दद्यादित्येव प्रादनिना
 नापुनर्वचनानि तानाविधप्रायश्चित्ते कर्षप्रतिपादकानि तानि बु
 द्धराजातवृत्तस्थमागस्थ षडंगवेदधर्मनादिगुणमुक्तकाप्रादिक
 तक्षत्रियदि विषमणि यथायोगं व्याख्येयानि **इदानीं** तु तथाविधक्ष
 त्रियाश्च भवे व्यवहाराणां त्वानप्रत्येकं विषयव्यवस्थया व्याख्याता
 नीतिः सर्वत्रेदं ब्राह्मणस्य क्षत्रियादिवधप्रायश्चित्तमुक्तं क्षत्रियस्य तु

रामः
 ॥ ३१ ॥

क्षत्रियवैश्यशूद्रवधे ब्राह्मणस्य यत् क्षत्रियादिवधे प्रायश्चित्तं
 तत् पादोनं एवं वैश्यस्य क्षत्रियवैश्यशूद्रवधे यत् ब्राह्मणस्य
 प्रायश्चित्तं तद्वर्द्धं एवं शूद्रस्य क्षत्रियशूद्रवधे ब्राह्मणस्य क्ष
 त्रियादिवधे यत् प्रायश्चित्तं साधारणं बृहद्भि सुवचनादुस
 र्वं तथा वा बृहद्भि सुः विधे तु सकलं देयं पादोनं क्षत्रिये प्रत
 वैश्ये द्वुपादरोषस्तु शूद्रजतिपुत्रास्तु इति नव अधप्रातां
 तु वर्णानामुक्तं हनने गुहा दोषो गृह्णतरो ज्ञेयाः क्षत्रादीनां न

संशय इति प्रविष्य पुराणवचनात् प्रातिहोमेन वधे द्वे गुणा
 दिकमिति वाच्यं ब्रह्मवधप्रकरणयुक्तत्वेन उक्तं शब्दस्य ब्रह्म
 ह्याणमात्रवचनत्वात् पादोक्तानि विधायकस्य तु वचनस्य नानाप्रति
 भिरनेकस्थानयुक्तत्वेन साधारणत्वादिति सर्ववैतत्तादृशद्वय
 विषयं पुनोजकादीनां पूर्ववदस्य प्राक्प्रमाणानि व्यवस्थया
 प्रामाण्यमूहनीयमिति अत्रापि स्त्रीवृद्धो गूढघोडशवर्षवा
 लानामर्द्धप्रायश्चित्तं पंचवर्षाहर्द्धमेकादशवर्षपर्यन्तं पादमात्रं

रामः
 ॥३२॥

दस्यं ॥ इति क्षत्रियादिवधप्रायश्चित्तं ॥ ॥ इदानीं स्त्रीवधप्रा
 यश्चित्तं निरूप्यते तत्र मानवस्य ॥ स्त्रीशूद्रविट् क्षत्रवधो नास्ति
 क्यं तोषपातकमिति अत्र यद्यपि प्रमाणान्तरं प्राक् ब्राह्मणहृतना
 नुवादादुद्देश्य ब्राह्मणस्य हिंसाविकक्षितमिति ब्राह्मणवधस्यापि
 महापातकत्वं न्यायतः प्राप्नोति तथापि शूद्रादिभ्यः पृथक् स्त्रीश
 व्योपादानात् ब्राह्मणवधस्य च वचनादेवोपपातकत्वमिति तत्र प्रा
 यश्चित्तमाह वसिष्ठः ब्राह्मणं वात्रेयं हुत्वा पूजां कृत्वा वत् प्रायश्चि

तमिति भूग हत्वा ब्रह्म हत्वा यथोक्तं तेनैव ब्रह्म हत्वा भूग हत्वा
 वति अविज्ञातं वगर्भमिति अत्र ब्रह्म वधस्य महापातकप्रध्वगणना
 भावात् महापातकत्वाभावे परमाण्वितिक प्रायश्चित्तायोग्यत्वात् का
 प्रतोपि स्त्री वधे पुथप्रोक्त द्वादशवार्षिकस्यैवायमतिदेशः अत्र
 यो वरजो योगात्प्रभृति षोडशदिनपर्यंतं तथा वसिष्ठः राजस्व
 समुत्पन्ना मात्रेयीं वा हस्तु यो दशाहति अस्मार्थः यथा राज
 स्वत्वात्रेयी तथा ऋतुत्पन्ना त्रयोदशदिना त्मात्रेयी न षोडशदि

रामः
 ॥ ३३ ॥

नात्मे वात्रेयी सतेन क्षत्रिया वैश्या भूडाणां मात्रेयीणां वधे यथा क्र
 मं क्षत्रियादिपुरुषवधप्रायश्चित्तं दुष्टव्यं तथा वयासवल्क्यः योग
 स्थक्षत्रविद्घाते चरेद्ब्रह्म हत्वा गार्भहा वयथा वर्णं तथात्रेयीनिष्
 दक इति तथा च प्रनु हत्वा गार्भमविज्ञातमेतदेव वृत्तं चरेत् राजन्यवैश्यो
 वेजानां वात्रेयीमेव च स्त्रियमिति अत्र हत्वा गार्भमित्येतावतैवोपपत्तौ
 यदविज्ञातपदं तेनाविज्ञातपुंस्त्रीरूपगर्भवधे का प्रतोपि द्वादशवार्षि
 कमेवेत्यभिप्रायः यदि तु केनाप्यप्यभिचारिणिगेन पुंस्त्वेन विज्ञातो प्र

वति यश्चादपि समदति तदा पराणां तिकमेव। अथ स्त्रीत्वप्रविज्ञातो
 भवति तदा स्त्रीवधोक्तवधप्राणप्रायश्चित्तमिति तेन काप्रतोपिय
 थाविध्युत्पन्ना विज्ञातव्राणावधप्रायश्चित्तं द्वादशवार्षिकमेव। ए
 वं क्षत्रियागर्भवधे क्षत्रियवधोक्तत्रैवार्षिकमेव वैश्यागर्भवधे वै
 श्यवधोक्तवार्षिकमेव शूद्रागर्भवधे शूद्रवधोक्तव्याप्राप्तिकमेव
 प्रायश्चित्तमिति तथा अहिताग्नेर्व्राणास्ययासर्वाकारेण निदिता
 पत्नीतद्वधे ज्ञाततोपि द्वादशवार्षिकमेव। तथा रोगिणः अहिताग्ने

रामः
 ॥३५॥

विज्ञातस्य हत्वा यत्नीमनिदितां। ब्रह्महं जुर्वतं कर्म दात्रेयो मेव वस्त्रियां त
 थास्य गुराणपिया मागे व्याप्रिय प्राणा यत्नीतद्वधेपि द्वादशवार्षिकमेव।
 तथा वयस्य शरः। सवनस्थां स्त्रियं हत्वा वरे ब्रह्महणे वृत्तमिति। एवं अहिताग्ने
 क्षत्रियस्य वैश्यस्य च यासर्वाकारेण निदिता यत्नी न्यूनगुराणपिया मागे
 व्याप्रिय प्राणा यत्नी तद्वधेपि यथाक्रमं क्षत्रियवैश्यवधोक्तमेव प्रायश्चित्त
 त्मूहनीयमिति। एतेन स यत्नमात्त दुहितृभ्रजिनी स्नुषायत्नी ताप्रपि सन्व
 त्सन्नि कर्षविशेषेण अहितान्नि यत्नी वदभ्याहृतत्वात्साक्षाद्वधोपि ज्ञातते
 द्वादशवार्षिकमेव। एवं स यत्नभ्रजिनी पितृव्यस्य मातृव्यस्य मातुलानी

पितृव्यभार्या भ्रातृस्त्रीणां विप्रकृष्टत्वा दतो विन्यूनं न व वार्षिकमेव ततो
 पिविप्रकृष्टत्वाणां सपिरासंगो वस्त्रीणां ववधे सन्नि कर्ष विप्रकर्षम
 ये क्ष्य आरु वार्षिके सा प्रवार्षिका दूहनीयमिति सर्वज्ञानतस्तदुक्तं
 प्रयोजकादीनां चात्रापि पूर्ववदेवाह माह प्रभागहानि क्रमेण प्राय
 श्चिन्न व्यवस्थो हनीया इतरास्त्राणी स्त्रीवधेन कामतः क्षत्रियदिवधो
 क्तं षाड्वार्षिकं क्षत्रियस्त्रीवधेन कामतो वैश्यवधोक्तं त्रैवार्षिकं वि
 श्वस्त्रीवधेन कामतः शूद्रवधोक्तं साड्वार्षिकं शूद्रस्त्रीवधेन शूद्रवधोक्तं
 पादोनं वार्षिकं प्रायश्चित्तं सतस्र कामतः क्षत्रियदिवध प्रायश्चित्तं क

रामः
 ॥३५॥

कं२

मतो ब्राह्मणादिवधविषयमेव अकामतो ब्राह्मणादिवध प्रायश्चित्तं अका
 मतः क्षत्रियदिवध प्रायश्चित्तवत् त्रैवार्षिकं साड्वार्षिकं नवप्रसिकं साड्व
 वातुप्रसिकमेव दुस्यं तथा व विषयप्राणं एज न्यवत् ब्राह्मणानुराज
 न्यां चैव वैश्यवत् वैश्यां च शूद्रवत् शूद्रां शूद्रां देवविधानवित् हारीतेनापु
 क्तं क्षत्रियवत् ब्राह्मणीषु वैश्यवत् क्षत्रियासु च शूद्रवत् चापि वैश्यासु
 शूद्रासु शूद्रां देवेति यदुच्यते चेत्तं शूद्रां हत्वा संवत्सरं प्राकृतवत् प्रव
 र्येदरेदिति तदप्यंतगुणवत् ब्राह्मणजनित शूद्रावधविषयमिति ॥ ॥

इदानीं व्यभिचरितस्त्रीवधप्रायश्चित्तं निरूप्यते. तत्र सकृत्सर्वव्यभि-
 चरितस्त्रीवधप्रायश्चित्तमाहुः मानवत्त्वः ॥ अपदुष्टां द्विगुहत्वा शूड-
 रुन्मावतं चरेदिति. अत्रार्थः ॥ अपदुष्टां अपकर्षेण दुष्टां सकृद्वर्णा व्य-
 भिचरितानि त्वर्थः ॥ ननु दुष्टां अदुष्टस्त्रीवधप्रायश्चित्तस्य बहुतरस्याक्त-
 त्वात् तेन सकृद्वर्णा व्यभिचरितव्यासणवधे एका प्रतो व्यासणजात शूड-
 वधोक्तं वार्षिकं प्रायश्चित्तं तथा सकृद्वर्णा व्यभिचरितक्षत्रियावध अका-
 प्रतः क्षत्रियजात शूडवधोक्तं धेनुत्रयाधिकं प्राणप्राप्तिकं प्रायश्चित्तं त-

तामः
॥ ३६ ॥

था सकृत्सर्वव्यभिचरितवैश्यावधे अकाप्रतो वैश्यजात शूडवधोक्तं सां-
 तपनपूर्वकं तिस्रधेनुदत्तं प्रायश्चित्तं तथा सकृत्सर्वव्यभिचरित शूड-
 वधे (काप्रतो होत शूडवधोक्तं तत्पृक्तं प्रायश्चित्तं दुष्टव्यं काप्रतस्तु सर्व-
 त्रेव वैश्याणं दुष्टव्यमिति. यद्यपि स्त्रीत्वात् व्यभिचरितत्वात् प्रायश्चित्त-
 मासोऽत्यन्तं मुज्यते. तथापि गुणवतीनां सकृत्सर्वव्यभिचरितत्वे सती-
 मानि प्रायश्चित्तानि. त्रिगुणात्प्राप्तयेन सर्वव्यभिचरितानां प्रायश्चि-
 त्तमासोऽत्रो हनीय इति. एतत्सर्वमुत्रासर्वव्यभिचरितस्त्रीणां वधे दुष्ट-
 व्यमिति. ॥ इदानीं प्रातिसोमेन व्यभिचरितस्त्रीणां वधे प्रातिसोमे-

राम
॥ ३७ ॥

हनुमान

शनि तत् प्रातिसौम्येनात्यन्ताभासेन व्यभिचरित्वां ब्राह्मणा क्षत्रिया वैश्या
 शूद्राणां वधे यथाक्रमं वर्धधनुः ष्ठागमेव दानं योजनीयं सततं प्राय
 श्चित्तास्पत्वात् अकामता कामतो द्वैगुण्यप्रति मनुसौकि काक्षिवचनं द
 दशवद्वा एकेकं तु मासाः स्त्रीणां वधे स्मृताः ॥ यद्यथाक्रमं पतितसव
 र्णपरिणीत ब्राह्मणा क्षत्रिया वैश्या शूद्राणां मकामतो वधे दुष्टव्यप्रि
 ति कामतस्तु द्वैगुण्यमेव सततसर्वं ब्राह्मणकृतस्त्रीवधे प्रहितं क्षत्रि
 यवैश्यशूद्रकृतस्त्रीवधे तु विप्रेतसकलं देयं पादोनं क्षत्रियैः प्रतं वैश्यैः

रामः
 ॥ ३७ ॥

द्विपादशेषं व शूद्रजातिषु शास्यत इति वृहद्विद्युवचनानुसारेण पाद
 पादहानिरेव दुष्टव्या ब्राह्मणी स्त्रीवधे तु यद्यपि स्त्रीवधस्योपपात
 कत्वेन प्रायश्चित्तास्पत्वं मन्वादिभिर्हयवर्णितं तथापि ब्राह्मणजात्य
 विशेषात् ब्राह्मणवधप्रकरणापठितं स्पष्टं परिषद्या ब्राह्मणानां रा
 जांसादिगुण्यस्मृता ॥ वैश्यानां त्रिगुण्यप्रोक्ता शूद्राणां तु चतुर्गुणा परि
 षदुच्चवर्तं प्रोक्तं शुद्धये पापकर्मणापि स्यात्पवचनस्या विशेष उच्यते
 ब्राह्मणी वधे क्षत्रियवैश्यशूद्राणां यथाक्रमं द्वैगुण्यं त्रैगुण्यं चतुर्गु

मशित्ववप
नपूर्वकं ३०

र्यं योजनीयमिति प्रयोजकादीनां चास्य भाग हातिर्दृष्ट्या अत्रापि
वृद्धरोगिन्यूनयोः दशवर्षीयवासानामर्द्धप्रायश्चित्तं पंचवर्षीयपर्यं वा
दशवर्षपर्यंतं यादमात्रं दृष्ट्या प्रीतिस्तीव्रप्रयश्चित्तं ॥ इदानीं गो
वधप्रायश्चित्तं नित्यं पठेत् ॥ प्रनुः ॥ उपपातकसंयुक्तो गोघ्नो प्रासं यवानपि
वेत्ता कृतं वा पोवसे ज्ञोष्ठे वर्षाणां तेन संवृतं ॥ चतुर्थकालप्रश्नीया दक्षार
त्वरगां प्रीतां गोमूत्रेण वरेत्स्नानं ह्योप्राप्तौ नियतेन्द्रियः दिवानुगच्छेत्ता
गास्तु तिष्ठन्तं ईरजः पिवेत् ॥ ७ ॥ श्रुत्वा न प्रस्कृत्यारात्रो वा एतन्वसे

तस्य
॥ ३२ ॥

त ॥ तिष्ठन्ती मनुतिष्ठेच्च वृजंतो मप्यनुवृजेत् ॥ आसीना सुतथासीतो नियतो
वीतमत्सरः ॥ आनुराममि श्रुतां वा व्याघ्रादिभिर्भयैः ॥ पतितां यंकलम्रां वा सर्व
प्राणैर्विमोक्षयेत् ॥ उद्येवर्षतिशोते वा मरुते वा तिवाभ्यर्च्य ॥ न कुर्वीता तप्त
स्त्राणं गो रक्तं वा तु राक्षितं ॥ आत्मनो यदि वा न्येषां गृहे क्षेपेत्तथा एते ॥
प्रक्षयतीन कथयेद्विचंतं चैव वत्तकं ॥ अनेन विधिना ये तु गोघ्नो गोपनु
गच्छति ॥ स गोहत्याकृतं पापं विप्रिप्तसैव्यपोहति ॥ वृषप्रेक्षा दक्षागा
श्च दद्यात्तु वारितवृत्तः ॥ अविद्यमाने सर्वस्वं वेदविद्भ्यो निवेदयेत् ॥ अत्र

धेनुसंकलनायां मासत्रयवत्तुर्थकालब्रूतेन द्वादशधेनवो वृषभाधिकद
 रागोपिः सहत्रयोविंशतिधेनवो भवंति इदं वजाप्रतः सामान्यगोवधे वा
 स्रगोतकृते सति दोषव्यां यज्ञांगिरसा संप्रवकदराप्रेरसाधारणवृ
 कालभोजनाधिकं एतदेव वृत्तमेव कथं थकलापेनाभिहितं तेन चोत्तविं
 राद्वेनवो भवंति तद्वा स्रगोतकृत् पुष्टिताहृणादियुक्तगोवधविषयं ॥
 एतच्चोभयमेव ब्राह्मणानां वक्षि दुव्यस्यैव इतरसम्बन्धि दुव्यादुक्त
 हत्वेन प्रायश्चित्तवृत्तस्योचितत्वात् यत्र वसिष्ठेनोक्तं गांरे दुव्य

रामः
 ॥४०॥

तस्याश्चर्पणापीवेष्टितः पराप्तामान् कृद्दुतप्रकृद्दुवानुतिष्ठेत् वृष
 वे हनौ च दद्यात्तामिति तत्सर्वेकात् स्वत्यत्वात् क्षत्रियसं वक्षि गोवधवि
 षयं दुव्यं कृद्दु प्रजापत्यं तत्प्रकृद्दुवात्र मन्त्रमेव वसिष्ठेनोक्तं
 अहमुष्माः पितृदेवायः अहमुष्मं ययः पितृदेवा अहमुष्मं चतुर्थां पीत्वा वा
 युप्रक्षोदिनत्रयमिति तत्र यद्यपि प्रजापत्येन वदिवसे भोजनमस्ति
 तथापि द्वादशग्रासादिपरिमितत्वात् भोजनतत्प्रकृद्देव न वदिवसेषु य
 मेष्टजस्रक्षारघृताशनसद्भावाद्येते वोपवाससाधारणान्त्राज

पत्न्यनुत्पत्त्येव तेनायमर्थो भवति क्षत्रियसंबन्धि गोवधं कृत्वा घ
 र्मासीन कृच्छं तप्त कृच्छं वाचरेत् अत्र च वृष प्रवेहतौ च दद्यात्तापि
 तिरुर्तद्वयतिदेशाद्वृषप्रहंता वृषं स्त्री गवाहंता वेह कृच्छ्राभिधेयां
 गर्भपातनशीलां गां प्रतेवासाणां यदद्यात् अत्रोभयत्रापि वृष प्रवे
 हं गवाधिक घातमासिक कुतेन बोधशधेनो भवति यत्तु मासदत्त्वे
 न तत् दद्याच्चित्वात्रं दोषोऽप्यवृषप्रेका दशश्वगा इति तद्देशपरं वं
 धि गोवधविषयं अत्र वधेन संकलनायां दशधेनवः यदपरं

रामः
 ॥ ५५ ॥

यातवत्त्वेनोक्तं पंचगव्यं पिबन् गोघ्नो मासमासीत्स्वयं मतः गो
 घ्नेशयोगोऽग्राग्री गोप्रदानेन श्रुतिः कृच्छं वैवति कृच्छं वाचरेत्
 पितृमाहितः इति तच्छूडसंबन्धि गोवधविषयं अत्र वधेन संकल
 नायां पंचगव्याहास्यत्पत्त्यन्वात् गोघ्नशपनादीति कर्तव्यता हे
 शाच्च मासैकवृत्तेन धेनुवत्सममाकलनायं तथा गोप्रदानं कृच्छ
 धेनोका अति कृच्छं धेनुद्वयं इत्थं प्रित्तिः ॥ कौ धेनवः एतच्च सर्वं
 काप्रतो ब्राह्मणकृत गोवधविषयं अकाप्रस्तदर्थं क्षत्रियवैश्यश्च

सप्रश्नमेवा
 शब्दः २

डकृतगोवधेतु विषे तु सकलं देयं पादेन क्षत्रिये प्रतं। वैश्वे ईं पाद
 शेषं तु ॥ ३ ॥ इति युगात्पत्तं इति दृष्टिं वचनात् पादपादहानि ईं
 व्या गर्भिराणादिगोवधेतु द्विगुणं प्रायश्चित्तं ॥ तथा व वृहस्पतिः। गर्भि
 र्णां कविरादो म्भूः होमधेतुं वसुवतां। मोहादिना घातयित्वा द्विगुणं
 गोवतं चरेदिति। यदि तु गुडदि पातेन गो जीवति गर्भपातो भवति त
 दविशेषमाह ॥ ४ ॥ पादमुत्पन्नमात्रे तु द्वौ पादौ गात्रप्रक्षिते पा
 देनं व्रतमाचरे हत्वा गर्भं चेतनमिति। अत्रार्थः ॥ उत्पन्नमात्रे

रामः
 ॥ ४२ ॥

वयोविंशतिधेयः ३

गर्भघाते यथोक्त प्रायश्चित्तपादावरणं गात्रावयवोत्पन्नौ पादद्व
 यं प्रायश्चित्तं सकलगात्रनिष्पन्नौ चैतन्याभावे प्रायश्चित्तं पादत्रयमि
 ति अर्थाच्चैतन्यमुक्तं गर्भघाते कृदुमेव प्रायश्चित्तं प्रहृणीयमिति अति
 वृद्धति कृशगोवधे ईं प्रायश्चित्तं तथा व वृहस्पतिः। अति वृद्धमति कृ
 शाप्रतिवासां चो गिणीं हत्वा पूर्वविधानेन चरेद्द्विवतं द्विजः। वास
 णान् प्रोजयेद्भक्त्या दद्याद्भक्तिं तांस्तथा। हे प्रात्रति तदनेन नरः
 पापात् पुच्यत इति अत्र व्याधिपीडितं प्ररणावस्थान्धो न्यत्र

वात्सादिगोवधे तु यथोक्तप्रायश्चित्तं यादमात्रं तत्तन्मनुः॥ क्त्वा त
 मज्ञानमुन्मत्तं प्रमत्तं व्याधि पादितं। अन्धं वा सन्तमो स्तुटं हत्वा पादं
 समाचरेदिति। एतच्च प्रायश्चित्तं साक्षाद्गोवधविषयं। साक्षाद्गोवध
 प्रकाराश्चापस्तं वेनोक्ताः। तथाहि। पाषाणैर्लगुडैर्विशस्त्रेणान्ये
 न वा वत्सात्। तिपातयन्ति ये गास्तु तेषां सर्वं विधायते। पुष्टिचर्पटकी
 लेन तथा शृंगदि मोटने। लगुडादिप्रहारेण गोवधं तत्र निर्दिशेदि
 ति। हलेचशकटे चैव दुर्वलं योऽपि योजयेत्। प्रत्यवाये स पुन्यत्रे तत्र

रामः
 ॥५३॥

प्राप्नोति गोवधमिति। एतच्चोपलक्षणमात्रं विषयिदाहृदिनापि साक्षा
 दधित्वमूहनीयमिति। यादृशो गोवधे प्रायश्चित्तास्यत्वं तदापस्तम्बः॥ य
 मनेदामने चैव संघाते चैव योजने। स्तंभशृङ्खलपाशैश्च मृते पादोनमा
 चरेत्। तथा यमत्रा वारुणे दोहने चैव शकटे चैव योजने। स्तंभशृङ्खलपा
 शैश्च मृते पादोनमाचरेत्॥ टिप्पणं। अतिदोहाभिवाहाभ्यां नासिका
 भेदनेन वा। नदीयवतसंगोहे मृते पादोनमाचरेत्। दीर्घरज्जाकृते चैव प्र
 ग्राहे युगप्रयोजिते। हल युगप्रमृते चैव द्विपादं तत्र निर्दिशेत्। चंटाभा

दुर्गवर्त्तने २

दिदोषेरागवांयत्रविषदुभवेत्। चरेद्वृत्तंतत्र भूषणार्थं कृतं हि
नत॥ कान्तारेक्ष्मवा दुर्गे गेहदोहवटेषु च। यदितत्रविषन्निः स्यात्
पादस्य कोविधीयते। पादमेकं चरेदोषे दोषादौ वन्धने चरेत्॥ योष
रो पादहीनं स्याच्चरेत्सर्वं निपातने। रोधोत्र आहारपुनरातिगमो
धः। वन्धनं चापथाकासे वन्धनं योषां हानयोषां निपातनं कृ
पावटादिषु पातनं काष्ठे लोकाशमशस्त्रैः साक्षादधे कृते सान्नप
नादिषु तत्पूर्वकं यथोक्तप्रामेष्ठित्तु पुकाराणं। तथा च सद्यः यमः॥

रामः
॥५५॥

काष्ठलोकाशमभिर्गावः शस्त्रैर्वीतिहता यदि प्रायश्चित्तं कथं तत्र श
स्त्रैः शस्त्रैर्विधीयते। काष्ठे सान्नपनं कुर्यात् प्राजापत्यं तु लोकाशके। त
त्तु कृद्युं नुयाषाणे शस्त्रे चाप्यतिकृद्यु कप्रितिः वदूनां वगवाप्रेरुशा
लादौ वन्धनेति प्राश्नवरोहणे अज्ञानेन प्रैषज्योपसारे चैकदा प्रर
रो द्विगुणं गोवृत्तं न तु पुत्ये कमावृत्तिरिति तत्तु संवर्त्तः। व्यापना
नां वरुनां च वन्धने रोहणेपि वा। प्रिषकप्रिथ्योपचारेण द्विगुणं गो
वृत्तं चरेदिति तथा च संवर्त्तः। एकायदानुवरुप्रिदैवाद्यापा

दिता क्वचित् पादं पादं तु हत्पायां चरे मुले पृथक् पृथक् ॥ अत्र
 सर्वत्रैव गोवधे कृतवापो वसे प्रोष्ठ इत्यादिव च नानुसारेण सशि
 ख वपन पूर्वकं प्रायश्चित्ता वराणां अत्राप्ययं विशेषः यदि केनै श
 संरक्षणं कर्तव्यं तदात्रै प्रासिकादि बुतं वृषभे का दृशादि गोदा
 नं द्विगुणं करणीयं - तदात्रैव प्रः केश संरक्षणार्थं तु द्विगुणं
 गो बुतं चरेत् । द्विगुणो नु बुते तीर्णे दक्षिणा द्विगुणा भवेत् । स्त्रीणां
 विशेषः प्राह - यमः । वपनं चैव नारीणां नानुवृज्या जपादिकं । न

रामः
 ॥५५॥

गोष्ठे शयनं तासां नैव दध्युर्गवाजिनं । सर्वान् केशान् सपुच्छं त्यजे
 द्ये दंगुल द्वयं । एवं चेतु नारीणां मुखं पुण्ड्रं प्रादिशेदिति गोम
 रणे पिचास्थिभ्रं गो प्रायश्चित्तं प्राह यमः । अस्थिभ्रं गवां कृत्वा
 लंगूलस्य च दनं । पादने कर्णशृंगानां प्रासादं तु मदान् पिवे
 त् ॥ अत्र च धेनु संकलने या धेनु द्वयं यत्पुनः कात्यायनेन त्रैवा
 र्धिकं गोवधे निहितं यजुर्गोतमेन त्रैवार्षिकं पूर्वकं वृषभप्राधि
 कं गोशतदानपुक्तं यजुसंवर्त्तेन द्वै प्रासिकं पूर्वकं गोसहस्रदा

नमुक्तं तथापराशादिप्रतिप्रतिपिन्नाधिकानि प्रायश्चित्ता
मुक्तानि तानि काप्राकाप्रकृतसवनस्थ श्रोत्रिय षडंगवेदा
यिबुद्धासं वसिष्ठगणवद्वर्जिणी होमधेनु कपित्वादि वधवि
षयाणि यथायोगं व्याख्येयानि इति तन्तथाविधगवाप्रा
वेतु व्यवहारांगत्वात् नृपत्येकं विषयव्यवस्थया व्याख्यातानि
ति अथादोषविषयमाह सर्वत्र यंत्राणो विहितार्थे गृ
हगर्भविप्रोवने यत्ने कृते विपत्तिः स्यात् प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ द

रामः
॥ ४६ ॥

देवावाते २

द्विजानामित्युपलक्षणं नारायणमित्यपि बो

द्धव्यं १

हृद्देशे स्यात्प्रेद पुमन्तैरुपकुर्वतां द्विजां नो गोहितार्थत्वे प्राय
श्चित्तं न विद्यते देवदोषां विहारे वक्ष्येष्टाय तनेषु च एषु गोप
विपन्नासु प्रायश्चित्तं न विद्यते सायं संयमनार्थं तु न दुष्ये दोष
वक्ष्येः पंकलग्नान्निदोषेषु प्रायश्चित्तं न विद्यते ओमधर्मस्ते
माहा ददजो ब्राह्मणो बुरा दीयमाने विपत्तिः स्यात् प्रायश्चि
त्तं न विद्यते उचितदा हृद्देशे दादिप्रयोगमरहोप्यदोषः तथा धर्मा
र्थकृतेषु कृपादिषु अदोषः यत्नः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥

नाभि हते सुवा काष्ठेन लोकेन वापि पाषाणेन तु ताडितः। मूर्द्धितः पति
 तश्चापि मृतो वा सद्य एव वा एवांगवां सधुर्माणां प्रवक्ष्यामि यथावि
 धि। उत्थितस्तु पदंगे ह्ये त्वं पंच सप्त दशापि वा। ग्रासं वा यदि गृहीया
 त्त्रोयं वापि वा तत्स्वयं। पूर्वव्याधिविषयानां प्रायश्चित्तं तद्विद्यते। अ
 त्रापि प्रयोजनादोना प्रहृष्टा प्रहृष्टा भागहातिर्दुःख्या। स्त्री वृद्ध न्यून
 षोडशवर्षीय वा तानां चाहुं प्रायश्चित्तं पंचवर्षादुपरि एकादशव
 र्षपर्यन्तं पादमात्रं दुःख्यं॥ ॥ इति गोवधप्रश्नश्चिंतः॥ इदानी

रामः
 ॥ ५७ ॥

हस्ता ५०

नितरश्चापि च प्रायश्चित्तं तदनुनः। वा सो दद्याद्भयं हत्वा पंचनी
 लान् वृषान् गजां। अजं मेघमनद्वहं स्वरं हत्वा कहायनां हयं हत्वा वा
 सो दनं हस्तिवधे पंचनील वृषदाने। अजं मेघं गर्दभं प्रत्येकं हत्वा
 अनद्वहं वृषं कहायनं दद्यात्। तथा हंसं वलांकां च वकं बर्हिणा
 वत्। वा न रंशेन भासौ च प्रयच्छेद्भासरायणां। क्रव्यादां तु मृगान् ह
 त्वा धेनुं दद्यात् पयस्वितीं। अक्रव्यादान् च ततरो पुष्टुं हत्वा तु क
 ह्यत्सं॥ क्रव्यादा व्याध्यादयः। मृगाः कृष्णसारदयः। अक्रव्यादा

सूक्ष्मवक्त्रातिर्द्वयका ५

महिषादयः कृष्णलंकृष्णलपरिमितसुवर्णमित्यर्थः तथा अभ्रिंका
 र्णा यतींदयात्सर्पहत्वादिजोत्तमः पत्तालभारकं परुं शोभकं वैव
 प्रायकं कार्हीयतीं अभ्रिं कृष्णलोहप्रयो कृष्णलिकां परुं तपुंसकं ॥
 तच्च प्रगपक्ष्माग्रिप्रेतं तथा च **व्याजवल्गु** ॥ मार्जारगोधानकुलप्ररू
 कश्चपतत्रिणाः हत्वा अहं विवेतक्षीरं कृदुं वापादिकं चरेत् अत्रपतत्रि
 णाः पूर्वोक्तपक्षि व्यतिरेकेणाभिप्रताः कृदुपादश्चोक्तः एकभक्तेन न
 क्तेन तथैवायाचितेन च। उपवासेन वै केन कृदुपादः प्रकीर्तितः तथा

आडिवा
 दिगोडुयं

रामः
 ॥ ५८ ॥

शूद्रहत्यावृत्तप्रतिधायेतः अस्थिमतां सहस्रं वा तथा मस्थिप्रता
 मना अस्थिमतां कृकलासादीनां सहस्रवधे अनास्थिमतां जलोको
 दंशप्रशकादीनां शकटेकवहनीयराशिवधे शूद्रहत्यावृत्तं **यु** मोह
 कृदुवधं प्राप्य तप्तकृदुं समाचरेदिति वचनविषयः **म** कृतप्रकृष्ट
 मप्रिये तं तच्चाकामतः कामतस्तु द्वैगुण्यं अस्थिमदस्य प्राणिवधे तु
 किं चिद्रान्यादिकं वा स एव देयं अनास्थिमदस्य प्राणिवधे प्राण
 याप्रकरणां **त** **म** **न** **नु** किं चिदेव तु विप्राय दद्यादस्थिमतां वधे

अनस्थिप्रतांतुहिंसायां प्राणायामेण श्रुतीति॥ ॥ इदानीं रहस्य
 दत्तवधे प्रायश्चित्तं निरूप्यते॥ तत्र गौतमः॥ रहस्यप्रायश्चित्तप्रवि
 ज्ञातदेयस्येति अस्यार्थः॥ अन्येनापरिज्ञातदोषं रहस्यप्रायश्चित्
 तं तदपि द्विषमाणा मन्येनापि वा विज्ञापमानमेव कर्तव्यं तथा तेषु
 वेताः॥ रहस्ये रहस्यं प्रकाशे प्रकाशतमिति॥ तत्र यदि कर्त्ता स्वयं प्रा
 यश्चित्तं न विज्ञातदा कस्य विदुहस्य कृतकृतपापस्य किं प्रायश्चित्
 तमिति व्याजेन प्रायश्चित्तं विज्ञातं पृष्टुः॥ वगम्य रहस्यप्रायश्चित्तं कुर्यात्

रामः
 ॥५८॥

ता सप्तविधो ब्रह्मवधः पूर्वमुक्तमेव अत्र यद्यपि चास्मिन् ब्रह्मवधे इ
 दं प्रायश्चित्तमिति शृंगग्राहिकमावचनं नास्ति तथापि एतत्सिगुरु
 णि गुरुणि सघूनि सघूनि इति गौतमवचनानुसारात् प्रायश्चित्तव्य
 वस्थो हनीया तत्राज्ञानतः साक्षाद्ब्रह्मवधे प्रेक्षाहाते गवानुगमनं
 कुर्वन् पावमानो नृपन् सन् तस्यैव श्रुतीति तथा वमनुः महापा
 तकसंयुक्तो नृगच्छेद्वाः समाहितः॥ अभ्यस्याव्यं पावमानो प्रेक्षाहा
 तेति श्रुतीति यनुमनुना अरण्ये पराकत्रयं प्रतिपादकं वत्सरा

स्वाध्ययनमुक्तं तदप्रवृत्तप्रावर्तकप्रयोजकविषयं। तथाचमनुः।
 अरण्ये वा त्रिरभ्यस्य प्रयतो वेदसंहिता। मुच्यते सर्वपापेभ्यः पराकैः
 शोधितस्त्रिप्रितिति पराकं च मनुतोक्तं। यतात्प्रतोऽप्रप्रतस्य द्वादशा
 हप्रभोजनं पराकोनाप्रकृष्टोऽयं सर्वपापापनोदक इति यदपि गो
 तमेतप्रथमदशदिनानि दुग्धमात्राशानं द्वितीयदशदिनानि घृत
 मात्राशानं तृतीयदशदिनानि जलमात्राशानं चोक्तं तदध्यगतविप्र
 नत्क्याद्यापापादकानुग्राहकविषयं॥ तथैव गौतमः॥ पयोव्रतं

रामः
 ॥५०॥

दशरात्रं घृतेन द्वितीयमद्विक्तनीयमिति यत्र यज्ञवत्स्व्येन त्रिरात्र
 पुष्येष्वजस्रमध्ये अथमर्षणं जपोऽनेन गोदानमुक्तं तत्प्रवृत्तौ तदाह
 जतकविषयं। तथाच यज्ञवत्स्व्यः त्रिरात्रोपोषितो जपत्वा ब्रह्महात्या
 चमर्षणं। अन्तर्जले विश्रुत्वेतदत्वागां च पयस्विनीमिति अथमर्ष
 णां च वारत्रयमावर्तनीयं। तथाच गौतमः॥ अन्तर्जले च मर्षणं
 त्रिरावर्तयत सर्वपापेभ्यो मुच्यते इति यत्र मनुतोक्तं प्रत्यहं त्रिष
 वं रात्रानं वारत्रयमर्षणावर्तनं तद्वत्प्रमादनुग्राहकवचदा

सकानुग्राहकविषयं तथा वमनः। अहं तू पवसेत्तु कृत्स्निरहो क्षप
 यन्नपः। पुच्यते पातकैः सर्वैर्जपत्वात्रिंशद्वर्षाणि मिति। अतु विद्युता प्रा
 संतयां स्नातं षोडश प्राणायाम करणं प्रत्यहं हविष्यान्न भोजनं चो
 क्तं तदनुरूपं विषयं तद्विद्युः। सर्वती मासाश्च स्नातः प्रत्यहं षोड
 श प्राणायामान् कृत्वा एक कालं हविष्याशी मासेन मासेन वृक्षे हाव
 तो भवतीति। मरु रप्याह सव्याहृती। स प्राणवाः प्राणायामास्तु षोड
 श अपि पूरा हतनं मासात् पुनं त्यहरहः कृताः॥ योगिया जवत्स्य

नदी ४

रामः
 ॥ ५१ ॥

:॥ सव्याहृतीं स प्राणवां गायत्रीं शिरसा सह। त्रिः पठेदायत प्राणाः
 प्राणायामः स उच्यते इति। तेनायमर्थो भवति। प्राणान् संयम्य सोडूना
 राः स प्रव्याहृतीः पठित्वा गायत्रीं पठेत्। अने वा पो ज्योतिरिति शि
 रः ततो त्रिः श्वासं परित्यजेत्। इत्थमेव षोडशधा वर्तेत मिति। यत्तु
 या जवत्स्येन अहोरात्रे पितो जलशयनादुत्थीर्य सोमभ्यः स्वाहेति
 सोमना वत्स्य कर्मांशो गीत स्नायस्थि मज्जासु प्रत्येकं पंचपंचाहु
 तिभिः श्रुत्वा शिरात् घृताहुतीर्जुहुयादि नुक्तं तदर्थं पहाताऽना

दिनिप्रितोत्पन्नवृत्तवधविषयः॥ तथा च यानवत्त्वः॥ लोपभ्यः स्वाहेति
 क्वादि वसं माहताशनः जले सुपत्वाभिजुह्याच्चत्वारिंशत् घृताहु
 तीरिति यन्नुगोतमेन सावित्रा सहस्रधा वर्तनं पुक्तं तद्वाङ्मात्रमिप्रि
 त्मात्रजातजोधोत्पन्नवृत्तवधविषयः॥ तथा च गोतमः॥ सावित्री वा
 सहस्रकदा वर्तयेत् पुनरेवमात्मानमिति सर्वत्र वात्र साक्षाद्बुद्धवध
 व्यतिरिक्तविषयः विहितं न दकामानां कामानुद्दिगतां स्पृतमिति दे
 वत्ववचनात् कामतो द्वैगुण्यं कामतस्तु साक्षाद्बुद्धवधे विप्रा

रामः
 ॥ ५२ ॥

र्णांतिकमेव कामतो बुद्धवधो निष्कृत्य भावस्योक्तत्वात् अपि च काम
 कृतसाक्षाद्बुद्धवधव्यतिरिक्तवधान्तरे नावत्प्रकाशकृते बुद्धरूप
 प्रापश्चित्तं निश्चितं। एतत्सप्रविष्ठात रूपं बुद्धवधरहस्यप्राप
 श्चित्तमतस्तदपि कामकृतसाक्षाद्बुद्धवधव्यतिरिक्तवधांतरवि
 षयमेव व्यवतिष्ठते। तथा च यानवत्त्वः॥ विख्यातदोषः कुर्वीत
 परिषदोऽनुमतं बुद्धं अविरव्यापितदोषस्तु रहस्यवतमावेदिति
 तेनेतररहस्यबुद्धवधवृत्तानां कामतो द्वैगुण्यं वदितव्यमिति रह

स्मृतवुसवधप्रयश्चित्तिरूपं ॥ ॥ इदानीं नातिविधिरुह्य
 प्रायश्चित्तिरूप्यते तत्र माहवत्सवः ॥ प्राणायामशतं कार्यं सर्वपा
 पापनुत्रये । उपपातकजातानामनादिरूप्यैव होति । अस्यार्थः । उप
 पातकस्य जातं जन्मयेषुते उपपातकजाताः उपपातककर्तार इत्यर्थः
 तेषां सर्वपापापनुत्रये प्राणायामशतं करणीयं । अतस्याप्यनुक्त प्रा
 यश्चित्तविरोधस्य पापस्यापनोदाय प्राणायामशतं करणीयं । तदुक्तं
 अनादिरूप्यैव होति अत्र गुह्यलाघवापेक्षया प्राणायामशतमे

रामः
 ॥ ५३ ॥

वः एकाहव्यहृत्रहादि क्रमेण सातसंवत्सरपर्यन्तमूहनीयमिति
 ॥ ॥ इति भट्टश्रीभट्टदेवकृतौ प्रायश्चित्तप्रकारो बुसवधपरिच्छेदः
 समाप्तः ॥ ॥ इदानीं प्रप्रक्षप्रक्षणा प्रायश्चित्तेति रूपणीये प्रहापा
 तकत्वेन गृहत्वात् प्रथमं सुपात प्रायश्चित्तमेव नितिरूप्यते । तत्रानि
 रूप्यते सुपाशब्दार्थे सुपात प्रायश्चित्तानिरूपणात् प्रथमं सुपा
 शब्दार्थे एव नितिरूप्यते । केयं सुपातामेति तत्र तावत् लोकानां यावद्
 प्रद्येक्षेव सुपाशब्दप्रयोगो दृश्यते नवप्रनुवचनादेव निर्णयः । तस्य

पिद्वैविध्यात् तत्रावमनु॥ सुरावैमलमन्त्राणां पाप्यावमलमुच्यते
 तस्माद्वास्तवराजन्त्यो वैश्वश्रुतसुरां पिवेत् इति तत्रान्नविकारस्यै
 व सुरात्त्वमेव गम्यते पुनरव्याहृ गोडी ये छीरमाधीरविज्ञेयात्रिवि
 धासुरा यथैवैकातथासर्वानपातव्यादिजोत्तमैः अगुडपिष्टमधुवि
 काराणां त्रयाणामेव सुरात्वं परिस्फुरति तथा कथमात्रा ध्ववसाय
 इति उच्यते ये छीरशब्दाभिधेयैव सुरा मुख्यसुराशब्दार्थ इति क्रमः
 तथाहि न तावन्मद्यमात्रवचनोयं सुराशब्दः मद्यसुराशब्दयोर्भि

रामः
 ॥ ५५ ॥

नार्थत्वप्रतिपादकानेकवचनदर्शनात् तत्रावमनु॥ मक्षरक्षपिशा
 चान्नं मद्यं मांसं सुरासवं तद्वास्तवेतन्ना त्व्यं देवानामश्रुतां ह विरिति
 तथा च वृहद्या नवल्क्यः॥ कामादपि हिराजन्त्यो वैश्वोवापिकथंचन।
 मद्यमेवासुराणीतीत्यातदोषं प्रति पश्यते॥ तत्रावमनु॥ असुरा मद्य
 पायी चान्द्रायणं चरेदिति। नापि गुडपिष्टमधुविकाराणां त्रया
 णामेव सुरात्वं एकस्य शब्दस्यानेकशक्तिकल्पनागौरवप्रसंगात्
 न च मद्योत्तरव्यावृत्तमेतद्वितया नुगतं किं विदेकं सुरात्वं नाम सा मा

न्यप्रति किंच गोडो मा धी शब्देन हि इक्षु मधुविकारस्य सुरात्वमभि
 प्रेतं पुनस्तस्य ॥ इक्षु मधुविकारव्यतिरिक्तामेव सुरा माह तथा च पु
 तस्यः पातसं डाक्षमाधूकं रवाजूरं तासु प्रेक्षवं । माधूकं टंक माधूकं
 मेरेयं वारिके लज्जं । समानानि विजानीयान्मया त्वेकादशैव तु ॥ द्वाद
 शं तु सुरा मद्यं सर्वेषां मधुपं स्युतमिति तेन यदेतन्मनूक्तं सुरा वै प्रल
 मन्नानामित्यादि तदनुरोधेनान्नविकारस्यैव मुख्यं सुरात्वं अन्नश
 व्यश्च व्रीहिविकारस्यैव ओदनपिष्टकादौ प्ररिद्धं न तु गुडादौ मद्यपि

रामः
 ॥ ५५ ॥

सूकादिदनादपि तिष्ठन्तेः । ये ह्येता शब्देयं व्रीह्यन्नविकारस्यैव मध्वा
 दिविकारमेकादशमद्यमभिधाय सकल व्रीह्यन्नविकारस्य आधारण
 मेवोक्तं द्वादशं तु सुरा मद्यमिति तेन ये ह्येता शब्दाभिधेय व्रीह्यन्नविका
 रस्यैव मद्यविशेषो मुख्य सुरा शब्दार्थ इति निर्णीयते । प्रश्नान्तरे तु
 मदकारित्वगुणयोगाद्गो गोमं सुरा शब्दः । तथा च भविष्यपु
 राणं सुरा तु ये ह्येता मुख्योक्ता न तस्यास्त्वितरे स मे ये ह्येताः पातेन
 वैतेषां प्रायश्चित्तं निबोधये । अतः ये ह्येता सुरापानमेव त्रैवर्णिक

स्पतिविद्वत्वात् प्रहायानकं ननु गौडोपैष्टी वप्राधी वविज्ञेयात्रि
 विधासुरा यथैवैकानथा सर्वानपातव्यादिजोत्रपैरित्यस्य ननु
 वचनस्य तर्हि कावार्त्ता उच्यते गौडोपैष्टी सुशब्दस्य गौडोप्राधी
 प्रथमानस्य ब्राह्मणगतत्वेन ननु स्यादप्यश्रितप्रदर्शनार्थं तदयं
 वचनार्थः गौडोपैष्टी प्राधी त्रिविधेव ब्राह्मणगोवरत्वेन सुश
 ज्ञेया सुशब्दापसुशब्दां व सुशब्दो ब्राह्मणगोवरत्वेन ननु स्य रूप
 प्रदर्शनार्थः एतदेवोक्ताहुर्न व्यक्तीकृतं यथैकापैष्टी प्राप्यसु

रामः
 ॥५६॥

रात्रैवार्त्ताकैरपेया तथादिजोत्रपैर्ब्राह्मणैर्गौडोपैष्टी प्राधी
 सर्वानपातव्येत्यर्थः यदि नुसर्वीतामेव सुशब्दं स्यात्तदा त्रिविधासु
 शब्दानपातव्येते तावत्तैवार्थपरिसमाप्तौ यथैवैकानथा सर्वेति वच
 नप्रनर्थकं स्यात् यदा नुपैष्टी प्रात्रेव मुख्यसुशब्दार्थः तदा
 तनुस्य प्राप्यश्रितप्रदर्शनार्थं प्रेदेनोपन्यासो युक्तः अतः पैष्टी
 सुतैव मुख्यसुशब्दाभिधेया तेनायमर्थो प्रवर्तते पैष्टीशब्दाभि
 धेयश्चोत्थनुविकार एव मुख्यसुशब्दार्थः तस्यानमेव प्रहाया

न कं वै वरिण कस्य गौडी माधी सुरा याने तु ब्राह्मणस्य पैषी पातवदेव प्रायश्चि
 तं क्षत्रिय वैश्ययोस्तत्पानेन दोष इति अत्र यद्यपि ब्राह्मण राजन्यो वैश्यश्च न
 सुरां विवेदिति पुंस्त्रिंशन्निर्देशोऽस्ति तथापि आगतः प्राप्त सुरा पानानुवादेन निषे
 धप्रतिपादनात् विशेषविवक्षा हेतुभूतविध्यपेक्षया अभावात् वज्रये
 यस्य यूप इति वच्चा नन्य गतिशब्दोपादानाभावात् ब्राह्मणादि जातप्रा
 यस्मैव विवक्षितत्वात् स्त्रीणां अपि ब्राह्मणी क्षत्रिय वैश्यानां सुरापानं
 न महापातकमेव सत्त्व सकल प्राचाराधिकरणो वार्तिककारवर्यो

रामः
 ॥५॥

सुव्यमेव प्रपंचितं वासो केन तु गौडी पैषी माधी चैव सुरा शब्दोपलब्ध
 इति यदभिहितं तत्र त्रयीकार्थपरिज्ञानेनैवेति ॥ ॥ इदानीं तस्य प्रा
 यश्चित्तमभिधीयते तत्र मनुः सुरां योत्वा द्विजो मेरुः दग्निवर्णां सुरां
 विवेत् तया स्वकाये निर्दग्धे मुच्यते पातकात् ततः गोपूत्रमग्निवर्णां वा
 विवेदुदकमेव वापयो घृतं वा पराणोऽस कृडसमेव वेति तथा च
 याज्ञवल्क्यः ॥ सुरान्मुघृतगोपूत्रपयसामग्निमन्त्रिणं सुरापानं न्यत
 मं योत्वा पराणं कुड्मच्छति स त्वका मतः सुरापानविषयं तथा

बहस्पतिः। सुरायाने का प्रकृते ज्वलन्ती तां विनिक्षिपेत्। पुरे तया वि
 निर्दग्धो मत्तः श्रुतिप्रवाप्नुयादिति। एतच्च सकृत् सुरायाने पिडय्यं तथा
 चंकिताः॥ सुरायानं सकृत् कृत्वा योऽग्नियर्णां सुरां पिवेत्। स पारये द
 थात्मानमिह लोके परं व॥ अकाप्रतस्तु वलात् कारेण सुरायाने वि
 न प्राणान्तिकं किं तु द्वादशवार्षिकमेव तस्य शंसः॥ अधः शायी ज
 यधारी यर्णमूलफलान्नः। एक कालं समश्नातो वर्षे तु द्वादशे गते। स्व
 र्तिस्ते यो सुरायश्च वृत्तहा गृह तस्य गन्धवते नैतेन श्रुतिप्रहापातकि

रामः
 ॥५८॥

नस्त्विमो। एतच्चाकाप्रतः सकृत् सुरायानविषयं अभ्यासे त्वकाप्र
 तो विप्रराणान्तिकमेव। तथा च वसिष्ठः। अभ्यासे न तु सुरायोऽग्नियर्णां
 सुरां पिवेद् द्विजः पराणात् पूतो भवतीति विज्ञायत इति। अत्र यद्य
 पिडवद्व्यस्य कंठदेशे दधेत् न यनमेव पानं। एतच्च कस्मिन् पुये
 जेऽनेकधैव भवति। तन्मृत्पिन तथा पूतोऽभ्यासोऽपेक्षितः यतः पि
 वति धात्वर्थं भ्यासो ह्यभ्यासः एक फलो देशे प्रवृत्त इति व्यापारं
 वेकोपक्रमेण व्यापार निवन्ना प्रत्येक धात्वर्थत्वं यथा

एकफलोदेशेनैकप्रयत्नोपक्रमेनैकमेवहंतिधात्वर्थत्वं अन्यथाप्रतिपक्षमप्य
 कफलोदेशेनैकप्रयत्नोपक्रमेणस्थितिसंमार्जनादीनामोद
 नपरिक्षणपर्यंतानां व्यापारतिवयानामेकपक्षतिवात्वर्थत्वं
 यथावा प्रहारक्षणानां भिन्नत्वेपि एकफलोदेशेनैकप्रयत्नोपक्रमेण
 प्रवहाणामेकस्मिन्प्रयोगे स ह्येवमानं नत्वभ्यासप्र
 योगभेदेन्यभ्यासएवेति सिद्धं यत्तुं **निरुक्तं** । प्रहापातकसंयुक्ता
 वधेः शुद्धं तिते विप्रितिसकत् प्रहापातकसाधारणं त्रैवार्षिकं
 प्रायश्चित्तं तत्रकादिप्रितिते यदुपलभ्यमानगन्धरासुहापात

तं रक्ष इत्या
 दिप्रंजाचि
 प्रसंगात्ते
 नात्राविव २
 ३५

रामः
 ॥५८॥

यत्तपश्च प्रहारं प्रति रक्षरक्षेति
 प्रंजाचिप्रसंगात् १ ८

विषयं नचप्रितितत्वेपिसुहात्वा तपगमादप्रितितसप्रतुप्रेने
 तिवाच्यं तत्रादिद्व्यांतंतः प्रवेशादिभक्तसूक्ष्मपेक्षादिभ्र
 तसुहा वैलक्षण्यात् सूक्ष्मरूपायास्त्वन्योपसर्जनत्वेनाव्यव
 हारेपि दोषतुल्यत्वेवातागतसूक्ष्मसुहा संयुक्ततत्रादि यानेपि
 प्रहापातकित्वप्रसंगात् नचतत्रवृत्तमेवानुगमनं सुहाया इति
 वाच्यं तत्समानदेशावसुहागंधोपलंभात् तेनयथायथासूक्ष्म
 त्वं प्रवर्तितथातथा प्रायश्चित्तविशेषात्तत्रादिप्रितित किंविदु

अविज्ञातगधरससुरासंस्पृष्टद्वयप्रक्षरोत्तुपुनरुपनयनमा
 त्रं तथा च ननुः। अज्ञातात् प्राश्यविणमूर्त्तं सुरासंस्पृष्टमेव वा पु
 नः संस्कारमर्हति त्रयोवर्णादिजातयः। पुनः संस्कारे विशेषमाह
 मनुः। अजिनं प्रेखत्तादरो वुस्त्वर्चवुत्तानि वा निवर्तते द्विजातीनां
 पुनः संस्कारकर्मणि। चरुदिहुराह वपनं प्रेखत्तादरो वुस्त्व
 र्चवुत्तानि वा निवर्तते द्विजातीनां पुनः संस्कारकर्मणीति॥ ॥
 अथ ऊहुरप्रवेशमात्रत्वे त्वनभ्यवहारे सति यानोपक्रमस्यति

रामः
 ॥ ६१ ॥

व्यनत्वात् यथाविधं सुरापाने यत् प्रायश्चित्तं तदुद्धृत्यं तच्च
 सुरापाने प्रायश्चित्तं। गौडोपैषीव माधीव विज्ञेया त्रिविधा सुरा
 यथैवैका तथा सर्वानपातव्यादिजो त्तमैरिति प्रनुवचनप्रतिपादि
 तनुस्यत्वागो धेनामुख्यत्वेपि गौडो माधी सुरापानेपि ब्राह्मणस्य
 प्राणान्तिकमेव उद्धृत्यं क्षत्रियवैश्ययोस्तु पौषी सुराव्यतिरिक्त
 सकलमंशपात एकवदोषः। पौषी सुरापाने तु विप्रेतुसकलं
 दमं पादो न क्षत्रिये मतां वैश्ये दुपादशेषं तु शूडजातिषु शस्य

त इति वचनानुसारं द्रुपसुतायाते वासुतास्य यद्रूपं प्रायश्चित्तं
 तत्र क्षत्रियवैश्ययोः पादपादहातिर्दृष्ट्या वासुतास्य तु मरणां
 तिक प्रायश्चित्ते भागासंभवात् सुतायाते क्षत्रियवैश्ययोः पित्रा
 णांतिकमेव एव प्रपन्नघनरूपेऽपि प्रायश्चित्तभागसंभवात्तत्रादि
 मिश्रितसुतायाते क्षत्रियवैश्ययोः पित्रुन रूपनयनमेव शूद्रस्य सु
 तायातत्रिषेधाभावादिदं वचनमवकाशमेवेति अनुपनीतवासा
 परिणीतसुतायाते तु न मरणांतिकं सुतायात्वादिज्ञो मोहादग्निव

तपः
 ॥ ६२ ॥

र्णां सुतायाते दित्यादिवचनैर्ह्यनुपनीतवासास्य परिणीतवासायाश्च
 द्विजत्वेन मरणांतिक प्रायश्चित्तोपदेशात् नवायं द्विजशब्दे वासा
 यात्रोपलक्षणात् ॥ पुन्यत्वेनैवोपपन्नोऽपलक्षणात् प्रमाणाभा
 वात् ननु त्रिषेधविषयोऽयं प्रायश्चित्तोपदेशः त्रिषेधश्च जातिमात्रा
 श्रय एव तस्या द्रुपताजस्यैवैश्वर्यश्च न सुतायाते विद्येदिति अतः कथं नो
 पलक्षणात्त्वमिति न सुतायेमा नवद्विजैरिति द्विजो ज्ञेयेतापि त्रिषेध
 दर्शनात् एतन्निषेधविषय एव मरणांतिक प्रायश्चित्तविधिर्भविष्य

अग्निदेवता यस्य प्रवृत्त्य भवेत्तत्तुर्द्धा करणीये उच्येतास्य उच्यते इति २
 तितेनानुपनीतवृत्त्या स्यात्परितो न वृत्त्या स्यात्तु तत्तु प्रवृत्त्य
 यश्चित्तं नन्वेवं सति आग्नेयं चतुर्द्धा करोति पुराजसं चतुर्द्धा करोती
 तिवत् तस्माद्वा स्यात्तान्मौ वैश्यश्च ननु अपि वेदित्यत्र वा स्यात्तु
 स्यापि द्विजपात्वेन जात्युद्देशेन निषेधाभावात् कथं वृत्तं प्रवि
 प्रापश्चित्तं तत्तत्तु ननु श्रौतं गृहीतं प्रस्तावश्चावर्द्धनं जायते कृतो
 पनयनस्यास्य वृत्तोद्देशनमिष्यते तत्तत्तु कृमात्तदक्षः जात
 मात्रा शिशुत्वावशावदक्षो स प्रावयः सहिर्गर्भसमो ज्ञेयो व्यक्तिमा

तपः
 ॥ ६३ ॥

वप्रदरीकः प्रक्षयाप्रक्षये तथा ये ये वाच्या वाच्ये तथा नृतो तत्ति
 न्वालेन दोषः स्यात्तस्या वन्नोपनीयते उपनीतस्य दोषो सति कि
 यमागौर्दिगर्हितैः अनुरयोषितश्चैव मूलायाः सर्वमेव तत्तत्तथा कृमा
 र्णा प्रद्यमूत्रपुरीषाणां प्रक्षणेनातिकश्चन दोषस्तु वत्तत्तत्तत्तत्तु
 द्विपित्रोः पुद्गुरो रिति जातमो प्याह प्रागुपनयनात्काप्रदावाद्
 प्रक्षइति अतः कथमनुपनीतस्य निषेधविषयत्वमिति उच्यते प्र
 वेदेवं जातिमात्राश्रयोपि निषेधो न भवेत्तत्तथा वृत्त्या सुगम्यत

निषेधस्तु जात्याश्रय इति स्थितिः। अनेन च तस्या द्रष्टव्यत्वात् राज्ञो वैश्वपुत्रस्य ननु वि
 वेदित्येतद् वचननिषेधस्य जातिमात्रोपसंहृतत्वात् नाग्रेयवतुर्द्धाकारात्प्रा
 येतोपनीतमात्रविषयो निषेधोपसंहारः संभवति एतेन द्विविधोऽयं सुगम
 ननिषेधश्च द्विजसम्बन्धितया च तत्र द्विजसम्बन्धितनिषेधे परागौरिकः प्राय
 श्चित्तविधिः। तस्य द्विजोत्पत्तेरेव विहितत्वात् जातिसंबन्धनिषेधे तु साधा
 रणप्रायश्चित्तमेवोक्तमिदं। स्तेयं कृत्वा सुगंधीत्वा गत्वा वैवश्वरोत्थिप्या चतु
 र्धकात्समाहारस्त्रिभिर्वर्षैरकिल्बिषीति यत्प्रायश्चित्तपुनस्तदेव योज
 नीयं अनेन पंचविंशदधिकरात धेनवो भवति एतच्च पंचवर्षाद्द्विंशका

रामः
 ॥ ६५ ॥

जात्याश्रयनिषेधेन २

मतः अज्ञानतस्तद्द्विंशदधिकरातस्य जात्याभावात् सकलपापाभावप्रतिपा
 दकतानां वचनदर्शनाच्च निषिद्धमेव प्रायश्चित्तं दुष्टव्यं तत्रानुपनीतस्य
 प्रायश्चित्ताकरणासाधनत्वात् तदीयप्राजादिभिरेव तदर्थं प्रायश्चित्तं
 करणीयं। तदुक्तं ^{का}उनैस्त्रिंशद्वर्षस्य पंचवर्षाधिकस्य तु प्रायश्चित्तं चरेद्
 प्राजापितावान्यः सुहृज्जनः। ततोऽन्यतरेत्यास्पृश्याधो न यातकां तत
 स्परजदरोऽस्ति प्रायश्चित्तं न विद्यते। न च पंचवर्षाद्द्विंशकादीनां प्राय
 श्चित्तेषां देशान्न पंचवर्षपर्यन्तं प्राजादिभिः प्रायश्चित्तं करणीयमिति वा

यं यं ववर्षय र्यत्र प्रायश्चित्ताभावे सति तदुपरि प्राचादिभिरेव करणी
 यमित्युक्तं यदा तु पंचवर्षय र्यत्र प्रवि प्रायश्चित्ताधिकारः तदा तत्रा
 पि प्रायश्चित्तामा प्रथ्या विशेषाद् प्राचादिभिः करणी यमितितेना
 नुपनीतस्य ब्राह्मणस्य यदोषाभाव प्रतिपादकानि नाना प्रतिवच
 नानि तानि सुराघातनिषेधश्च जात्या श्रय इति स्थिति रिति कुमार
 वचनात् सुराघातव्यतिरिक्तेतरयापविषयान्येव अतो यदपि कु
 मारेणोक्तं मद्यमूत्रपरीषाणां भक्षणे नास्तिकश्च ना दोषस्तुव

रामः
 ॥६५॥

त्पान् पंच उर्ध्वपित्रोः सुहृदुरे रिति तदपि सुराव्यतिरिक्तेतर मद्यपान
 दोषाभाव प्रतिपादनार्थं प्रेरति बोद्धव्यं एतेन यदपि गौतमेनोक्तं म
 द्यमपेयं तित्यं ब्रह्मण्येति तदपि सुराप्रद्यापि प्रायेणैव दुष्कृत्यं ते
 ना नुपनीतस्य ब्राह्मणस्य परिरागीतायाश्च ब्राह्मणायथोक्तवत
 रूपमेव प्रायश्चित्तं ननु पराणं तिकमिति सिद्धं काप्रतोऽप्यासेन
 सुराभाणुस्थित जलपानेन दुदशाहं दुग्धेन ब्रह्मसुवं र्वतादा
 नं गायत्र्यक्षसहस्रजापः ॥ तथैव बृहज्जपः ॥ सुराभाणुस्थिता

वक्ष्यति शेष २

आपो यदि कश्चित् द्विजः पिवेत् द्वादशाहं तु क्षौरेण पिवेत् दुष्टं तु
 वर्तनां। गायत्र्यं स हस्तिं जपेत् कुर्वीत मानसां यजुर्द्विभुनोक्तं
 आयः सुराभ्राजनस्थाः पीत्वा वतिशि स पूकं। शंखपुष्पी शृतं तोयं
 पयो वापि पिवेत् द्विजः। तत्कामतः सकृत् पानविषयं यजुः प्रभुनो
 क्तं। आपः सुराभ्राजनस्था मघ्राणु स्थितास्तथा। यं सुरात्रं पिवेत्
 पीत्वा शंखपुष्पी शृतं पय इति तदकामतोऽभ्यासेन पाने सति
 दुष्टव्यं यजुः सा तातयेनोक्तं। सुराभ्राणोदकपाने छर्दं घृतप्रा

रामः
 ॥ ६६ ॥

शतं। अहोरात्रं वा सश्चेति तदकामतः सकृत् पानविषयं यजुः
 धारयेन्नोक्तं। सुरापानस्य यो भ्राणो आपः पयुषितः पिवेत्। शंखपु
 ष्पी विषयेन अहं क्षौरेण वर्तयेदिति तदकामतस्तव सुराभ्राणु स्थि
 तं ययुषितं जलं सकृत् पानविषयं। सुरादे भ्राणु स्थितं जलं पाने तु
 सर्वोक्तं तक्रादिप्रिश्रितं सुरापानं तु सत्वमेवेति॥ सुरापानं त्रायश्चि
 त्तं॥ ॥ इदानीं ब्राह्मणोत्तरं मघ्राणं प्रायश्चित्तं निरूप्यते तत्र का
 मतो मघ्रपाने कृच्छ्राति कृच्छ्रं घृतप्राशनं पुनः संस्कारश्चेति तत्र

वदति॥ मद्यपाते त्वसुरायाः कृच्छ्रतिष्ठे च तप्राशतं पुनः सं
 स्कारश्चेति अत्र कृच्छ्रे धेनु रेका अति कृच्छ्रे धेनु द्वयं। अकामतलुम
 द्यपाते अति कृच्छ्र पूर्वकं पुनः संस्कार करणं वि प्राणं भोजनं तथा ज
 हृत्यति॥ पीत्वा प्रमादतो मद्यमति कृच्छ्रं चरेत् द्विजः। कारयेत् पुनः
 संस्कारं शत्र्या वि प्रांश्च भोजयेत्॥ अनुपनीतस्य पुनरस्यं ताभ्यासे
 न कामतो मद्यपाते कृच्छ्रं त्रयं मात्रादिभिः करणीयां तथा च जातूकर्णः
 प्रागुपनयनादा सोमं मोहात्पिवेद्यदि। तस्य कृच्छ्रं त्रयं कुर्यात् मा

रामः
 ॥६॥

वा प्राश्नात्थापितेति इदं च पंचवर्षा इह पंचवर्षा दधत्तु सु
 राव्यतिरिक्तं मद्यपाते दोषाभाव एव तथा च कुमारवचना मद्य
 मद्य पुरोषाणां भक्षणेनातिकश्चना दोषस्तु वत्सरात् पंच
 उर्द्ध्वं वित्रोः सुहृदुरोः सतश्च अनुपनीतस्य स्वयं वृत्तकरणा शक्तस्य
 तत्पापप्रशमनार्थं मात्रादिभिः कर्तव्यमित्यर्थः। अथ विवि
 धं सुराव्यतिरिक्तं मद्यभाणुस्थितं जलयातं आयश्चित्रं त
 त्र वृत्तं नः॥ मद्यभाणुस्थिता आयो यदि कश्चिद्विजः पिवे

तां यमो ह्युच्चरविल्लातां यत्ना शस्य कृशस्य च। एतेषामुदकं पीत्वा
 पंचरात्रेण शुद्धिं इदमकामतोऽभ्यासविषयं। यत्तु वसिष्ठेनोक्तं
 मध्यमां सस्थिता आयो यदि कश्चित्पि वेत्तुं हि ज्ञः। कृशमूलवि
 पक्षेन अहं क्षीरेण वर्तयेदिति॥ तदकामतः सकृत्पातविषयं। य
 तु हृदि पुनोक्तं॥ मध्यभागे स्थिता आयो यदि कश्चित्पि वेत्तुं हि ज्ञः
 वेत्तुं॥ शंखपुष्पी श्रुतं तोयं पंचरात्रं विवेदिति॥ तत्कामतः सकृ
 त्पातविषयं॥ यत्तु हं देवेनोक्तं॥ मध्यभागे स्थिता आयः पीत्वा सप्त

रामः
 ॥६८॥

रात्रं वृत्ती भवेत्। तत्कामतोऽभ्यासविषयं। इतंचात्रपयो भक्षणमा
 त्रपमिप्रेतं सर्वत्रात्रं अशीतियस्य वर्षाणि वा सोवाप्सूतषोडशः।
 प्रायश्चित्तार्द्रमर्हतिस्त्रियो व्याधिन एव चेति वचनात्। वासादीनां
 मर्द्रप्रायश्चित्तं वात्सश्च एकादशवर्षा हर्द्रषोडशवर्षपर्यंतं
 पंचवर्षाधिकैकादशवर्षपर्यंतं पादपात्रं पंचवर्षपर्यंतं प्रा
 यश्चित्ताभाव एव इति मध्यमान्नायकमुच्यते॥ ॥ इदानीं पितृ
 देयप्रायश्चित्तं निरूप्यते॥ तत्र चारुणोदकभाण्डस्थजलपा

नेत्वं गिराः। वाणालोदकभाणेषु पिवेत्तेन चित्तो ज्ञत्वा। तत्क्षणं तत्स
 पुत्रार्यप्राजापत्यं स प्राचरेत्॥ यदि चानुदृतं तोयं शरीरे तत्सजीर्य
 ति। तदा विप्रः स्वशुद्धार्थं कृद्दुःसांतपनं चरेत्॥ वाणालसवस्त्रिज
 लपानेन हरीतः। वाणालस्यनुपानायं वाणालानुपदापिवेत्॥
 षट्त्रिंशोऽपि पीतो भूत्वा पंचगव्येन शुद्धति॥ इदमपि पीतो ज्ञाति
 तविषयं। अनुज्ञाति तेन षट्त्रिंशोऽपि वासः सांतपनं पंचगव्यं वेति
 दुष्टव्यं। एतच्च वाणालविषयं क्षत्रियवैश्यशूद्राणां नुपादपाद

रामः
 ॥ ६८ ॥

हाति दुष्टव्यं वाणालोपभुक्तशेषजलपानेन षट्त्रिंशन्मृतं वाण
 लोपभुक्तमुदकं निषेव्य विप्रः षट्त्रिंशदहाति कृद्दुःप्रभुति स्वे
 तः चतुर्विंशतिं क्षत्रियो वैश्ये द्वादश शूद्रः षडिति। एतदपि
 पीतो ज्ञातिविषयं अनुज्ञाति तेति सर्वत्र सांतपनं प्रायश्चित्तं
 दुष्टव्यं वाणालस्य सृजलपानेत्वं गिराः। यस्तु वाणालसंस्पृ
 श्यं पिवेत्तोयप्रकापतः। स तु सांतपनं कृद्दुःचरे शुद्धार्थं प्राप्नोति।

वाणालकृतकूपस्थजलपानेत्वापत्तम्बः। वाणालकृतकूपे
 पुयश्च ज्ञाना ज्ञातं विवेत्। प्रायश्चित्तं कथं तत्र वर्णे वर्णे विधीय
 ते। चरेत्सांतपतं विप्रः प्राजापत्यं तु भूमिपः। तदङ्गं च चरेत् वैश्यः
 पादं शूरेषु दापयेत्। सर्वत्र चात्र विषयगौरवाच्छांतपतशब्दे
 न महासांतपतमपेक्षितं तत्र ये तु द्वयं वाणालभाण्डसंस्पृष्ट
 कूपजलपानेत्वा गिराः। वाणालभाण्डसंस्पृष्टं विवेचेत् कूपतो ज
 लां गोमूत्रयावका हारत्वि रात्रेण विभ्रुतिः वाणालपतितदि

रामः
 ॥७०॥

परिगृहीतवापी कूपतडागादिजलपाने पंचगव्यमात्रं तथाच
 पुवेत्ताः। वाणालपतितदि परिगृहीतवापी कूपतडागाद्युद
 कपाने पंचगव्यं सर्वं वेदप्रकाशतः काप्रतस्तु द्वैगुण्यं रजकादि
 भाण्डोदकादिपाने तु पराशरः। भाण्डस्थितप्रभोज्यानामपोदधि
 पयःपिवेत्। ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रश्चापि पुमादतः। व
 स्त्रकृच्चोपवासिन द्विजातीनां च निःकृतिः। शूद्रस्य तूपवासेन
 दद्याद्दानं च शक्तिः। चतुर्दशपुपवासं कृत्वा यथाविधि यं

वगव्यं पातेन वृक्ष कृत्वा यवालो भवति रजका घृत्य जलम्वक्षितो यवा
 ने आपस्तम्बः॥ अविज्ञानात्पिवेत्तो यं ब्राह्मणोऽन्यस्थ जतितः॥ त्रि
 रात्रौ योषितो भूत्वा पंचगव्येन भुङ्गति तच्छाह अह्नये ज्ञेयं त्वति
 ता कृपा तडागानितथैव वा एकस्नात्वा च पीत्वा च पंचगव्येन भु
 ङ्गति॥ आपत्काले तु रजकादि तोय पाते विशेष प्राह दृहस्यतिः
 ॥ अज्ञानाच्चैतपिवेत्तो यं ब्राह्मणोऽन्यस्थ प्रापदि अहो रात्रौ योषित भु
 ङ्गेत्प्राणा याप्रशतेन च॥ भूदोदक पाते विशेष प्राह शातनपः॥

रामः
 ॥७१॥

यद्विप्रः प्रमादेन भूदतो यं पिवेत्त्वयं प्रायश्चित्तं कथं तत्र येन भुङ्गि
 तवा पुयात् उयो व्यवित्स्वपातां पलाशस्य कुशस्य वा एतेषां पुदकं
 पीत्वा तेन भुङ्गि प्रवा पुयात् भूदपीतशेषं जलपाते चतुर्विप्रतं पीत
 शेषं तु यत्रो यं ब्राह्मणस्तत्पिवेत्पुनः॥ अये यं तदपिवेत्तो यं पीत्वा चा
 उायतं चरेत् यत्र शंखेनोक्तं पीता वशेषितं तोयं पीत्वा तु ब्राह्मणः क
 रित् त्रिरात्रं तु व्रतं कुर्याद्वा प्रहस्तेन वा पुनरिति तद्ब्राह्मण पीता वशे
 षित जलपानविषयो वा प्रहस्तेन वा पुनरिति साक्षाद्वा प्रहस्तो हृत ज
 त्रिरात्रोपवासः २

सपानविषयं तं वशातातयः वा प्रहस्तेन चोद्धृत्य यो नरः पिवते ज
 तं। मुण्णपानसमं तस्य प्रनुगृह्य ज्ञापतिः। एवं पात्रांतरस्थं प्रपुदकं द
 क्षिणाहस्तेनोद्धृत्य पातव्यं तनुवापेन तथा हस्तस्यः॥ शंखश्रुतिकरं
 कस्तु यच्चान्यत्पातभाजनं। दक्षिणेनैव तत्कुर्मन्नुवापेन कदाचन
 ॥ तथा करेण तु पिवेन्नोयं यावत् प्रांसं न प्रक्षयेत्। प्रांससि पूकरे
 नोयं तुल्यं गोप्रांसं प्रक्षणां॥ अत्र सर्वत्रानुक्तं प्रायश्चित्ते प्राणाया
 प्रशतमेव प्रायश्चित्तं तथा शंखः॥ वा प्रहस्तस्थिते दक्षे दक्षिणेनो

तमः
 ॥७१॥

दकं पिवेत्। रक्तपानं भवेत्तस्य पीत्वा क्षात्रायाणां वरेत्॥ तथाऽङ्गि
 रा॥ मूत्रं कृत्वा वृज्यार्गं स्पृति प्रंशात् जलपिवेत्। उपोष्य रजनीमे
 कां पंचगव्येन श्रुतिः तथा हारीतः। प्रत्येकं कण्ठकं प्रशूकं शंख
 श्रुतिकपदकान्। पीत्वा नवोदकं वैव पंचगव्येन श्रुतिः शवह
 वितरूपो दकपातेऽप्यस्त्वः॥ यस्तु कृपात्पिवेन्नोयं ब्राह्मणश
 वहृषितात्। कथं तस्य विश्रुतिः स्यादापस्तम्बो ब्रवीन्मुनिः। अक्षि
 त्रिप्रित्तं किञ्चैव संशवहृषिते। त्रिरात्रमुपवासः स्यात्पंचग

व्येन भुङ्गति इदं च कामतः। तन्निनेन निनेन केवत्वं राव हृषितो पीत्वा कू
 पाद हो एवंपं च गव्येन भुङ्गति इदं च कामतः। तथा देवसः॥ तन्निनेन
 तः राव श्वेव कूटस्थो यदि दृश्यते॥ पयः पिवेच्चिरांतु मातुं वेदि
 गृहं स्पृतां॥ इदं प्रकामतः तथा पत्तम्बः॥ तन्निनेन शवे चैव तत्र स्थे
 यदितत् पिवेत्॥ पयः केन वि भुङ्गि स्याद्वा एषाणां च भोजनादिति
 इदं च कामतोऽप्यसि सति दुष्टव्यं तथा चांगिरः॥ कूपे वि रा मूत्रसं
 स्पृष्टे पीत्वा तोयं द्विजो तम विरात्रेण वि भुङ्कत कुंभे सांतयनं चरे

तमः
 ॥ ७३ ॥

त॥ सांतयनं वात्र प्रहासांतयनं दुष्टव्यं विषयगौरवादेव तथा दुष्टविषुः॥
 जलाशये घृणाने पुस्थावरे पुस्थावरे पुमं हीतसे। कूपवत्कथिता भुङ्गि
 महत्पुत्रप्रत्याप्तिः वा पी कूपतडागानां हृषितानां विशोधनं। घटानां
 रातपुष्ट्यपंचगव्येन भुङ्गति॥ ॥ अथाप्येषां शीर्यानां च यश्चि
 त्तं निरूप्यते॥ तत्र प्रनुः॥ अनिर्देशायाः गोक्षीरं मोक्षनैकस्य कृत्वा
 आविकं स्पन्दिना क्षीरं विवत्तायाश्च गोः पयः॥ आरण्यानां च सर्वे
 षां प्रगानां महिषीं विना। स्त्रीक्षीरं चैव वर्जयति सर्वशुक्रानि चैव हि॥

प्रहता अनति क्रान्त दशाह अनिर्देशा ३ अरपि

॥ दधिप्रक्षयं च शृक्तेषु सर्वं च दधिसंभवं लोहितान् वृक्षानि र्यासान् रश
 प्रउप्रवांस्तथा॥ शेषं गव्यं वपेयं च प्रमत्तेन विवर्जयेत्॥ अनिर्दशा
 या गोरित्युपलक्षणां अजाप्रहिष्योऽपि दुष्टव्यं तथा च गौतमः॥ गो
 क्षीरमनिर्दशायाः सूतकेष्वजाप्रहिष्योऽप्येति स्पन्दिनी स्वयं क्षीर
 स्वाविनी॥ शृक्तं स्वभावप्रधुरं गुडाद्यैस्तता उपगतं तच्च दधिदिनाके
 वलप्रप्रक्षयं दुग्धान्तरमिश्रितं न प्रक्षयमेव तथा च गौतमः॥ शृक्तं के
 वलप्रदधीति ब्रुश्च न प्रप्रवान् छेदनप्रप्रवान् लोहितान् वृक्षानि

तमः
 ॥७४॥

र्यासानिति सामानाधिकरण्यं शेषं बहुवारफलं अन्यसु बोधमेव॥
 तथा च रुद्धिद्युः स्पन्दिनी सन्दिनी विवतया क्षीरे ध्वं पुनश्च स्पन्दि
 नी पूर्वोक्तैव सन्दिनी स्ववर्ज्या अप्रेष्य पुनश्च प्रद्यादिप्रक्षालनी
 लायाः तथा च दधिसूतः॥ क्षत्रियश्चैव वृत्रस्थो वैश्यः शूद्रोऽथ वा पुनः
 ॥ पिबेद्यः कापिलं क्षीरं ततो न्यस्य पुण्यकृतं अत्र आयश्चित्तमा
 हं रं॥ लोहितान् वृक्षानि र्यासान् ब्रुश्च न प्रप्रवांस्तथा केवला
 नि व शृक्तानि तथा पर्गुष्ठितानि वा गुडपक्वं तथा भुक्त्वा त्रिणवंचवुतं

लोहितगर्भः

चोत्॥ विरात्रं विरात्रोपवासः॥ अत्र यत्पुर्वित शब्देन शाकस्त्रेह प्राप्त
 मध्व्यातिरिक्ता न्यप्रिये तानि तथा वगोतमः॥ यत्पुर्वितान्य शाकस्त्रे
 ह प्राप्तमध्वनीति इतरप्रक्षणे तु शेषेष्वपवसे दहति प्रतुवचनात्॥
 एकात्रोपवासः इदमकाप्रतो दुल्लभ्यं काप्रतो द्वैगुण्यं यत्तु शंखेनो
 क्तं क्षीणगोन्या न्यप्रक्षणाति तद्विकाराशनेव धः॥ सप्तत्रिंशत्तं कुर्या
 यदेतत्परिकीर्त्तितां तत्काप्रतो न्यं ताभ्यामविषयं॥ इत्येव य
 पातत्रायश्चिन्ता ॥ अथाः प्रक्षयप्रक्षणा प्रायश्चित्तं तिसृष्यते

रामः
 ॥७५॥

अन्त्यावसायी वा एतादिः॥

तत्रावा एता यत्र प्रक्षणे मध्वं प्राप्तिराः॥ अन्त्यावसायिनापत्रं
 प्रश्रीयाद्यस्त्वकाप्रतः॥ सत्तुवाटायणं कुर्यात्तत्पुष्टं प्रथापि
 वा॥ अत्रवाटायणं तत्पुष्टं योर्विषयं शिष्टत्वेन विकल्पासंभ
 वात्सपुष्टयार्थोपेवाशब्दः॥ तेनायमर्थः॥ अथप्रवाटायणं
 कुर्यात्तत्तत्तत्तत्पुष्टं प्रपिकुर्यात् अत्रवाटायणे धेनुव
 तुष्टयं॥ तत्पुष्टं धेनुद्वयं प्रितित्वा घृधेनवः इदमकाप्रतः
 काप्रतो द्वैगुण्यमिति यदितुर्वोतापि प्रियं पुन्याद्य कश्चि

चाणालाघनं भोज्यते तदा वाट्टा यणमेव तथा जैमिनिः ॥ अन्यजा
 तं भोज्यते यस्तु चौरैः मूढैर्भयं करैः प्रायश्चित्तं कथं तस्य वरौ वरौ
 विधीयते वाट्टा यणं वरे द्विषः क्षत्रः सांतपनं चरेत् ॥ घट्टा रत्नं वा त्रि
 रत्नं वा वर्णं योरनु पूर्व शक्तिः ॥ सांतपनं चाह विषयगौरवात् महासां
 तपनं तत्र धेनुद्वयमिदमकाप्रतः ज्ञानतो द्वैगुण्यमिति यत्तु हृदि
 हुनेत्तं चाणालान्नं पुष्कात्रिण उपवसेदिति तदसिद्धं तत्पुलादिति
 धर्मं यत्तु तेनैवोक्तं सिद्धं पुष्कापराकं कुर्यादिति तदज्ञानतो पुष्को

एवः
 ॥ ७६ ॥

ज्ञातित्विषयं परके धेनुद्वयं यत्तु स्वस्य ममेनेत्तं चाणालं पुष्का
 नांतु पुष्कागत्वाच योषितं ॥ कृच्छ्राद्यमाचरेत् ज्ञानादज्ञानादेन्दुवद्व
 यमिति तदस्य ताभ्यामविषयं स तच्च चाणालिनी गमनं प्रायश्चित्तं
 रेतः सेजात् पूर्वमित्यगम्या गमनं परिच्छेदे वक्ष्यामः ॥ चाणालं स्पृष्ट्वा
 त्र भोजने तु प्राजापत्यं तथा वाजिराः ॥ चाणालं स्पृष्ट्वा मन्त्रं तु यो श्री या
 हुं ह्यराः क्वचित् ॥ तस्य भद्रं पुवक्ष्यामि प्राजापत्येन नित्यं शक्तिः तथा
 त्वस्य मयः ॥ कापालिकात्रतो नृणां तत्रारी गाप्रिनां तथा कृच्छ्राद्यमा

चरेत्तज्ज्ञानादज्ञानादेन्दवद्वयमिति रजकाद्यन्नजान्नप्रक्षणेन वा नु य
 तां। तथावापस्तम्बः॥ रजकव्याधरौ तूष्णवेणुवर्मेपजीवितां यो भुं
 क्ते वा एणश्चान्नं भुङ्क्ष्वश्चात्तु यणेन तु॥ वा नु यणे धेनुवतुस्यं इदं
 च का मतः। अका मतस्तद्वद्वयमिति तथा श्रुत्वा न्नप्रक्षणे विशेषमाह आप
 स्तम्बः॥ श्रुत्वा न्नप्रक्षणेन भुङ्क्ष्व मांसमैका मतः। भुक्त्वा कृच्छ्रं चरेद्विप्रो
 ज्ञानात् कृच्छ्रं चरेदिति वा एणस्य नु चैश्वर्यान्नभोजने एतदेव पादहीनं
 क्षत्रियान्नभोजने द्विपादहीनं एवं क्षत्रियस्य श्रुत्वा न्नभोजने पादहीनं वै
 अथर्ववेदिप्रवाराशीलः ३ म ३

रामः
 ॥ ७७ ॥

श्वान्नभोजने पादहीनं वैश्वस्यापि श्रुत्वा न्नभोजने द्विपादहीनमि
 त्याहूरीयमिति आपत्काले तु श्रुत्वा न्नप्रक्षणे विशेषमाह पा
 स्तम्बः॥ आपत्काले तु विप्रेण भुक्तं श्रुत्वा न्नगृहे यदि मतस्तपेत श्रुत्वा
 दुपदां वा शतं जपेत् श्रुत्वा भोजनस्थान्नप्रक्षणे वा यश्चित्तमाह आप
 स्तम्बः॥ श्रुत्वा न्नभोजने भुक्त्वा वा एणस्य पुत्रादतः उयोष्य रज
 तीमेकां पंचगव्येन श्रुतिः इदमका मतः का मतो द्वैगुण्यमिति श्रु
 त्वा न्नप्रक्षणे विदोषाभावमाह हरीतः। कंदुपक्षं त्रेहपक्षं वा पतं

दधिशक्तवः। एतान्य श्रुतान् पुत्रां प्रोज्ज्यानिप्रनुरवुवीत्। तथापस्त
 न्च॥ अमन्त्रं प्रधुघृतं धाताः क्षीरं तथैव वा शुद्धमांसरसाद्यानि वृ
 त्तेनापि श्रुतः इति श्रुतस्य चर्मकारा न्यजात्र प्रक्षालो वि शेष मा
 हः आपस्तम्बः॥ श्रुतः न्यजस्थजातीनां कथं चिद् पुत्रवान् यदि भ
 होतुं विवृतो भुक्त्वा यं राग्येन भुङ्कति इदमकाप्रतः काप्रतस्तु द्वैगुण्यं ताम्रः
 मिति वासुपुत्रस्य नटनर्तक चर्मकार सुवर्णकारादिव्यापारजीविनो ॥७८॥
 नं भुक्त्वा वासुपुत्रः प्राजापत्यं चरेदिति तथा च दहस्यति नटनर्तक

तद्वशात् चर्मकारः सुवर्णकृतः शौण्डिकः कौण्डिकः चण्डा अभोज्या
 न्नाः प्रकीर्तिताः चर्मकारः कर्मिणश्च सूत्रकाः घोषकास्तथा च को स्वयं धनो
 यजीवी रजकः केवर्तस्तत्करस्तथा धनो यजीवितश्चैव श्रुतः धनो यजीवी ३
 यजयाजकाः विज्ञेयजीवी शिल्पी च वाहुषिर्वृषविक्रयी वृथा नैतिकः २
 श्रमी तथा यः स्यादां श्रमासां च प्रेदकः पुरापस्य विक्रयी यश्च रं
 गो यजीवी कुर्यात् शी परि विनिश्चयं वारं मिषजोगरदश्चैव भाजी
 वीतथैव वा कर्मस्वेतेषु यो यो हा दुःखो वरं ते सदा आयश्चि
 राज्ञो जीवतु दुःखं हा रोका २ राजा २

अज्ञाने ३

तैत्तिरीयसंहितायां परिहृत्यो भवेत्तत्तां॥ तेषां तु ब्राह्मणो भुक्त्वा कृत्वा वैवृति
ग्रहं प्राजापत्येन भुङ्क्ते तत्तु पापान्नाशयेत्॥ इदं वक्तव्यं॥ अकार
तस्त्वाहमेव तथा वसतु॥ भुक्त्वा भोज्यतमस्यान्नममं त्याक्षयणं अ
हं॥ मत्स्या भुक्त्वा चरेत्कृद्युं रे तो विष्णु पूर्वमेव वा तथा च शातातपः॥ ह्री
वाप्रिशस्तपति तैः सूतको दक्ष्य नास्ति कैः॥ दध्ना घात दन्तं तु तस्य
निष्कृतिरुच्यते॥ भुक्त्वा चोपवसे दाडिं तत्तं स्पृष्ट्वे चतुर्गुणं॥ उद्धिष्टे च
दुग्धं प्रोक्तं मया ते॥ दग्धं प्रवेत्ता तथा व्यासः॥ स्नानाहं सुयदास्ना

रामः
॥७८॥

तम कृत्वाः श्रुति वैद्विजः॥ अहोरात्रो वितः स्नात्वा पंचगव्येन भुङ्क्ते
॥ रजकादिस्पृशेन्न च मनाहं स्यान्ना वा तस्य पात्रे भक्षणे च संवर्तः॥ अ
ना वप्स्यति वेद्यस्तु यदि वा भक्षयेत् द्विजः॥ गायत्र्या शतानि त्रीणि
प्रायश्चित्तं विरोधनां तथा च आपस्तम्बः॥ मूत्रोच्चारे द्विजः कृत्वा अ
कृत्वा रौ वमात्प्रनमो हाद भुक्त्वा त्रिरात्रं तु यवान् पीत्वा विभुङ्क्ते
ति॥ तथा च शातातपः॥ अथ भोजनकाले च दध्नि भवति द्विजः॥
भूमौ निधाय तं ग्रासं स्नात्वा विप्रो विभुङ्क्ते॥ भक्षयित्वा तु तं ग्रासं

महोरत्रेण भुङ्गति अशित्वा सर्वमन्नं तु त्रिरात्रेण विभुङ्गति ॥ तथा चतुर्वि
 मत्तं ॥ पिवतो यत्पिवेन्नो यं भोजने पुरवतिः सृतं ॥ अभोज्यं तदभवेदन्नं भु
 क्त्वा चाद्यायणं चरेत् ॥ तथा च हारीतः ॥ विना यज्ञोपवीतेन भुक्ते तु वा
 स्त्रणो यदि स्नानं कृत्वा जपं कुर्यादुपवासेन भुङ्गति ॥ ॥ अथोद्धि
 य भक्षणे प्रायश्चित्तं ॥ तत्र हारिः ॥ वास्त्रणोद्धि य भोजने प्रसव्या हतिभिः
 सप्तप्रि राप्रं व्यापः पिवेत् ॥ क्षत्रियोद्धि य भोजने वास्त्रो रसविषकेन अ
 हं क्षीरेण वर्तयेत् ॥ वैश्योद्धि य भोजने त्रिरात्रोपोषितो ब्रह्मसुवर्त्सा

रामः
 ॥ ८० ॥

पिवेत् ॥ शूद्रोद्धि य भोजने षट् रात्रिभोजनमिति यदा आपसाम्बेनो
 क्तं वास्त्रणस्पयदोद्धि य भोजनान्नतोद्धि जः ॥ अहोरात्रं च गायत्र्या ज
 पं कृत्वा विभुङ्गति ॥ तद्भोजनं वास्त्रणोद्धि य भक्षणविषयं ॥ तथा शू
 द्रासः ॥ मातावा भगिनी वापि भार्या वा न्याश्च योषितः ॥ न ताभिः सह भोजनं
 व्यं भुक्त्वा चाद्यायणं चरेत् ॥ समानजातीयभार्यायां विशेषमाह अंजि
 राः ॥ वास्त्रणसहयोगीया दुद्धि यं वाकथं रतानतत्र दोषं मन्येते सर्व
 एव प्रणीविणः ॥ अन्यानां भुक्तशेषं भक्षयित्वा हि जातयः ॥ चाद्यायणं

तदङ्गं दुर्बलक्षत्रविशं विधिः॥ अर्थाच्छूयस्व पादाङ्गं॥ एतच्चाकाम
 तः कामतो द्वैगुण्यमिति॥ तथा वांगिराः॥ चारुणस्यतिनादीनामुच्छिष्टस्य
 वप्रक्षरो॥ द्विजः श्रुतेत् पराकेन श्रुतः कृत्वा श्रुतिः इदमकामतः का
 मतो द्वैगुण्यं॥ तथा मनुः॥ विडासकाकारवृद्धिस्तं जग्धाश्च न कुलस्य व
 केशकीटावपन्नं वपिवेत् वृक्षसुवर्चसां॥ तथा च वृहस्पतिः॥ श्रुति
 डासजन्तुकारु वृषप्रोच्छिष्टप्रक्षरो॥ प्राणायामशतं कृत्वा घृतं प्रा
 श्य श्रुतिः॥ यन्तु संखेनोक्तं॥ श्रुतोच्छिष्टं तथा भुक्त्वा मासमेकं वृत्तीप्र

रामः
 ॥ ८९ ॥

वेत्॥ काकोच्छिष्टं गवाघ्रातं भुक्त्वा पक्षवृत्तीप्रवेत्॥ एतत्कामतोऽस्य
 ताभ्यामविषयं॥ तथा वृहस्पतिः॥ उदक्पयातु यत्पृष्ठं गवाघ्रातं च म
 दप्रवेत्॥ काककुक्कुटसंस्पृष्टं श्रुतं वा कृमिसंयुतं॥ अभोऽपंतद्विजानी
 यादुर्महजवरो यथा॥ तथा देवतः॥ विभुद्रमपि बाह्यं मक्षिकाकृ
 म्पि जंतुभिः॥ केशरोमनरैर्वपि हृषितं परिवर्जयेत्॥ तथा मनुः॥ केशकी
 टावपन्नं च पादस्य स्पर्शं च कामतः॥ पूरा घ्रावेक्षितं वैवसंस्पृष्टं वा
 पुदक्पया॥ पतत्रिणावसीरं च श्रुतासंस्पृष्टमेव च॥ गवाघ्रातमुप

वह्निर्भोज्यः

घृतघुषां च विरोधतः। भुक्त्वा तो न्यतमस्यान्नमप्र घृक्षपनं अहं। प्र घा
भुक्त्वा चरेत्कृच्छ्रे तो विरा मूत्रमेव वा। अज्ञानतस्तु शुद्धदोष दुष्सात्र भोजने
संवत्सरमध्ये प्रायश्चित्तं साने तु यथोक्तं प्रायश्चित्तं तथा वप्रनुः। संवत्सर
स्यैकप्रपिचरेत्कृच्छ्रं द्विजोत्तमः। अज्ञात भुक्त भुक्त्वा यं ज्ञातस्य च विरोधतः॥
अथ मृतकसूतकादिभुक्त्वा न्नप्रक्षालो प्रायश्चित्तं निरूप्यते॥ तत्र मार्कण्डे
॥ भुक्त्वा तु वाह्यगणशौचे चरेत्सांतपनं द्विजः। क्षत्रं कृच्छ्रेण भुक्त्वा तमहा
सांतपनं द्विजः। अत्र या नवत्योक्तं सांतपनं अहः साध्यं॥ भुक्त्वा तु क्षत्रि
क्षत्र इति व्यत्ययेन पुथप्रायश्चित्थे २० का

रामः
॥८२॥

या शौचे तथा कृच्छ्रे विधीयते। वैश्या शौचे तथा भुक्त्वा महासांतपनं
चरेत्। अत्र धेनुद्वयं श्रद्धा शौचे तथा भुक्त्वा द्विजश्चात्तायणं चरे
त्। एतच्च यतिवात्तायणं अत्र धेनुद्वयं इदं च का प्रतः। अका प्र
तस्तद्वर्द्धं अशौचे यस्य यो भुंक्ते सोऽप्यभुङ्क्तथा प्रवेत्। तावद्याव
दशौचं तु तस्याः शौचं प्रकीर्तितं। तस्या शौचात्ताग्रे प्रायश्चित्तं स
माचरेत्॥ एकादशाहं द्वादशाहं हि आहु भोजने प्रायश्चित्तमाह
रां सः॥ वात्तायणं नवश्राद्धे पराको मासिको प्रतः। पक्षत्रयेति कृ

हुं स्यात्पणमासेष्टद्युमेववा॥ आदिके पादकृद्यु स्यादेकाह पुन
 रादिके। पुनरादिकं वार्षिक आद्रात् द्वितीये द्वि यत्क्रियते तदुक्तं
 पूर्वपूर्वाधिकं आद्रं परेद्यु पुनरादिकं॥ तथा गित्॥ याज्ञकान्नं नव
 आद्रं संग्रहे चैव प्रोक्तं नारी पुथपगमेव भुक्त्वा वाडायाणं वरेदि
 ति तदिदं शेषनारीगमे द्रव्यं नथानुसंतु॥ पुनर्भू पुनरेतावरेतो धा
 काप्रवारिणी यासांगमेन प्रोक्तव्यं भुक्त्वा वाडायाणं वरेदिति अन्यद
 नानुयाकन्या हत्वा न्यस्ये प्रदीयते तस्याश्चैव न प्रोक्तव्यं पुनर्भू

तप्रः
 ॥ ८३ ॥

: कीर्तिता बुधैः॥ पूर्व प्रसवितो यस्यागर्भश्चैव न संस्कृतः द्वितीय
 गर्भसंस्कारैः पुनरेतावलोच्यते नवाद्यौ दशवर्षाणि यावत्तिष्ठति
 गर्भिणी॥ पश्चाद्विधारितं रेतो रेतो धास्येव कीर्तिता॥ भर्तुं शासनमु
 त्थं च यास्त्रीवान्येन वर्तते तस्याश्चैव न प्रोक्तव्यं विज्ञेया काप्रवारि
 णी॥ जन्मप्रभृतिसंस्कारे तव आद्रेतथैव वा॥ असविष्टेन प्रोक्तव्यं
 चूडांतेव तथैव वा॥ ग्रामस्पर्शान्ति कयौ सिकाग्नि कार्यकर्त्री ग्रामप्र
 जकः॥ तेनासौ कर्मणा शूडहो प्रोप्रवति तस्यान्नं याज्ञकान्नं चतुर्थ

यं वसनवप्रेकादशेषु यच्छ्राद्धं तत्र श्राद्धं संग्रहं भोजनं गणान्न भोजनं ता
 प्रथमगर्भः पुंसवतं भिन्नकां स्पभोजने त्वापस्तम्बः ॥ भिन्नकां स्पेतु यो
 विप्रो यदि भुंक्ते रकाप्रतः ॥ उपवासेन वै केन यंचगयेन श्रुतिः ॥
 अथ लश्रनादिभक्षणाप्रायश्चित्तं निरूप्यते तत्र दृष्टव्यम् ॥ लश्रनं
 करकं वैव पलायुं गंजनं तथा च त्वाम्यं ज्ञातते जग्धा तपकं चरे
 तद्विजः ॥ अत्र धेनुद्वयं तथा च्वाकं विद्वरं हंसं लश्रनं ग्रामकुकुटं
 गंजनं करकान् भुक्त्वा द्विजश्चाद्यायणं चरेत् ॥ इदं काप्रतः यत्र
 ग्रामश्रुकरं

रामः
 ॥ ८५ ॥

गन्धर्वा ३ श्वेतप्रारं ३

दृष्टुं नोक्तं लश्रनपलायुं गंजनं च्वाकं भक्षणे वाद्यायणं प्रा
 यश्चित्तान्ते पुनः संस्कारं कुर्यात् वापतोऽस्य ताभ्यामविषयं ॥ तथा बह
 हंशः ॥ कुंपिकाक्षुडवात्री कुबुश्चनपुप्रवात्रिवा भूतं रं शिमुं कं वैव
 खुरखुण्डं करकानिवा एषां तु भक्षणं कृत्वा प्राजापत्यं चरेत् द्विजः ॥ तथा
 पस्तम्बः ॥ भक्षयेद्यस्तु नीलीं तु प्रमादात् वाह्रगाः क्वचित् वाद्यायणो
 नुशुद्रिः स्यादायस्तम्बो वृवीन्मुनिः ॥ अनुक्तं प्रायश्चित्तं निषिद्धं राका
 मूलं फलं भक्षणे शेषेषू पवसे दहति मनुवचनादे काहोपवास

एवप्रामांशितमिति॥ ॥ अथाप्रमांसादिप्रमांशितमिति
 तंनिरूप्यतेतत्रप्रवेता॥ अश्रुगालकाककुट्टदंष्ट्रिवानरकव्याद
 वकरवरोष्ट्रगजवाजिविह्वराहगोमानुषमांसप्रक्षणेनप्रकृष्टमादि
 शेता॥ सघांमूत्रपुरीषप्रक्षणेनतितृहं। तप्रकृष्टश्चात्रदादशाहसा
 ध्वोऽभिप्रेतेविषयगौरवात् ननुचतुरहः साध्यइति तप्रकृष्टतितृह
 योर्वैतप्रेदेधेनुसंकलनायांप्रत्येकंधेनुद्वयमिति इदंकाप्रतः॥ यत्र
 दंप्रवेतसोक्तं अश्रुगालकाककुट्टदंष्ट्रिशिशुमारवानरवरोष्ट्र

रामः
 ॥८५॥

गजवाजिविह्वराहगोमानुषमांसप्रक्षणेनान्द्रायणां वरोदिति तत्का
 मतोऽभ्यासविषयं यदुक्तं रेनोक्तं प्रक्ताविभयतो दंतान् तथावैक
 शकानपि दष्टिगश्चतथाप्रक्ताषण्मासान्प्रवृत्तमावरोदिति तत्काम
 तोऽत्यंताभ्यासविषयं यच्चप्रवेतसोक्तं रेनोमूत्रपुरीषाणां प्राशनेवा
 न्द्रायणां पुनःसंस्कारश्चेति तदप्यंत्यंताभ्यासविषयं तथाभ्यासः॥
 नकुलमूषकंवैवसर्वमरणकमेववाविकृतोश्चैवमत्स्योश्चजम्बा
 कृह्वरोदिति तत्कालीतः॥ प्रक्षारणमप्यामांसरुधिरप्रक्षणेवि

यवसेदितुक्तं तत्काप्रतो भक्षणाविषयं दुःखं यत्र प्रनुना
 अभोज्यान्तं नु भुञ्जानं स्त्री भूडोद्दि स मेव वा जग्धा मांसं भक्ष्य
 तां स प्रहत्रं ययपिवेदिति तत्काप्रतो त्वंताभ्यातविषयं अ
 त्रिषिद्ध प्रत्यमांस भक्षणे नु दोषाभावात् प्रायश्चित्तं भावस्व य
 नु वथा मांसं न भोक्तव्यं मदत्वा श्राद्धकर्म्मणि अन्यथा भक्षयन् वि
 पुः प्राजापत्यं समाचरेदिति ह्यग्रे सेयेनोक्तं यदपि प्रत्स्यांश्चका
 प्रतो जग्धा सोपवा सस्त्रा हं वसेदिति याज्ञवल्क्येनोक्तं यदपि ना

तमः
 ॥ ७ ॥

आदिविधिना मांसं विधिनो नापदिस्थितः जग्धा ह्यविधिना मांसं घेत्य
 ते रघते वश इति मनुनोक्तं यदपि श्राद्धे पुदत्रं विधिना दैवे चाप्यर्थि
 तोद्दि जः उपाहृतं महारोगान् मांसं भुञ्जानान् न्यथेति व्यासेनोक्तं तत्
 सर्वत्रिषिद्धं चतुर्दशादिविषयं अन्यथा सामान्येनैवा भक्षते सति
 तिथिविशेषेषु निषेधस्यानर्थक्यप्रसंगात् किं च प्रत्स्यादिपत्त्या
 गे क्लृप्तश्रुतिरभक्षते सति नोपपद्यते तथा च याज्ञवल्क्यः सर्व
 न्कामानवाप्नोति हयमेध क्लृप्तं तथा गृहेपि निवसन् विभो मुनिर्मांस

दिवर्जनात् अतो प्रत्यसां स भक्षणादेषा भावस्ये त्वगम्यत इति यत्प्रभु
 नोक्तं यक्षः रक्षपिशावात्रं मध्यं मांसं सुरासवं तद्वा स रोमता त्वयं देवानां
 प्रभ्रतां हविर्हिति तदप्याप्रसां साभिप्रायेण आप्रसां सत्यै वराक्षतात्रते
 तनाताप्रोषु प्रसिद्धत्वात् ॥ इदानीं बुधवारिणेऽप्येवाभक्षणात् प्राय
 श्चिन्नं निरूप्यते तत्र रात्रौ तयः ॥ सूतकेतुयदा विप्रो बुधवारि विज्ञेयत
 पिवेत् पात्रीयमज्ञानात् समश्रीयात् स्य रं न तथा पात्रीययाने कुर्वीत यं
 वगव्यस्य भक्षणां विह्वं भोजने प्रोक्तं स्य स्नेहानं विधीयते ॥ तथा च

रामः
 ॥ ८८ ॥

हयमः मधुमांसं च यो श्रीयात् शवे सूतक सव वा प्राजापत्यं वरेत् कृद्धं व
 तशेषं समापयेत् तथा च हृद्दिशुः ॥ आप्र आद्रा शने विरात्र मुपवसेदिति ॥
 इदं च काप्रसं यश्चितो श्रीयात् आद्रुवतमलोपयन्निति वचनेन बुधवारि
 रिणः आद्रुभोजनस्य विहितत्वात् शूद्रकृत आद्राभिप्रायं ब्राह्मणस्या
 पि मासिक आद्रुभोजने त्वारु वृहस्पतः मासिकान्नं तु यो श्रीयादसमाव
 र्जितो द्विजः ॥ विरात्र मुपवा सोऽप्यप्रायश्चित्तं विधीयते ॥ प्राणाया प्रत्रयं कृ
 त्वा घृतं प्राश्यतः श्रुतिः ॥ अत्र मासिक शवेन प्रेतश्च कुंभमेवाभिषेकं
 सव्यं तथा च ननु बुधवारिणे लभ्यत यत्प्राणं गृजत कुंभी करक शाव

सूतकान्नमधुमांसरेतो मूत्रपुरीषाग्नेष्वभक्षणेन प्रकृष्टं पुनरुपनयनं
 च इदं कामतः तथा स्वल्पहारितः अगुरुद्विष्य मश्रीयाद्बुधवारिक
 भं चनास्नात्वा प्रौढो यदा सैन पंचगव्येन श्रद्धाति तथा हारीतः उद्विष्य
 त्रियतिशोः भूडस्यापि कथंचन बुधवारि यदा श्रीयात्तस्य श्रद्धिः कथं भ
 वेत् ॥ उपवासां स्त्रीं लघुवद्वदराहं पृथक् पृथक् ॥ कृत्वा श्रद्धिप्रवाप्रे
 तिवुधवारि न संशयः ॥ क्षत्रविद् भूडोद्विष्य भक्षणे यथा क्रममत्र दुष्ट
 व्यं तथा स्वल्पहारितः ॥ आग्नेष्वल्पतु यो प्रारोप्य कृमश्रुतिमुवुतः ॥ कुश
 मूलविपक्वेन ग्रहं शरीरेण वर्तयेत् ॥ ॥ इदं तीरहस्य कृतसुरापातः

रामः
 ॥ ८२ ॥

प्रायश्चित्तं निरूप्यते तत्र शृंगग्राहिक या प्रायश्चित्तविशेषानुपदेशादे
 व कामतो परराति क्रमेव अकामतस्तु ररुः कृते सुरापाते सकलप्रहापा
 तकसाधारणं यन्मनुने कं महापातकसंयुक्तो नुगच्छे प्राप्समाहितः ॥ अ
 भ्यस्याद्यं पावमानि भैक्ष्याहारो विभ्रुताति तदेवात्र दुष्टव्यं एतद्वु
 स्य वध एव उपचितं यदप्यपरं मनुने कं अरणे यत्र विरभ्यस्य प्रयतो
 वेदं संहितां मुच्यते पातकैः सर्वैः पराकैः शोषितस्त्वप्रिरिति तदपि सक
 लमहापातकसाधारणं एतन्निगुरुणिगुरुणिलघूनि लघूनि चेति व

चतानुसारेण तत्रादिमिश्रितोपलभ्य गंधरससुरापातविषयं योजनीयं। त
 नुवाजवत्त्वेनोक्तं त्रिरात्रे योषितो भूत्वा कुष्माश्रीमिर्घृतं श्रुतिः। सुरापः
 स्वर्णहारो च रुडं जप्त्वा जले स्थित इति। तत्र कादिमिश्रितानुपलभ्यमान
 गंधरससुरापातविषयः सुरेतर मद्यपातरहस्य प्रायश्चित्ते इतराभक्ष्यभ
 क्षणो च गृहलघु पापमेवेत प्राणायामशतमेवो हनीयं तथा च मनुः। प्राण
 यामशतं कार्यं सर्वपापपुनर्नये। उपपातकजातानां प्रतापि ह्यस्यैव ही
 ति॥ इति रहस्यकृतसुरापातादिप्रायश्चित्तो॥ ॥ इति बालवडभीभुजं

रामः
 ॥ ८० ॥

गावरनाम्नो भद्रश्री भवदेवस्य कृतौ प्रायश्चित्तपुकारणे ॥ भक्ष्यभक्ष्य
 परिच्छेदः ॥ २ ॥ ॥ इदानीं स्तेयप्रायश्चित्तेति सूयणी येन ज्ञात
 कत्वेन गृहत्वात् पुथमं सुवर्णं स्तेय प्रायश्चित्तमेवेति सूयते। तत्राति
 सूयिते स्तेयशब्दार्थे स्तेयप्रायश्चित्तातिरूपणात् पुथमं स्तेय
 शब्दार्थ एवेति सूयते। किमिदं स्तेयं नापेति तत्रान्यायेन पर
 त्वहरणं स्तेयमिति लोकाप्रसिद्धं स्वत्वं यथेष्टं विनियोगा
 हित्वं गृहणं च स्वत्वोपादानं तेन परकीय यथेष्टं विनियोगे

हं डव्यतदनु प्रति व्यतिरेकेण न्यस्य यथेष्ट विनिमोगाहंत्वा
 पादानं सोयं यथावत् कथं तादृशं पूर्वस्वापिनः स्वत्वविनाशे
 नोत्तरस्वापिनः ~~स्वत्वविनाशे~~ स्वत्वोपादानं तथा
 स्वविनियोगाप्रिसन्धानपूर्वकस्थानात्तरसंवाहणादिव्याप
 रेण पूर्वस्वापिनः स्वत्वविनाशेन चौरस्यापि स्वत्वोपादानं न
 वैवं चौरस्यापि स्वत्वमिति पूर्वस्वापिनः पुनस्तद्व्यग्रहणेन
 स्यादिति विज्ञातदोषभागित्वमिति वाच्यं चौरात्पातितं स्व

तमः
 ॥८१॥

त्वस्य दुव्यस्य पूर्वस्वापिना पुनः स्वत्वोपादाने दोषाभावप्रतिपादका
 तः तथाच नारदः ॥ दुव्यमस्वापि विक्लितं पूर्वस्वामी स प्राप्नुयात् उक्ता
 शे कथं श्रुतिः केतुः सैन्यं हः क्रयात् तत्रायमस्वापिशब्दः पूर्वस्वा
 पिपुशंसार्थं पुनरस्वापिसंज्ञापरः यथापशवोऽप्येव गोश्च पश
 वो गोश्चाश्ति यदि नूतनस्वाम्येव न भवति तदा स्वामी स प्राप्नुयादि
 न्येतावतैव विवक्षितार्थसंयत्नौ पूर्वस्वामीति वचनमनर्थकं स्यात्
 तथाच याज्ञवल्क्यः ॥ स्वत्वेनैतान्यविक्लितं केतुर्दोषोऽप्रकाशितो ही

नादो होत प्रत्ये वेत्ता होने वत स्वरः। तथा वत्साद्ये का प्रकाशेण ग
 र्हाति स्वंतिरंतरं तिष्ठां वत्सेन हर्तव्यं दोषोनेत्यत्रिबुदीदित्येव प्रादि
 किंच सुवर्णकारस्तावत्सुवर्णसौर इति स्थितं तस्य सुवर्णप्रविगानेन
 सर्वैरेव क्रियते तद्यप्यहारेण स्वत्वं न भवति तदा संदेहेनापि सुवर्णका
 र सुवर्णकेनापि क्रियते क्रियते वसवैर्विगानेन तेनात्ता दपि सौव्यं
 स्वत्वापादकमेवेति अतः परकीये यथेष्टविनियोगान् हेतुव्येन
 दनुप्रतिव्यतिरेकेणान्यस्य यथेष्टविनियोगाहंत्वापादनं सोयपि

रामः
 ॥८२॥

तिसिद्धं अत्र च ब्राह्मणसम्बन्धित एव स्वर्णस्याप्यहारां प्रहापातकं
 तथाच प्रचेतः अथ प्रहापातकान् व्याख्यायते। ब्राह्मणवधः सुराधनं ब्रा
 ह्मणस्वर्णहारां गुरुदारगमनं संयोगश्च तैरिति तत्र ब्राह्मणस्य सुराधानं
 स्तेयं गुर्वगनागमः॥ प्रहापातकान्यरुः सप्तर्गश्चापि तेः सहा तथा वशिष्ठः
 पंचमहापातकान्याव दक्षते गुरुतस्य सुराधानं ब्राह्मणस्य सुवर्ण
 हारां पतितसंयोगश्चेति सुवर्णशब्दश्चात्र न जातिमात्रवचनः किंतु परि
 प्रित हे प्रजातिमात्रवचनः॥ तथाच मनुः॥ पञ्च कृष्णस्य कोमाधत्ते सुव

र्णोस्तुषोडश॥ याजवल्केनोक्तं जालसूर्यमहाविस्मं चतरेणुरजःस्प
 तं॥ तेस्तीनेकास्तुतास्त्रिस्त्रो राजसर्षप उच्यते॥ गौरस्तुतेत्रयः षड्तेयव
 मध्यत्रयस्तुते॥ कृष्णस्तुतेमाघस्तुतेसुवर्णस्तुषोडश॥ न च जातिव
 चनत्वेपरिमितहेमवचनत्वेच विनिगमनाप्रमाणभावापरिमाणो
 पदेशस्यैव विनिगमनाप्रमाणात्वात्॥ न हि स्पृतिकारणां सुवर्ण
 शब्दात्परिमितहेमाभिधानोपदेशो विधितिषेधप्रवृत्तिनिवृत्ति
 प्रयोजनव्यतिरेकेणान्यथोपपद्यत इति परिमितहेमवचनत्वमेवा

रामः
 ॥२३॥

न सुवर्णशब्दस्येति सन्तेन ब्राह्मणसंवाधिन्यूनसुवर्णहरणं क्षत्रियसं
 वाधिसंघर्णसुवर्णहरणमुभयमपि न प्रहापातकं किंतु पेयातकमेव त
 था सर्वत्रैव ब्राह्मणसुवर्णहरणात् ब्राह्मणजातिमात्रग्रहणं न तु ब्रह्मव
 धइव स वनस्थादिविशेषेण प्रायश्चित्तोत्कर्षापकर्ष इति॥ ॥
 इदानीं ब्राह्मणश्चित्तं निरूप्यते॥ तत्र तत्र॥ स्तेयं कृत्वा सुवर्णस्य राजेश
 सीत किं स्त्रियं॥ ततो पुनरात्ममादाय सकृद्व्याच्युतं स्वयं॥ यदि जीव
 सस्तेन ततः पापात् प्रमुच्यते॥ मृतत्वावमुच्यते एव यथायुः रोष

वशात् जीवति तदापि पुन्यत इत्यर्थः। पुनस्तु वाचाय संसंगस्य स्वयमेवाज्ञे
 दातव्यं तच्च सुवर्णं सुवर्णं तेन प्रकीर्णं केशः आयासं पुनस्तु मादाय रा
 जानं संप्रयति चेदिति राजा वश्यमेव तेनो हनव्य अहनेन दोषश्च वणात्
 ॥ तथा च गौतमः ॥ अघ्नै न स्तोत्राज्ञेति एतच्च वर्णवतुष्ये स्पेदसाधारणं
 प्रायश्चित्तं वर्णविशेषे प्रायश्चित्तविशेषाश्च वणात् ननु प्राणांतिकं
 प्रायश्चित्तं ब्राह्मणस्यैव प्रनुते कं तथा च मनुः ॥ सुवर्णं सौ यकृतविप्रो राजा
 नमप्रिगम्य च। स्वकर्मख्यापनं कुर्यान्मां भवाननु शास्त्रिति ततो पुनस्तु मा
 दाय सकृदुन्याच्छतं स्वयं ॥ वधेन पूयते तेनो ब्राह्मणस्तपसैव च ॥ प्रैवं प्र

रामः
 ॥ २४ ॥

मनु उचन स्याप्यस्य वर्णवतुष्य साधारणं प्ररणांतिकं प्रायश्चित्तस्यै
 पदेशत्वात् तथा हि यमस्य योजना सुवर्णं सौ यकृतं कश्चिद्ब्राह्मण
 दिः राजानमप्रिगम्य स्वकर्मख्याप्याज्ञे पुनस्तु प्रप्ययेत्। स च राजा तं ह
 न्यात् ततो मृतः स पूतो भवति विपुस्तु घटंगवेदविद्वत्तपसैव केवलेन
 पूतो भवति उपक्रमयति तश्चात्र विप्रशब्दो ब्राह्मणमात्रवचनो न्य
 तु ब्राह्मणशब्दो विशिष्टवचनः। इतरथा विपुस्य प्ररणांतिकं मप्रिधाय
 ब्राह्मणमात्रस्य केवलतपसा विशिष्टप्रतिपादनमसंभवं जस्यैव स्या
 त् तपश्चात्र द्वादशवार्षिकमेव तथा च मनुः ॥ तपसा पनुते त्वेमु

वर्णस्तेयजंमलं शीरवासादिजो रणेचरे दुष्टहनेवुतं । अथवा
 जदत्तेनताप्रमयरात्रेण आत्मानं व्यापादयेत् तथा च त्रिः ॥ ३ ॥
 ह्यणमुवर्णहरणे प्रकीर्त्य केशान् राजानमपि याचितस्ते नोत्ति प्रोः
 शास्त्राणां प्रवृत्तिरिति ततस्तस्मै राजा ओदुम्बरमयं शङ्खं दद्यात् तेना
 त्मानं द्यातयेत् पूतो भवतीति विज्ञायते तथा परमपिते नोक्तं नि
 क्तां लोच्यताको वा गो प्रयाग्निना पादपृथ्यात्मानं दाहयेत्
 पूतो भवतीति विज्ञायते एतच्च तानतः अज्ञानतस्तु दशवर्ष
 प्रलितः २

एमः
 ॥ २५ ॥

कमेव तथा च ॥ अधः शायी जटाधारी पर्णमूलफलसाराशनः ॥
 एककालं सप्रश्नानो वर्येण दशो गते । रुक्मस्ते यो मुह्यपश्चुत्स
 तगुह्यतस्य गः ॥ बुते तैतेन श्रुतिं प्रहायत किनस्ति मे । एतच्च
 ब्राह्मणमात्रस्य प्रापश्चित्रं क्षत्रियादीनां तु विवेकमकलंदेयं
 पादो न क्षत्रिये मतं वैश्ये दुःपादो वैश्ये भूदजातिषु शस्यत इति सा
 धारणा बह्विधवचनां तस्मै एव पादपादहानिर्दुःख्या घट्टं वेद
 विदुः एव स्युः ज्ञानत एव दशवर्षाणि कोपदेशादज्ञानतस्तद्वि

षाड्वार्षिकमेव दुस्ख्यं न जानातः सुवर्णा पहरांतं न संभवति ता प्रा
 दिप्रमेणा पहरांतं न संभवति नौर्वेणा नोतस्य पुनः चौरा न्ना पहरांतं
 स्ववापश्चात् सुवर्णा द्वागमे प्यज्ञानेनापहारसंभवात् यत्र वा तैके
 न वस्त्रादिस्ते ये वस्त्रादिनिबद्ध सुवर्णादि न येने प्यज्ञानतः सुवर्णा स्तो
 य इत्युक्तं ततस्ते यशब्दार्थपरिज्ञानेनैव परिहृतं परकीये हि दुव्ये
 तदनुप्रतिव्यतिरेकेण यथेष्ट विनियोगार्हत्वा पादनं स्तेयमित्युक्तं
 न च तत्र वस्त्रनिबद्ध सुवर्णं यथेष्ट विनियोगार्हत्वा पादात्तप्रतिषेधे

ततः
 ॥ ८६ ॥

न तस्यापि स्तेयं संभवति यदितुज्ञानेपि तस्य प्रप्ययति तदा तदा न जानात
 एव स्तेयमुपजातं न त्वगुतः स प्रप्यगो नु स्तेया भावान्न दोष इति यदा पुन
 न जानतो पहरांतं सुवर्णं पश्चात् संजातवाधकः स प्रप्ययति परित्यजति वा
 तदा त्रैवार्षिकमेव ननु परकीये दुव्ये न दनु प्रतिव्यतिरेकेण यथेष्ट
 विनियोगार्हत्वा पादनं स्तेयं तत्र पश्चात् स प्रप्यगो विन्यागेपि वा पूर्व
 जातमेवेति प्राणांतिकमेवोचितं तत्कथं त्रैवार्षिकमुच्यते पराणा
 स्तेयवृत्तस्य पुनित न्यागस्यापि पापक्षयहेतुत्वप्रतिपादनात् तथा च
 सुप्रसंगः ॥ दुव्यान्पागेन च जाना यदि कश्चित् द्विजः स्वयं । द्वादशैते वरा

॥ ८५ ॥

पातकसंयुक्तावर्षेः श्रद्धांतिनेत्रिप्रित्तिः एतद्वनविषयत्वमेवावेति
यदित्यज्ञानतोः परित्यसुवर्णं पश्चादुत्पन्नज्ञानः सप्रययति नदावधि
कमेव प्रायश्चित्तं तेन यदेतदंगिरसोक्तं। सोमं कृत्वा सुतं पीत्वा कृद्धं सं
वत्सरं वरेदिति। एतद्वनविषयत्वमेवाव्यतिमूनस्वर्णहरणे स ह
विंशन्मतं॥ सुवर्णादस्य हरणे वत्सरः परिकीर्त्तिः। दुर्द्धुप्राणांतिकं ज्ञेयं
यद्वावृत्सु हरणे युतं। ज्ञानतः प्राणांतिकं अज्ञानतो वृत्सु हरणे युतमि
ति ह्यदशवार्षिकमित्यर्थः। तेनात्र न्यूनसुवर्णस्य पंचदशमायस्य

हरणे वार्षिक प्रायश्चित्तोपदेशात् भागहारतः प्रतिमासकं चतुर्विंशति
 दिनव्रतेन प्राजापत्यद्वयं वद्धितेनैवं सति अयं ह्यसुवर्णस्य मास
 मात्रं द्विजातयः। गोमूत्रयावका हारा मासैः शुद्धं तिते विप्रिरित्यनेन
 विरोध इति वाच्यं प्रत्यहं यावका हारस्य मासत्रयावरणे पिउपवासवद्व
 ल्य प्राजापत्यद्वयेन नृत्येत्वात्तेन यथा यथा मासका वद्धिते तथात
 था यश्च दशमासपर्यन्तं प्राजापत्यद्वयवृत्त्या वार्षिकमेव व्रतं भवति
 एतच्च प्रायश्चित्तान्यत्वादज्ञानतो दुष्टव्यपिति ज्ञानतस्तु द्वैगुण्यं

रामः
 ॥ ८८ ॥

षोडशमासकापहरणे तु प्रायश्चित्तमुक्तमेव कृष्णस्य मात्रापहरणे तु
 सांतपनं तथा वषट् त्रिंशन्मृतं। स्वर्गकृद्दलिकामेका मासपहृत्य द्विजात
 यः। कर्तुं सांतपनं कर्तुं तत्प्रायस्यापनुत्तये। कृष्णस्य द्वापहरणे सांत
 पनद्वयमित्याद्यहूनीयमिति सांतपनं चात्रयति सांतपनं ग्राह्यं। तथा
 वशं रक्ता एतदेव अहोभ्यस्तं यति सांतपनं स्पृशति। अस्यायं। सा
 भपनद्वयैरेव कुशोदकगोक्षीरगोमूत्रगोमयेऽहोभ्यस्तैरुपवास
 सहितैर्यति सांतपनं भवति। एतच्च नृरहः साध्यं क्षत्रियदि सुवर्णाय

हरणास्पतूयपातकत्वात् ज्ञानतोपि त्रैवर्षिकमेव। तेनयदेतदाय
 स्तमेनोक्तं। तोयंकत्वागुणं वात्वागुरुदारात् वागत्वाचतुर्थकात्
 प्रितभोजनोपोभुयेयात्। सवनानुकल्पः स्थानासनाभ्यादिहर
 श्रिप्रिर्वर्षैः पापंदहतीति। एतद्वनविषयत्वेवास्तेति। सर्व
 त्रैवात्राप्यज्ञानतोर्द्धं। ज्ञानतोपहत्यसप्रप्यं तो वतुर्थभागः। अ
 ज्ञानतोपहत्यसप्रप्यं तो द्वादशभागः। तथावात्स्यद्विहोमिस्त्री
 णां पूर्वोक्तेष्ववस्थयैव प्रायश्चित्ताहुं पंचवर्षाहुं एकाद

रामः
 ॥ ८८ ॥

शतवर्षपर्यंतं पादप्रात्रं पंचवर्षपर्यंतं प्रायश्चित्ताभाव इति॥
 अथेतरद्वयस्तेयप्रायश्चित्तं निहृष्यते तदनु॥ मणिमुक्ताप्र
 वासानां ताप्रस्यरजतस्यच। अयः कांस्योपत्यातां वद्वादशाहं क
 णानुतां तथा मनुष्याणां नुहरणे स्त्रीणां क्षेत्रगृहस्यच। वापी
 रूपतडागानां शुद्धिश्चाद्यायणं स्मृतं॥ अववापीरूपतडा
 गजलापहरणास्पत्स्यत्वेन मनुष्यादिहरणेन सहातुस्यत्वा
 त्सेतुं हित्वा स्वक्षेत्रादिप्रावतार्थं सकलजलापहरणेति

इदं व्यं भक्ष्यभोक्ष्याय हरणे यान शय्यासनस्य च। पुष्पमूलक
 लानां च पंचगव्यं विहो धनं॥ तृणाकाष्ठ दुमाराणां च शृङ्गानां च
 गुडस्य च। तैलवर्मा मिषाणां च विहो धनं स्यादभोजनं कार्यं स की
 दृजो रानी नो द्विरुरै करुरस्य च। यथा गन्धो घधीनां च राज्ञा श्वैव
 अहं ययः॥ एते बुतेर्व्यपो हेत पायं स्ते यस्तं द्विजः॥ अत्र च द्विज
 शब्द उयोगात् सर्वमिदं प्रायश्चित्तं वा स्यात् क्षत्रिय वैश्य सा
 धारणां विधेनु सकलं देयमित्यादि बृहद्दिष्टु च वनाच्छूडस्य च न

रामः
 ॥१००॥

र्थं प्रागप्रायश्चित्तं। अनुक्तानां तु पित्रः प्रीत्या दीना प्रच हारे सांतप
 नं कृच्छ्रमेव प्रायश्चित्तं तथा मनुः॥ इव्याणां स्वस्य साहारां स्तेयं
 कृत्या न्यवे श्यतः। चरेत्सांतपनं कृच्छ्रं तत्रि र्यात्पात्प्रश्नु ये। अत्र
 पिछ्यहः साध्यं सांतपनं। प्रणि पुक्तादिभ्यः पित्रसादीनां स्वस्य
 त्वात् छ्यहः साध्यं सांतपनं याज्ञवल्क्येनोक्तं कुशोदकं तु गोक्षीरं
 दधि मूत्रं सकृत् घृतं। प्राश्य परे द्युत्पवसेत् कृच्छ्रं सांतपनं स्मृतं॥
 अत्र च तत्रि र्यात्प्रश्नु य इत्येतेन प्रायश्चित्तं विद्यमानं इव्यात्पागे

सति दुष्टव्यं. सतच्चोपलक्षणा मात्रं. किं सर्वमेव सुवर्णं हरणादि
 प्रायश्चित्तं विद्यमानस्यापहृतद्वयस्य परित्याग उरस्तरमेव कर्त
 व्यं. इतरथा कृतप्रायश्चित्तस्य पुनस्तद्द्वयस्वीकारे न थैव तोयपुरा
 गात्. विनश्येत्तु द्वये पुनः स्वीकाराभावात्. प्रायश्चित्तमात्रमेवेति. अनु
 मनुतोक्तं धान्यान्न धनचौर्याणि कृत्वा कामात् हि ज्ञो त्रमः। सजा
 तीयगृहादेव कृष्टायेन विश्रुतीति. तत्सवनगृहस्थयागाथो
 नीत धान्यापहारे पुरोडाशादि कृत्वा न्नाहारे यागीये दक्षिणाथो

रामः
 ॥१०१॥

यनीत धनापहारे च सति दुष्टव्यं. अन्यथा मनुष्यस्त्रीक्षेत्रापहारे
 यत्र वा न्यायणमात्रमुपदिष्टं. तत्रात्रमात्रापहारवार्षिकप्रायश्चि
 त्तोपदेशो. सप्रंजसत्वापद्येत. यदपियाजवत्केनोक्तं अश्वर
 त्तमनुष्यस्त्रीभूधेनुहरणात्पत्नानिक्षेपस्य च सर्वस्य सुवर्णक्षेयसंप्रि
 तमिति. तथा यदपि मनुतोक्तं. निक्षेपस्यापहारात् नराश्वरजतस्य च।
 भूमिवज्रमणानां च स्वर्णक्षेयसंप्रविदुर्हि. न तत्प्रायश्चित्तप्र
 दर्शितार्थं. नराश्वरजतापहारे प्रायश्चित्तविशेषस्य तेनैवोक्त

त्वात् किं तु निन्दार्थवाद्येयं अन्यथा अनृतं त्वसमुत्कर्षो राजगाभि
 वयेभ्रतां गुरोश्चात्मीकनिर्वन्धः समानिवृत्तहृत्पया ॥ वृत्तौ ज्येदेदनिं
 दावकोटसाक्ष्यं सुहृद्दधः ॥ गार्हितां नाद्ययो जेग्धिः सुरायानसमानिष
 टित्तेषामपि मिथ्या स्तोत्रार्थाभिधानादीनां वृत्तहृत्पया प्रायश्चित्तप्रसं
 गात् वेदप्रसरणादीनां वसुरायानप्रायश्चित्तप्रसंगात् अथ ते यो
 निन्दार्थवादकत्वं न प्रायश्चित्तोपदेशकत्वं तर्हितत्सप्रविद्याहता
 नानिक्षेपहरणादीनां सुवर्णस्तेयप्रायश्चित्तोपदेशकत्वमतिहा

रामः
 ॥१०२॥

सास्यदमेवेति तेन निन्दार्थवादेन पापाधिक्यप्रदर्शनात् यदेव प्रा
 यश्चित्तमुक्तं तदेवात्र द्विगुणं दुःखं सततवृत्तहरणसंवन्धिद्व्याप
 हारविषयं क्षत्रियादिद्व्यापहारेण पादपादहानिर्दुःखेति अ
 त्रपिवात्सवृद्धिस्त्रीरोगिणां पूर्वोक्तव्यवस्थयेकप्रायश्चित्नाहुं पंच
 वर्षी दुर्गारुकादशवर्षपर्यंतं पादमात्रं पंचवर्षपर्यंतं प्रायश्चि
 त्तोभावइति ॥ ॥ इदानीं हस्तकृतसुदर्शनमेव उच्यते तस्मिन्
 पक्षे तत्र काप्रतोरहः कृतसुवर्णस्तेयप्रायश्चित्तविशेषानुपदे

शात्परमाण्विकमेव अणामतस्तुरहः कृतसुवर्णस्तेये सकलमहा
 पातकसाधारणं यन्ननुनोक्तं महापातकसंयुक्तो असर्व्वंगाः
 समाहितः अस्याव्ययावमानो जैश्याहातेविश्रुतीति तदे
 वात्रदुष्टव्यं यदप्यननुनोक्तं अरण्येवात्रिरस्यपुयतो
 देवसंहितां पुच्यते पातकैः सर्वैः पराकैः शोधितस्त्रिप्रितिति तत्का
 मतो गृहीत्वा यश्चात्संजातवाधकतया संप्रप्यरोसति दुष्टव्यं।
 यत्र याजवल्केनोक्तं त्रिरात्रो योषितो भूत्वा कुष्माण्डा विधृतं पि

रामः
 ॥१०३॥

वेत्तु सुतायः स्वर्णहारी च रुद्रं जप्त्वा तजले स्थितः तदका मतो गृहीत्वा
 यश्चात्संप्रप्यरोसति दुष्टव्यं यदप्यननुनोक्तं सकृत् जपत्वा स्पृश्या
 प्रीयं शिवसंकल्पमेव च॥ अपहृन्पुवर्णं तु तत्क्षणादेव निप्रसृ
 तत्क्षत्रियादि सुवर्णोपहा विषयं यस्य वा प्रीयस्य सितस्य
 होतुदित्यन्यस्य वा प्रीयं यज्जागृतो दूरपुदैति देवंप्रित्यादि शिवसं
 कल्पः॥ सुवर्णं तदव्यापहात्परहस्यप्रयश्चित्रे तद्युगुपापने
 देन प्राणायामशतादिकमेवो हनीयमिति तद्वद्व्या॥ प्राणायाम
 तदुत्पत्त्यतयेवैति ह्रंगमं ज्योतिषां ज्योति

रं कृतं मन्त्रः शिवसंकल्पस्तु

शतं कार्यं सर्वपापापनुत्तये उपपातकजातानामनादिसुख्यवैवहा
 तिरहस्यकृतसुवर्णस्तेयप्रायश्चित्तं ॥ इति ह्यहं ब्रह्म श्रीभुजंग
 परनामो भट्ट श्रीभरदेवकृतौ प्रायश्चित्तप्रकरणे स्तेयपरिच्छेदः
 समाप्तः ॥ ३ ॥ ॥ इदानीमगम्यागमनप्रायश्चित्तेति रूपणीये
 महापातकत्वेन गुरुत्वात् प्रथमं गुर्वंगनागमनप्रायश्चित्तमेव निरू
 प्यते ॥ तत्रानिरूप्यते गुर्वंगनाशब्दार्थगुर्वंगनागमनप्रायश्चित्तानि
 रूपणात् प्रथमं गुर्वंगनाशब्दार्थेन निरूप्यते केयं गुर्वंगनानामे

रामः
 ॥१०४॥

ति तत्रमातापित्रोरेव लोकशास्त्रयोर्गुरुशब्ददर्शनात्मातापित्रोरे
 वायं शरीरेत्यादिकत्वेनापाधिना गुरुशब्दे मुख्यः आचार्यादिषु
 न तथा विधेकसूयानुगमाभावात् गौण एवायमिति अंगनाश
 ब्दश्च स्त्रीप्राज्ञे वचनः तेन गुरुश्चास्मावंगनाचेति कर्मधारयसमा
 सात् मातृवचना एकार्यगुर्वंगनाशब्दः तनुगुरोऽंगनागुर्वंगनेति
 षष्ठीसमासे सपत्नमातृवचनोपि तथा सति षष्ठीर्थलक्षणा
 दोषप्रसंगात् तेन निष्पादस्थपतिं याजयेदिति वत्कर्मधार

यसमाता स्वमातृ वचन एवायं गुर्वीगनाशब्दः अतो गुरुवत्
 न गच्छेदित्यदिषु पत्नीशब्दस्य परिणीतस्त्रीवचनत्वेन कर्मधारया
 संप्रदात् घञ्प्रत्ययलक्षणाश्रयणोपि न गुर्वीगनाशब्दस्य सपत्नीमा
 तृविषयत्वं किंतु त्याज्यवशात् स्वमातृविषयत्वमेवेति किंच गुरुतस्यै
 प्रिभाष्येन सप्तप्रेसुप्यादयो मय इत्यत्र गुरुतस्य यस्यास गुरुतस्यः
 तस्यंकलत्रमुच्यते तत्तु तस्यंकलत्रेशयने गुरुमेदेव दृश्यते इ
 ति नच गुरुशब्दः सपत्नीमाता प्रसिद्धः किंतु जनन्यामेव तथा च या

रामः
 ॥१०५॥

जवत्स्कीयसपत्नीमातादिगुरुतस्यातिदेशवचनमुपपन्नंतरं भवति
 तथा च या जवत्स्कीयः ॥ मातुः सपत्नीं प्रणिनी प्राचार्यतनयां तथा आचार
 यीनीं स्वां वसुतां गच्छेच्च गुरुतस्य गः ॥ यत्र वास्वोके परिणीता सवर्णा
 सपत्न्यप्रिषायेणातिदेशो यमिति व्याख्यातं तत् सपत्नीशब्दार्थो य
 दि जनेनेव सपत्नः पतिर्यस्याः सा सपत्नी न च सवर्णा सवर्णा योः समा
 नपतित्वप्रसिद्धेन तत्रापि सपत्नीशब्दो योगात् ॥ न च मुख्ये संप्रवर्ति
 गोणा सपत्न्यम इत्यतिदेशोपि न वार्तसपत्नीविषयपक्षे तेन पु

सहस्रासुरायानं सेवंगुर्वंगनागमः। महांति पातकात्पातः संसर्गश्च
 पितैः सहेति प्रवृत्तनात् स्वप्नात् गमनमेव प्रहा पातकमिति सिद्धं।
 ॥ ॥ इदं प्रयच्छितं निरूप्यते तत्र प्रवृत्तः॥ गृह्यतल्येभिः प्रायेण सप्त
 सुव्यादयो प्रये॥ श्रुतीं ज्वलंती प्राजिष्णु मन्त्रनासविश्रुति। स्वयं वा
 शिश्रुषणा वृत्तत्वा धाम वां जलौ नैऋतिदिशमतिष्ठे दानि पाता
 दनिष्ठा इति तत्र उच्यते॥ निष्कालकोद्युताभ्यक्त सप्त श्रुतीं प
 रित्यजेत्॥ परमाणु पूतो प्रवतीति विज्ञाते श्रुतीं लोह प्रतिमा निष्का

रामः
 ॥ १०६ ॥

लको मुणित केशलोमा एतच्च परमाणु कं प्रयच्छितं कामतो गुर्वंगनाग
 मने दुष्टव्यं अकामत सुखा दशवार्षिक मेव तभाव शंखः॥ अधः शायी ज
 यधारी पार्श्वमुखः साशनः एक कालं सप्तश्राते वषट्कारेण दशगते। रुक्
 मस्ते यो मुणायश्च वृक्ष हणु रूतस्यगः॥ वृत्ते नैतेन श्रुतिं महांति पातकिनस्त्रि
 मे॥ न वै तत्सपत्नमात्तु गमनविज्ञः॥ यथा तत्तमनस्यातिपातकत्वेन प्रहा
 पातकाभावात्। अतो वा लोकेन यदुक्तं तु यमेव यदपि वा लोकेन सिद्धिं
 पितृपत्नीं परिज्ञाय सपत्नीं यो धिगच्छति। जननीं वाप्यविज्ञाय नापुनः

सविश्रुतीति तदपि सर्वसंहितासु दृष्टत्वात् विश्वरूपधारेभ्यश्च
 कादिप्रिश्वासिबितत्वात्नेयमिति भवतुवातद्वनं तथापि रुक्मस्ते
 योसुरापश्चवृत्तगुह्यतत्पगः बुतेनैतेन श्रुतिं महापातकिनस्त्रिप्र
 इति शंखादिप्रिरजानकृतसकलमहापातकगोचरत्वेन द्वादशवार्षि
 कस्योक्तत्वात् ईदृशो जनाकर्तव्यापित्वायां सवर्णां जननीं वा वि
 ज्ञाय योभिगच्छति सो विज्ञायते न श्रुतिं ज्ञात्वेव प्रतः श्रुती
 ति ज्ञानं च यथाभिहितं पराजानमपेक्षितं तेनैतदुक्तं भवति ज्ञान

रामः
 ॥१७७॥

नतः सवर्णां सपत्न्यात एभिगम्य अग्निपुवेशान्नतः श्रुतिं ज्ञा
 नतः स्वपात एभिगम्य ज्वलत् श्रुती समासिङ्गनादिभिर्प्रतः श्रुती
 तीति । यत्त्वात्तदेतेनोक्तं सोयं कृत्वा सुतां योत्वा गत्वा गुह्यं नाप्रपि
 चतुर्थकालमाहा एत्तिभिर्वर्षैर्विश्रुतीति अनेन पंचविंशदधि
 कशतधेनवो भवन्ति तत् ज्ञानतोरेतः प्रकातं पूर्वं दृश्यं अज्ञानतः
 तददृश्यं यदुयाशवत्स्येनोक्तं याजापत्यं चरेत् रुद्धं सुतापो गृह्यतस्य
 गमनियतात्मा यताहा एत्तिभिर्वर्षैर्विश्रुतीति तत् अंगिासोक्तं

महापातकसंयुक्तावर्षेऽशुभ्युतिनेत्रिभिः कामोदेवविजानीयादका
माहुर्नर्हतीति तत्सकृद्व्यप्रिवर्तितगुर्वंगनाविषयं जानतोरेतः सेका
त्पूर्वं दुष्टव्यं अज्ञानतस्तदुक्तं यत्रुमुपेतुनावार्षिकपुक्तगुह्यदागप्रि
गात्रीसंवत्सरंबुधवारिकरुकिनीशाखां पारस्रज्याधशायोत्रि
षवराणैश्चराहाः पूतोप्रवति तदन्त्यंतदुपुह्यव्यप्रिवर्तितगुर्वं
गनाविषयं जानतोरेतः सेकात्पूर्वं दुष्टव्यं अज्ञानतस्तदुक्तं तेन
यदेतदापस्तम्बेन व्याप्राप्तिकं प्रापश्चित्रपुक्तं तदप्येतद्विषयमे

रामः
॥१०८॥

वातः ~~अज्ञानतस्तदुक्तं~~ गुह्यदागप्रिगात्रीखराजितं वहिर्लोमपरिधाय
गुह्यदाव्यतिजाप्रिगेप्रिक्षां देहीति स प्रागागणोचरेत्सावृत्तिः
एतासातिति एतेनाभ्यासव्यप्रिवर्तितगुर्वंगनायां जानतोरेतः से
कात् पूर्वंधिवार्षिकमेव अज्ञानतस्तदुक्तमित्याद्युहनीयं यत्रु
~~नृपः~~ वाडायणं वात्रीनप्राप्तानभ्यसेन्नियतेन्द्रियः हविष्ये
एतयवागवागुह्यतस्यापनुत्तम इति तद्विशुद्धगुर्वंगनागमनाय
तदीयसाम्याकप्रागादिजनितपापक्षयार्थमेव दुष्टव्यं एते

पुनर्कहितयवः यवाग्र

न सकृद्व्यभिचारिण्यं ज्ञाततोरेतः ते कान्तसंपूर्णधात्वर्थनिष्पन्नै
 षादश्वार्षिकं अभ्यासव्यभिचारिण्यं ज्ञाततोरेतः ते कान्तसंपूर्णधा
 त्वर्थनिष्पन्नै नववार्षिकं अत्यन्ताभ्यासव्यभिचारिण्यं ज्ञाततोरेतः
 सैकांतसंपूर्णधात्वर्थनिष्पन्नै षाड्वार्षिकं अज्ञानतस्तद्वृत्ति
 मूहनीयं यत्र तात्त्विकेन सवर्णव्यभिचारिणी गमने प्रायश्चित्
 त्नास्यत्वप्रतिधाय आसवर्णव्यभिचारिणी गमने किमपि नो
 क्तं तदसंबद्धमेव तद्वृत्तिः यत्र त्वैरिण्यं वृषस्याप्रवकीर्णं सते

तमः
 ॥१०८॥

न स्नातउदकं प्रं वृत्त्याय दद्यादित्येवमादि शंखवत्वेन न हि व्य
 भिचारिण्यं प्रायश्चित्तज्ञातौ वा गम्यते न चात्र सवर्णसवर्णकृते
 विशेषः श्रूयते यत्र हीनवर्णव्यभिचारितस्त्री गमने प्रायश्चित्त
 धिक्पं न तद्हीनवर्णव्यभिचारनिबंधनं किं हि हीनगमने स्त्रीयत
 नीति पतितसंसर्गनिबंधनं न च गुर्वंगनायाप्रपि यतितत्त्वनिबंध
 नः प्रायश्चित्तान्तिरेको युज्यते पतितत्वा नुबन्धस्य गुर्वंगनात्वा नुबन्धा
 दस्यत्वे न प्रायश्चित्तान्तिरेककारित्वासंभवात् अतएव प्रायश्चित्त

स्यत्वापादकत्वमपि न संभवति पतितत्वा नुबंधात् गुर्वंगनात्वा
 नुबंधस्य महत्त्वेन प्रायश्चित्तास्यत्वापादकत्वायोगात् नचैवं व्य
 भिचारेऽपि प्रायश्चित्तास्यत्वासंभव इति वाच्यं चतुः स्वेतिहापां वृष
 स्यात्प्रवकीर्णः सचेत्सत्तात उदकुंभं वा स्रगाय दद्यादिति वच
 ने न व्यभिचारस्य प्रायश्चित्तास्यत्वापादकत्वदर्शनादसव
 र्णीव्यभिचार प्रायश्चित्तास्यत्वाप्यन्यत्राप्यदर्शनात् अतः सव
 र्णासवर्णीव्यभिचारे गुर्वंगनायां तु स्यमेव यथोक्तं प्रायश्चित्तमिति

रामः
 ॥११०॥

। एतच्च गुर्वंगनागमनप्रायश्चित्तं यथा पुत्रस्योक्तं तथा पुत्रव्यभि
 चारिताया मातुःपितृसममेव प्रायश्चित्तं त आह ननु गुर्वंगनायाग
 मने यदुक्तं पुरुषेष्वपि । एवंमेव विधिं कुर्यात् योगिसुपतितात्त्वयि
 तथा विप्रदुःखं त्रियं भर्तृनिहंक्षादेकवैश्रमि । यत्पुंसः पादा
 रेषु तच्चैतां वा येतुवत । तथा च विप्रदुःखमिति शब्देन बुद्ध्यादु
 क्षमाह तदुपरि क्षातवक्षाम । तथा च नात्यामनः सद्यमेव शुभ
 द्विश्वपतिता नापुदाहृतः । स्त्रीणां अपि पुंसकानामेव एव विधिः

स्मृतः। एतेन ज्ञानतो गुर्वंगनागमने ज्वलत् भूमी समासिङ्गना
 दिनामराणं अज्ञानतश्च द्वादशवार्षिकवृत्तादिकं प्रातुरपीति ॥
 इति गुर्वंगनागमनप्रामाण्यं ॥ ॥ इदानीं तत्रागमिगमनप्र
 षट्पञ्चनिरूप्यते तत्र द्वादशः ॥ प्रातुगमनं दुहितुगमनं सुवा
 गमनमपि सति पातकानि अतिपातकिनस्त्वेते पुविशेयुः फुत्ताश
 नं नहन्त्यादि कृतितेष्वादिशते तु कथं चन। अथाह द्वादशः।
 प्रातु दुहितु भगिनी सुवागमनं सति पातकं। अग्निपवेशः सद्यो

तमः
 ॥१११॥

वै अतिपातकिनामिति अत्र यद्यपि निरूप्यपदे प्रातुशब्दः स्वप्नो
 रमेवाभिधत्ते तथापि तस्य प्रहायातकि त्वेनातिपातकशब्दाविषय
 त्वात् भगिन्यादि सप्रभिव्याहाराच्च सपत्नप्रातुविषय एवायं ते
 न सपत्नप्रात्रादिगमने ज्वलदग्निपवेश एव प्रामाण्यं तत्र द्वादशः
 इति ॥ रेतःसिक्ता कुमारीषु कोपनिषु सुतासु वा सपिरुडा यत्न
 दारेषु प्राणत्यागो विधीयते अत्रापि सुता सप्रभिव्याहारेणामि
 पुवेशादेव प्राणत्यागो बोध्यः अत्र कुमारी सवर्णा उत्तमवर्णा

वारुणारि ३

वसुतासवर्गैर्विसपिरुगपत्पस्यापिदागः सवर्गाएव तेनसपत्नमात्
 इहितसोदरभगिनीस्तुषावागुलीनां ज्ञाततोभिगमने आग्निप्रवे
 शात् प्राणांतिकमेव प्रायश्चित्तमिति स्थितं। न चैतन्मति ज्ञातत प्राणां
 तिक प्रायश्चित्तविशेषा देवाप्रपि महापातकत्वं प्रसंग इति वाच्यं पर
 रा रूपस्य प्रायश्चित्तस्य विलक्षणत्वात् तथातियथा तत्पुलोहमय
 यः शय्याशयने ज्वलत् शूभी समास्त्रिगने स्वयं शिश्रुषणवुत्
 कृत्यां जलौ तिधाय निपात पर्यंतं चरयाभिगमनेति शय्यदुःखानुभ

रामः
 ॥११२॥

चेन विरेण मरणां भवति न तथा ज्वलत् दनस्य न प्रवेशेनेति मरणे प्यस्ति
 विषय इति न महापातकं गृह्णतु गमनं तुल्यमिति अतएव ज्ञाततो
 पितृपत्नमावादिगमने गृह्णतु गमनं वत्र द्वादशवार्षिकं किंतु
 वागुलीगमनं विहाय न ववार्षिकं एवं च वागुलीगमने त्वज्ञाततो
 वचनात् त्रैवार्षिकमेव तथा च अनु॥ यत्करोत्येकारत्रेण वृषलीसेवना
 त्दिजः तत्तु प्रेक्ष्य भुगुपत्रित्यं विप्रिर्वैर्व्यपोहति। न चैतत् ज्ञाततो रे
 तः सेकात् पूर्वमिति वाच्यं यतएकारत्रेणेत्यपवर्गे तु तीयेयं फलप्राप्ते
 २ तत्तु पापस्य पुद्गुः स्यात् एवमेव ३ वृषलीचात्रवागुली ३

सत्त्वां क्रिया समाप्तिश्चापवर्गः तेन तेनः सेकात् रूपस्य फलस्य अवश्यक
 त्वात् अज्ञानविषयमेवेदेव वनं यद्वा यत्नेन वार्षिकं तदज्ञानतोरेतः से
 कात् पूर्वं वा रागलीगमनेव क्षयात् तेन सपत्नमात्रादिगमने सेवाज्ञान
 तो नववार्षिकस्योक्तत्वात् तत्रैव ज्ञानतोरेतः सेकात् पूर्वं वैवार्षिकं अज्ञा
 नतोरेतः सेकात् पूर्वं वार्षिकमित्युहनीयं एतेन प्रहायातकशब्दं वि
 हायाति पातकशब्दश्च योग उपपन्नो भवतीति क्षत्रियसपत्नमातृग
 मने तु ब्राह्मणस्य ज्ञानतोऽपि नववार्षिकं वैश्यसपत्नमातृगमने वा

तपः
 ॥११३॥

इवार्षिकं शूद्रसपत्नमातृगमने वैवार्षिकं अज्ञानतोऽपि नववार्षिकं
 ॥ इदानीं हतस्य हि देश प्रायश्चित्तमुच्यते तत्र हतं वक्त्रं पितृ
 व्यभार्यागमने प्रातर्भार्यागमने तथा गुरुतस्य वृत्तं कुर्यान्नान्यथानिष्ठ
 तिर्भवेत् ॥ अत्र मरणस्य वृत्तं शब्दानभिधेयत्वात् पितृभार्याप्रातर्भा
 र्यागमने च ज्ञानतोऽष्टदशवार्षिकं प्रायश्चित्तविधिरेवायमिति अ
 ज्ञानतस्तु षड्वार्षिकं मूहनीयं यत्र पुनर्गुरुतस्य साम्यप्रतिपा
 दकानिमित्वादि वचनाति तेन प्रायश्चित्तमुच्यते ॥ मनु । रेन सेक

स्तयोत्रौ भवास्तयोत्रा भगिनी १

भगिनी

स्वयोन्यासु कुमारी वृत्त्यजासु वा सरयुः श्रुदस्य वस्त्रीषु गुरुतस्य सप्तं
विदुः। तथा गुरुतस्य प्रमिधाय शंखलिविता भ्यामुक्तं॥ एवं तु मातुलानी
पितृव्यसु सुषा दुहितु भगिनेयी गमने स्वावां यदुहितरि चेति न तस्य
सविस्वयेति सगोत्रा शिष्यभार्यास्तुषा स्वगदिवैवं न तस्य मातुलानी
सरिभार्या कुमारीषु स्वयोनिसंन्यजासु वा सगोत्रासु सुतस्त्रीषु गुरुतस्य
सप्तं विदुः॥ पितुः स्वसारं मातुश्च मातुलानी सुषा मपि। मातुः सपत्नी भगि
नी माचार्यतनयां तथा॥ आचार्याणीं स्त्वां वसुतां गच्छंश्च गुरुतस्य ग-

रामः
॥११५॥

द्वित्वास्त्रिगं वधस्तस्य सका माया श्रुयोपितः॥ तस्य मातुलानी
तु स्वसा श्रु मातुलानी पितृ स्वसा। पितृव्यसविशिष्यम्बु भगि
नी तत्सरयी सुषा। दुहिताचार्य भार्या वसगोत्रा शरणा गता। रात्री पुत्र
जिता धात्री सा धीवर्गा तु सा वया॥ आसा प्रन्यत मांगत्ता गुरुतस्य ग
उच्यते। शि श्रु स्योत्कर्तृता तत्र नान्यो दण्डो विधीयते॥ सर्वत्र वगुरु
तस्य गामिधानं गुरुतस्य गपयश्चिन्नस्य पयश्चिन्न प्रतिपादनाथ
तथा सति सगोत्रा शब्दे नैव सपत्न मातु पितृव्यभार्या पुत्रभार्या

रणां प्राप्ते न युथगप्रिधानवेयर्थत् तथा सपत्नमातुर्द्विज्ञासहभ
 गित्याश्च तत्सख्या शरणागतयात्सहसाप्येनगुहृतस्यगप्रायश्चित्ता
 प्रिधानानुपपत्तेः किंनुनिन्दानुवाद्येयं पापधिक्यप्रतिपादनार्थं तेन सप
 त्नमातु उहित भगिनी सुषाकुमारो वारुणा सीगमने तथापि न भार्यगम
 ने यथोक्तमेव प्रायश्चित्तं इतरसां तु गमने सवर्णपरदारगमने प्राय
 श्चित्तात् द्विगुणं प्रायश्चित्तं तथा ह्युक्तं ॥ महापातकनुस्यति पापान्यु
 क्तानि यानि तु तानि पातकसंज्ञानि तद्गुणप्रपातकमिति पातकस्ये

रामः
 ॥११५॥

पपातकान् गुहृत्वात् अतिपातकाश्च लघुत्वात् मध्यमवतिवैशेष्यो वि त
 त्वात् षाड्वार्षिक प्रायश्चित्तत्वविषयत्वं तेन सपत्नभगिनी सपत्नप्रा
 त् भार्यभगिनेयीनां गमने सम्वन्धसन्निकर्षान्नववार्षिकमेव अज्ञान
 तत्तादृमिन्पूहनीयं अथ यद्विधवा सती गमने पादशं व्रास्यस्य
 प्रायश्चित्तं तद्विधवा वैश्याशूद्राणां गमने तादृशमेव व्रास्यस्य
 पादहीनं प्रायश्चित्तं द्रव्यं एवं स्वपरिणीत क्षत्रिया वैश्याशूद्रासु त्वे
 न पादित दुहितु गमने तथा स्वेत् पादित तत्तु पुत्रपरिणीत भार्यगम

ने यथाक्रमं नववार्षिक षाड्वार्षिक त्रैवार्षिक धूहनीयानि भक्त
 नतस्तदर्थं ननु मित्रभार्याचार्यभार्यादिष्वपि प्रायश्चित्तं ~~माह~~
~~नोक्तं~~ येनैव माह छित्त्वालिंगवधस्तस्यैव का प्रायाश्चयेष्वित्येति त
 थानारदेनोक्तं मातामातृसुताश्च भ्रातृभ्रातृपितृष्वेत्यादिक
 प्रप्रिधाय अन्ते प्रहितं शिश्रस्योत्कर्त्तनादेव नान्योदरगोविधीयते
 इति अतः कथमेव मादीनां गमने जानतः षाड्वार्षिकमिति उच्यते
 स्यादेवं यदि प्रायश्चित्तोपदेशो यं भवेत् किं तर्हि राजदरगोपदेशो यं त

रामः
 ॥११६॥

धाछित्त्वालिंगवधस्तस्यैव पुक्तं ननु तिसृतिस्तस्येति नारदा व्यक्तमेवाह
 शिश्रस्योत्कर्त्तनात्तत्र नान्योदरगोविधीयते इति यन्मनुजोक्तं चारुण
 लपुष्करानां भुक्त्वा गत्वा च योषितं हृद्युवमाचरेत्तानादजानादै
 न्दवदयमिति तदेतत्सेवान्पूर्वं दुष्टव्यं तथा वृद्धमादिना तावच
 नानि प्रायश्चित्त्राय देशानि ॥ तत्र वृद्धमनः चारुण लोपुष्करां व्या
 धीं सुषां च भगिनीं सखीं मातुः पितुः स्वसारं च त्रिः क्षिप्तं शरणा
 गतां मातुल्यानीं स्वसारं च सगोत्रां प्यतिष्ठतां शिष्यभार्यां गु

गुरोर्भीर्भींगत्वावाद्या यरां चरेत् ॥ तथानुः ॥ पितृस्वस्येयीं प्रगिनीं स्व
 स्त्रियीं मानुरेव वा ॥ मानुश्च प्रातुरा प्रां वगत्वा वाद्या यरां चरेत् ॥ तथानुः
 त्त्वं ॥ गुरोर्दुहितरंगत्वा स्वसारं पितुरेव वा ॥ तस्या दुहितरं वैव चरेच्चाद्य
 यरां वृत्तं ॥ मानुस्त्वानीं तथाश्च सुतां वै मानुसस्य वा ॥ मानुः स्वसारं स
 नाभिं यरां केनैव श्रुति ॥ तथानुः ॥ आचार्या नींतु योगदे
 त्कस्यो हादका प्रतः ॥ पितृस्वसुश्च गमने द्विजश्चाद्या यरां चरेत् ॥ त
 थानुः ॥ मानुर्मानुश्च गमने पितुर्मानुर्गमेतथा ॥ एतास्त्वका प्रतो

रामः
 ॥ १७ ॥

गत्वा द्विजश्चाद्या यरां चरेत् ॥ गच्छन् वै मानुससुतां मानुगो जांतथै
 व वा ॥ गमने प्रवरां वापि द्विजश्चाद्या यरां चरेदिति ॥ तथानुः
 त्त्वं ॥ मानुस्त्वानीं च योगदेत् श्वश्रूं रपा नीं च मानवः ॥ मानुसस्य
 सुतां गत्वा चरेच्चाद्या यरां वृत्तं ॥ वृत्तानुः ॥ मानुस्त्वानीं च योगदेत् सुखा
 गच्छन् मानवः ॥ पितृस्वसुश्च गमने द्विजश्चाद्या यरां चरेत् ॥ तथा
 षट्त्रिंशन्मतं ॥ पितृ मानुस्वसुस्त्रुषा प्रगिनी प्रगिनेयी चारुणा
 ली गमने तत्पृच्छुत्रयं सांतपतं ॥ तथानुः ॥ असतो मानुस्त्वानीं

स्वसारं वा न्यमात्तज्जां। एतादिज वि योगत्वात् प्रकृतं समाचरेत्। तथा
 अंगिरः॥ पतिता न्यस्य योगत्वा भुक्त्वा च प्रतिगृह्यत्॥ मासोपवासं कु
 रीत वा न्याय एव प्रथापि वा। तथा दत्तं संवत्सरां॥ चारुणां पुष्कराणां प्रेक्ष
 श्रवणादीं पतितां तथा॥ एता मुद्रा ह्येतां गत्वा चरेच्चान्याय एव वृत्तं॥ त
 द्वा॥ यः॥ सुतां पुत्रस्य योगं ह्येतस्य गोत्रां च तथैव वा॥ समान गोत्रजां वा
 विद्विज श्रान्याय एव चरेत्॥ स गोत्राशयेन स प्रपुत्र्य पयंतं सपिरु
 त्वा॥ अभिप्रता॥ समान गोत्रजा शयेन स प्रपुत्र्य दुपरिजातास्वी अ

रामः
 ॥११८॥

अभिप्रता तदेतानि तद्युल्लुपुतरल्लुपुतप्रजाय विज्ञानि कृविदकाप्रता क
 विद्व्यभिचारिणी कृविदस्यंत व्यभिचारिणी भुरेतो विसर्गान् पूर्वसं
 वन्धसन्निकर्षादिवशेन व्यवस्थापनीया प्राप्तिः॥ ॥ इदं नीमस्त
 जनपदकारगमनप्रामाण्यं निरूप्यते॥ तद्वत्सं॥ वैश्याया प्रव
 कीर्णः संवत्सरं वृत्तचर्यं विषयावेवावृत्तिहेतुः॥ क्षेत्रियायां देव
 र्थं नीतिव्याख्यानां वैश्यावत् श्रद्धायां सततं वृत्तस्य ज्ञानतो ग
 रावत् वृत्तस्योदिगमने सति दुष्टव्यं श्रद्धायास्तु वैश्यावत्स्यत्वा

संभवात् वासुगापरिणीतगुणावत् श्रुतागमने वार्षिकं प्रायश्चित्तं
 तदुक्तं अर्थान् श्रुतं परिणीतगुणावत् श्रुतागमने चाण्डाला
 सिकमिति होत होततर वासुगागमने तु द्विवार्षिकं वार्षिकं च ए
 वं क्षेत्रिया वैश्या श्रुतागमपि होत होततर होततमानां गमने य
 थाक्रमं हाति कुरु नोया वतु स्तेरिणादि होततम वासुगादिगमने इति
 शयेन प्रायश्चित्तज्ञास दर्शनात् क्षत्रियस्य क्षत्रियागमने पाद होतं
 द्विवार्षिकं क्षत्रियस्य वैश्यागमने पाद होतं वार्षिकं क्षत्रियस्य वा

रामः
 ७१८॥

स एव परिणीत श्रुतागमने पाद होतं वार्षिकं श्रुतं परिणीत श्रुतग
 मने पाद होतं चाण्डालासिकमिति एवं वैश्यस्य वैश्यागमने द्विपाद
 होतं वार्षिकं वासुगापरिणीत श्रुतागमने द्विपाद होतं वार्षिकं श्रु
 तं परिणीत श्रुतागमने द्विपाद होतं चाण्डालासिकं श्रुतं परिणीत श्रु
 तागमने द्विपाद होतं चाण्डालासिकं तथा श्रुतं वासुगापरिणीत श्रु
 तागमने द्विपाद होतं वार्षिकं श्रुतं परिणीत श्रुतागमने द्विपाद हो
 तं चाण्डालासिकं इति अज्ञानतस्तु सर्वत्र तदर्थं यदि तु वासुगा क्षत्रि

या वैश्या श्रुत्वा वा स कृत्स्नवर्णेनोन्नमवर्णेन वा व्यभिचरितो भ
 वति तदा सवर्णस्योन्नमवर्णस्य वत्तदुपगमने यत्सर्ववर्षिकादि
 प्रायश्चित्तं तस्य पादपादहानिः अभावे तसवर्णव्यभिचरितो
 पगमने द्विपादहानिः अन्यत्राभावे तसवर्णव्यभिचरितो पगमने
 पादत्रयहानिः । त ~~सवर्णव्यभिचरितो~~ सवर्णव्यभिचरितो पगमने
 तन्निपाते पादद्वयहानिः अभावे द्विपादः वतुर्थे सर्वमिति अनन्यपूर्व
 यापिति सवर्णान्यो सवर्णतन्निपाते धातुः सवर्णपूर्वयमित्यं

रामः
 ॥१२५॥

र्थः । वतुर्थे सर्वमिति तत्रैवार्षिकादि पादहानिक्रमेण प्रायश्चित्तं
 सः किंतु न्यदेवशंखाद्युक्तं प्रायश्चित्तमित्यर्थः । त ~~सवर्णव्यभिचरितो~~ वतुः
 स्तेरिण्यां वृषस्यासवकीर्णः सरे तस्मात् उदकं भंवात्स्य गायदद्यात् वैश्या
 यां वतुः कालाहारी वा स्य गान् भोजयेत् क्षत्रियायां त्रिरात्रमुपोषितो
 वा दकं दद्यात् ब्राह्मण्यां अहमुपोष्य द्युतपात्रं दद्यात् वतुः स्तेरि
 णी वपुर्ह्यवतुः स्य व्यभिचरितो भिधीयते सतश्च जातिमात्रोपज्ञा
 विहीनतमब्राह्मणादिगमने सकृदज्ञानतः । उक्तं होक्तं सतः । वा

सप्तः
०१२१॥

तिः स वाचविषदुष्टाप्रिति विपशब्दस्य बाह्वरोक्तत्वात् बाह्व
रादुष्टाप्रितिवोद्ध्यं सर्वपरदारणमत प्रायश्चित्ताभिधाने तस्मा
मान्येनैव सकल स्त्री प्रायश्चित्तोपदेशकत्वेनास्य अनुतोक्तत्वा
त् तथा मानवान्नैव तां पिसकलपारदादि क प्रत्यक्ष प्रायश्चित्ते
त्रप्रमिधायनुस्य रूपमेव स्त्रीणां अपि प्रायश्चित्तमुक्तं तन्मात्रं
याज्ञिकानामर्थः ॥ एष एव विधिः स्त्रीणां यतिताना मुदफृत इति किं
च यदि वेपदुष्टाप्रिति वाह्वरादुष्टाप्रियेतान दाधम वेणी भू

इदि व्यप्रिचरितस्त्रीणां प्रायश्चित्तमनूक्तमेवायद्येतत् न च
 स्त्रीणां मर्दं पदातव्यमित्यनेनोक्तमिति वाच्यं तस्य सजातीय
 पुरुषापेक्षया स्त्रीणां प्रायश्चित्तत्रादौ यदेव कत्वात् न त्वमि
 गंत पुरुषापेक्षया तथा सति सुवर्णहरणादि पापान्तरे च
 गंत पुरुषाभावेनैतस्य वचनस्याप्युच्यते न पुरुषसमान
 प्रायश्चित्तं उपांशत् अतएव यत्तु हस्त्यतिरेकं यत् पुंसः प
 रदारेषु समानेषु विधीयते व्यप्रिचारेषु च स्त्रीतदशेषं समा

रामः
 ॥१२२॥

पयेदिति अत्रापि समाने स्थिति न समानजातीयत्वेन समानविष
 यत्वं विवक्षितं किंतु दुष्टत्वेन तेनादुष्टपुरुषस्यादुष्टपरदारेषु
 गमे स्त्रीणां प्रायश्चित्तं पुरुषस्यैव वृत्तं न तु स्त्रीत्वेनाहं दिव्यवस्था
 कर्तव्या तदुक्तं तदशेषं समापयेदिति तेन यद्यग्रतः सवर्णदू
 षितास्त्री भवति तदा तत्समागमे पुरुषस्य प्रायश्चित्तस्य त्वान्न
 पुरुषस्य प्रायश्चित्तेन स्त्रीणां विश्रुतं तथा यद्यग्रत एव पुरु
 षः कृतितो भवति तदा पुरुषस्य प्रायश्चित्तवत्त्वात् तत्समागमे

स्त्रीणां तनुस्यं प्रायश्चित्तं किं तर्हि अदुष्टत्वे स्त्री पुरुषयोः
 पृथग्प्रसंगात् प्रेत्यत् पुरुषस्य प्रायश्चित्तं तदेव स्त्रीणां प्रपि त
 दुक्तं यत्पुंसः परदारेषु समातेषु विधीयते व्यभिचारे विभर्तुः
 स्त्री तदा शेषं समापयेदिति अतः सर्वत्रैव पारदाद्ये पृथग्प्रसंगा
 त्प्रसङ्गातीत्यभिजातीय पुरुषस्य यत्प्रायश्चित्तं तदेव दूषितस्त्री
 णामपि दुष्टं सर्वत्र परदारेण भोत्या तौ सत्यां स्त्री पुरुषयोः प्राय
 श्चित्तं देवगुणं कामकारणवत् गभोत्यादकस्यापि पापेभ्यो नो

रामः
 ॥१२३॥

तु सत्त्वेन निदेशात् तत्प्रायश्चित्तं वाच्यं वाच्यं वाच्यं वाच्यं वाच्यं वाच्यं
 नाचारिणां । अकामतः स्त्रियोगत्वा पराक व्रतमाचरेत् ॥ रमेतसु पसू
 तो वा तत्समो नात्र संशयः ॥ स एव पुरुषस्तस्यां गभो भूत्वा भिजायते
 पराक व्रतं वा ज्ञानतोरेतः सेकात् पूर्वं दुष्टं कामतसु पसूतो
 वेति कामना गभोत्यादाया सुत्यत्वं दर्शयति कामतसु प्रायश्चि
 त्तं देवगुणं । विहितं यदकामानां कामानुद्धिगुणं स्यात्प्रतिवचनात्
 तथा स्त्रियां प्रपि गभोत्यादेः पापानिरेकमाह दक्षिणः वाच्यं वाच्यं

क्षत्रियविशां भार्याः शूद्रेणासंगताः अपज्जाता विश्रुन्ति प्रायश्चित्ते
 न ते तदा इति तेन गभोत्पादे स्त्री पुरुषयोः प्रायश्चित्तं द्वे गुणमेव अत्र
 पितृवधोक्त्या येन सकृदभ्यासात्पंताभ्यासे स्रद्धाधिकपापे
 त्यत्रावपितं त्रैलोक्ये प्रायश्चित्तानुष्ठानमत्यपापाक्षरेषु च पुंसंगत
 वेति ॥ ॥ इदानीं प्रातिलोम्यस्त्री गतन प्रायश्चित्तं निरूप्यते
 तत्रैव तिष्ठः ॥ शूडश्चेद्वास्त्राणां मधिगच्छेत् वारणाय वै वैश्वयित्वा
 शूडमग्नौ प्राश्येत् वास्त्राणां शिरसि वेपथं कृत्वा सर्पिषाः भज्य

पञ्चगोत्र
 शशावेनेति ४

हमः
 ॥१२५॥

नग्रां स्वरमार्गेष्वप्यमहायथमनुसंप्रापये पूजाभवती ति जायते वैश्य
 शूडश्चेद्वास्त्राणां मधिगच्छेत् लोहितदर्भे वैश्वयित्वा वैश्यमग्नौ प्रात्येत
 वास्त्राणां सर्वं पूर्वोक्तमेव गौरस्वर्गोपणाविशेषः क्षत्रियश्चेद्वास्त्राणां
 मधिगच्छेत् शरपत्रैर्वैश्वयित्वा क्षत्रियमग्नौ प्रात्येत वास्त्राणां पूर्वोक्तमे
 व एवं वैश्यो राजन्याः गत्वा शूडः राजन्यां वैश्यावेति यदुक्तं तत्रैव तिष्ठः
 तिलोम्यवधः पुंसां स्त्रीणां तासां दिकर्तृनमिति ततत् प्रायश्चित्तानि
 प्राये किं न राजदण्डादिप्रायः यदि प्रातिलोम्ये व्यभिचारे पुरुष

स्त्रियो यथोक्तप्राणांतिकं न तत् प्रायश्चित्तं कुरुतः तदाहं प्रायश्चित्तं
 रंतरेण विप्रसक्तिवारणाय पुरुषस्य बधः कार्यः स्त्रीणां च नास्ति
 द्विकर्तृत्वं कर्तव्यमिति एतच्च ज्ञातत्वे दस्यं अज्ञानतस्तु श्रुद
 स्य वासुणी गमने द्वादश वार्षिकमितरत्र पादपादहानिरिति ते
 न श्रुदस्या ज्ञानतः क्षत्रिया गमने नव वार्षिकं श्रुदस्या ज्ञानतो वै
 श्या गमने षाड्वार्षिकं तथा ~~एतच्च ज्ञातत्वे~~ श्रुदस्य वासुणी गमे
 हादहृतं अद्विषिच्छतः पूर्णमेतदुतं देयं माताय स्याद्विगस्य सा

रामः
 ॥१२५॥

पादहान्या । न्यवर्णसुगच्छतः सार्ववर्णिकं प्रायश्चित्तमिदं श्रुदस्या
 गम्या गमने स्मृतमिति एतेन वैश्यस्याः ज्ञानतो वासुणी गमने नव वा
 र्षिकं क्षत्रिया गमने षाड्वार्षिकं क्षत्रियस्या ज्ञानतो वासुणी गमने
 षाड्वार्षिकमेवेति अत्रापि वा वृद्धो गितां यथोक्तैर्वा द्विव्यवस्था
 दस्येति स्त्रीणां तु विप्रदस्यां स्त्रियं भर्तृनिरुद्धा देकवैश्यमिति यत्
 पुंसः परदारे पुतत्रैतां कारयेत्तु तत्प्रतिवचनात् पुरुषस्य मानमेव प्रा
 यश्चित्तमिच्छतेवेति ॥ ॥ इदानीं संन्यस्य जीवितं मनः प्रायश्चित्तं

वंशीयजीवीकारिषकारिर्माणकारिहाडितिउत्तिहुः २

ति-... अंत्यजाश्चरजकादयएव। यतः स्वस्ययमेनोक्तं। रजक
श्चर्मकारश्चनटोवहंडएववाकेवर्तमेदमिन्नाश्चसंप्रैते अंत्यजाः
स्यताइत्यपिप्रायप्रायश्चित्तमुक्तं। पुक्तातेषांस्त्रियोगत्वापीत्याप
पुतिगृह्यरा। कृष्णवस्त्रावरेत्तानादज्ञानादेन्दुवद्वयमिति। एतच्च
कृष्णवस्त्रावश्चित्तं। जानतोवास्यास्यात्यंतंताभ्यासविषयं अज्ञा
नतोऽत्यंतंताभ्यासे। कृष्णवस्त्रावरेत्तानादज्ञानादेन्दुवद्वयमिति उल्लेखं।
हरेः... केवर्ती धर्जिनीवेवया अत्रप्रकृतिसंभवाः। कामत
शौलिकः ६

रामः
॥१२६॥

मवभक्तं २

स्तुवजन्विपएतात्येवसमाचरेत्। दोमासोभैक्ष्यमाहारैर्दोमासौय
वयावैको। दोमासोपंचगव्येतघरमासौश्चरितवुक्तः॥ एवंशुद्धिमवा
प्नोतिप्रायश्चित्तानुसारतइति। एतदपिषाण्मासिकप्रायश्चित्तंवासा
णस्यैवज्ञानतोऽभ्यासविषयंदूष्यं॥ यद्वाआपस्तम्बेनोक्तं। प्रे
क्षो नटीचर्मकञ्चो रजकोचनटीतथा। एतासुगमनं कृत्वाचरेच्चाला
यणव्यंमिति। तदपिवासाणस्यैवज्ञानतः सकृजमनविषयंदूष्यं
यनुस्वस्यसम्बेनोक्तं। रजकव्याधशैलूषवेणुवर्मोपजीवितांस्त्रि

यो विप्रो यदा गच्छेत् कुरुं वा नृपयणं वरेदिति तदपि ब्राह्मणस्यै
 वा ज्ञानतोऽन्त्याभ्यासविषयं दुष्टव्यं अत्र कुरुं प्राजापत्यं तत्त
 हितं वा नृपयणस्यैक्षितं यत्तु तदन्त्याभ्यासं शैतूषीं रजकीं वैववे
 रावर्मा पञ्जीविनीं सतागत्वा द्विजो मोहाच्चरेत् वा नृपयणं वृत्तं
 तदपि ब्राह्मणस्यै वा ज्ञानतोऽभ्यासविषयं दुष्टव्यं यत्तु तदन्त्याभ्यासं
 ज्ञानतोऽन्त्याभ्यासं शैतूषीं रजकीं वैववेश्यां वपि गतो नरैः प्राजापत्य
 विधातेन कुरुं केन विभ्रुतिः तदज्ञानतः सकृदभ्यस्तविषयं

रामः
 ॥१३॥

एतेन वेद्यायाः केवर्त्यादि सप्तनिष्कारात् । ज्ञानतोऽज्ञानतश्च केव
 र्त्यादिगमने यत्तु कदाप्यन्त्याभ्यासे प्रायश्चित्तमुक्तं तदेव वेद्या
 गमनेपि दुष्टव्यं क्षत्रियादीनां तु विप्रैः सकलं देयं यादौ न क्षत्रिये
 सतमित्यादिवचनात् पादपादहानिर्दुष्टव्येति श्रुत्या सुरजका
 दन्त्याजगमनेऽज्ञानतः प्राजापत्यत्रयं ज्ञानेन तदेव द्विगुणं तथा
 वदन्ततयः ॥ त्रैलोक्याधिगता श्रुता अकामाका कदाचन कुरुत्रयं
 प्रकुर्वीत ज्ञानेन द्विगुणं भवेत् ॥ एतच्च वचनं यद्यपि त्रैलोक्याधिगता

यं तथापि रजकादीनां प्रायश्चित्तविशेषाश्चरणात् प्रेक्ष्य नटीं च
 प्रेक्ष्य रजकां च नटीं तथा। एतासु गमनं कृत्वा चरेद्वाद्यायणत्रयमि
 ति वचनेन हेतुः समप्रिव्याहारादुजकादिगमनेतेषु श्रूयामा एतदेव
 प्रायश्चित्तमिति तथा चोक्तं उशनसा वरूनामेकधर्माणां मेकस्या
 पियदुच्यते सर्वेषामेव तत्कुर्यादेकस्यैव हि ते स्पृता इति वा
 राणां स्यात्वावसायिगमनं तु श्रूयामा समप्रिव्याहारादपि प्राय
 श्चित्तविशेषानवगमात् यच्छ्रूयस्परवाणां लीगमने प्रायश्चित्

रामः
 ॥१२८॥

तं तदेव श्रूयामा अपि वा राणां लादिव्यभिचारे व्यूहनीयमिति किन्तु
 स्त्रीत्वान्नात्र प्रायश्चित्तार्हमिति विशेषः। एतेन वा लवृद्धादिषु प
 रीक्ष्यैराहूदि व्यवस्था दुर्लभेति॥ ॥ इदानीं रजस्वलागमनप्राय
 श्चित्तं निरूप्यते॥ तत्र रजस्वलागमनः॥ रजस्वलां नुयोगे हेतुगर्भिणी
 पतितां तथा तस्य पापविभूयर्थमति कृच्छुं विशोधनं॥ गर्भिणी च
 कर्ममासीया गर्भा एतच्च पथमदिवसीय सवर्गिरजस्वलागमनप्रा
 यश्चित्तं अत्राति कृच्छुं धेनुद्वयं यत्रुशाततपे नोक्तं रजस्वलागम

नेसप्रगत्रमिति तत्तद्वितीयदिवसीयसवर्गारजस्वलागमनविषयं
 यं॥ यत्रुयः च स्वमेवोक्तं त्रिरात्रात्रेष्टुतं पाश्यगत्वोदक्यं भुवि
 भवेदिति तत्रुतीयदिवसीयसवर्गारजस्वलागमनविषयं स
 तच्च सर्वं विशेषाश्रवणात् जानतोदृश्यं अजानतोऽप्यर्हं
 असवर्गारजस्वलागमनेन असवर्गस्त्रीगमनप्रामाण्यश्चित्राधि
 कर्मिति कृष्णादिकं यथोक्तं कर्मणा दुहनीयमिति॥ ॥ इति ग
 दादित्यगयोनिगमनप्रामाण्यश्चित्रादिकं यथोक्तं॥ तद्व्यासः॥ सति

रामः
 ॥१२२॥

त्वयोनिमगोत्राशिष्यभार्यास्तुष्टासुगविदेवमिति एतच्चवचनं गो
 गमनस्यगुरुतस्यगमनवन्महापातकादिसाम्यप्रतिपादनं सति
 सगोत्राशिष्यभार्याणां भगिन्यादिपदसमप्रियाहारासंप्रदात्त
 गोत्रादिनैव प्राप्तेस्तुष्टाशब्दानर्थव्याप्तिरित्यर्थवादोऽयं स
 गोत्रादिगमने सवर्गपरदारगमनप्रामाण्यश्चित्रादिकं गुणप्रामा
 ण्यदर्शनाप्यमिति गुरुतस्यवत्परस्वोक्तं तेन ज्ञातव्यं क
 न्त्यंताभ्यामनोऽप्यहोरात्रस्य गोगमने यद्वर्धकं प्रामाण्यं

यनुदहदुनोक्तं परदारगमने गोवृतगोगमनेवेति तत्तत्कृत्वा
 गमनविषयं गोवृतशब्देनच गोवधेवास्मात्पेतदुत्पद्यते तच्च
 दृषभैकादशगोदानाधिकं वृतं यतो गोतमेतद्वैश्यवधे वैश्यत्रै
 वार्षिकं दृषभैकादशाश्चगादद्यात्सत्कागां ववैश्यवदिति गो
 वधेतदेवोपदिष्टं एतच्च पूर्वसर्वतस्थवैश्यसंवत्सिकपित्तगो
 वधविषयं व्याख्यातं तदेवात्रविषयगौरवादितिदिष्टं वेदितव्यं
 अत्यन्ताभ्यासतः यादृग्वार्षिके सति तस्यैवोचितत्वात् तेन ब्राह्म

रामः
 ॥१३०॥

एतस्यैव सकृत् गोगमने दृषभैकादशगोदानाधिकं त्रैवार्षिकं वृतं
 दृश्यं अज्ञानतस्तद्वृक्षत्रियादीनां तु यथाक्रमं पादपादहानि
 दृश्येति यनुसंवर्तेनोक्तं गोयोनिगमनं कृत्वा कर्तुं वात्या यत्तं स्पृ
 तमिति तदेतत्तेकात् पूर्वदृश्यं अस्पृश्यकुक्कुटादिगमनेषां जा
 पत्यमेव तथाचसंवर्तः यभुवैश्यागमनेव प्राजापत्येन भुञ्जीतीति य
 भुवैश्या यभुञ्जीत्यादि यभुगमनेव मनुजैः अमानुषी
 स्वनंगेव उदक्याया मयोनिषु। रेतःसिन्काजस्यैव कर्तुं सांत्तयने

॥१३१॥

दिवाचैव सवासाः स्नानमाचरेदिति ॥ इति श्रीमद्व्यासजी
 तैत्तिरीयसंहितायां ॥ अवकीर्णं च ब्रह्ममेतत्तुल्यं वृत्तीयः स्त्रियप्रप्येति
 तौ वकीर्णानिरुच्यत इति वृत्तिवृत्त्युच्येतामिप्रतः तथा च य
 ज्वत्त्वपः ॥ अवकीर्णं वेत्तु गत्वा ब्रह्मचारिणो योषितं गर्दभं पशु
 प्राप्त्यनेकृतं सविभुक्षतीति गर्दभं च काशो ग्राह्यः ॥ तत्राव
 प्रतु ॥ अवकीर्णं तु काशेन गर्दभेन चतुः पथे ॥ पाकयेद्भविधा
 नेन याजतत्रैकृतं दिशं ॥ रुत्वाग्नौ विधिवद्भोषानंततश्च तस्य

मित्युक्त्वा वाते दुग्धवह्नीनां जुहुयात् सर्पिषा हुतीति तत्तत्
 च वत्सिष्ठः ॥ वृत्तवाग्वेत्स्विद्यमुपेयात् अरण्ये वतुः पथे सौहिके
 ॥ गौ रक्षो देवतं गर्दभं यशुपालमेतत् नैऋतं वा वहं निर्वपेत् तस्य जु
 हुयात् कामाय स्वाहा कामकाय स्वाहा नैऋत्यै स्वाहा रक्षो दे
 वता जसेभ्यः स्वाहा तथा वगोतमः ॥ गर्दभे नावकीणी नैऋतीं च वतुः
 पथे वुजेत् ॥ तस्याजितमूर्ध्नि बालं परिधाय लोहितपात्रेण स पूज्यता
 नं सांकनप्रक्ष्यं वरेत् ॥ वृत्ताणां संवत्सरेण भुङ्क्ते पाकयज्ञविधा

रामः
 ॥१३२॥

नं सांकन होमविधानं तेनायमर्थो भवति अवकीणी रण्ये वतुः
 पथे नैऋतिदेवता कंकासंगर्दभपालभ्यतदभावे नैऋतिदे
 वता कंवरुं श्रययित्वा सांकन होमविधानेन सौहिकामिं संस्था
 प्य देवकृतस्येन सो वयं जनमसि स्वाहेत्यादि स्थाने ॐ कामाय स्वा
 हा ॐ नैऋत्यै स्वाहा ॐ रक्षो देवता जसेभ्यः स्वाहा ॥ अन्ते तु सर्पि
 न्यवावा वाते दुग्धवह्नीनां पुत्येकमाज्या हुती दत्त्वा गर्दभवर्षी
 वह्निः केशं परिधाय स्वकर्मावधारणः पूजयेत् सोहितपात्रेण पु

त्वहं स प्रगृहे प्रिक्षा प्रावरणं संवत्सरे श्रुतीति. एतच्चावकीर्ण
 वृतं वा स्यादिति त्र्युपयथोक्तं प्रायश्चित्तं कृत्वा अधिकं दुष्टं
 क्षत्रियवैश्ययोस्त्वेतदेवावकीर्णवृतं पादपादहीनं दुष्टं
 तेन यदेतदंगिरसोक्तं. अवाकीर्णमिति तत्र न बुद्ध्या हत्यावृतं वरे
 ति. चीरवासास्तु घण्टासान् तथा मुच्येत किं लिख्यदिति तद्वैश्य
 बुद्ध्या विषयमेव दुष्टं योचित्व्यातिरेकेन बुद्ध्या विषयः का
 यतोरेतस्यागे सप्त एव प्रभोजनं. का प्रावकीर्णोऽपि कामदग्धो

एषः
 ॥ १३३ ॥

स्त्रीत्याभ्यां मंत्राभ्यां आज्याहुतिद्वयं कृत्वा विश्रुति. तथा व
 गोतमः ॥ रेतस्कंदनेऽभयेऽहो गेऽस्वप्ने अग्नौ श्वनं प्रेक्षया वरणा
 ति सप्त एव मकृत्वा आज्यहोमः सप्रिधो हारे तस्याभ्यामिति अ
 ज्ञानतः स्वप्नादौ नुरेतस्यागे मन्त्रं प्रायश्चित्तं स्वप्ने सिद्धा बुद्ध्या
 चारी द्विजः श्रुतमका मतः। स्नात्वा कर्मसंयुक्ता विः पुनर्मा प्रित्य
 चं जयेत् ॥ ॥ इदानीं गुर्वंगनागमने रहस्य प्रायश्चित्तं तिसृष्वेते
 तत्र यदेतदज्ञानतः सकलमहायातकसाधारणं रहस्य प्रायश्चित्तं

मनुनोक्तं तदेवात्रापि दुस्खं तद्वत्तुः॥ महापातकसंयुक्तो
 नृगच्छेत्तुगासमाहितः॥ अभ्यस्याद्यं पावमानो भैक्ष्याहारो विभ्र
 क्प्रतीति आख्यातं चैतत्तुल्यवधपरिच्छेद एव ज्ञानतत्पुरुह
 त्यक्तमहापातकचतुस्रयेपि पराणांति कप्रित्युक्तं यत्तुः॥
 चैव नोक्तं सहस्रशीर्षा जाप्याह पुच्यते गुरुतस्यगः॥ गौर्जया क
 प्रीति स्यात्ते यथगेव यस्मिन्तीति॥ एतत्तु ज्ञानतोरेतः सेकात् पूर्व
 गुर्वंगनागमने दुस्खं यत्तु पुनर्मनुनोक्तं हरिष्यंती यमभ्यस्य

रामः
 ११३४॥

नतमंघघइतीति च जपत्वा तु यौ रूषं सूक्तं पुच्यते गुरुतस्यगः
 इति तदज्ञानतोरेतः सेकात् पूर्व दुस्खं यदपरमनुनोक्तं अ
 रणे च त्रिरभ्यस्य पुच्यते तदेव संहितां पुच्यते पातकैः सर्वैः परा
 कैः शोधितास्त्रिभिरिति तदज्ञानतोरेति पातकरूप सपत्नपात
 प्रतितीत्युपागमनविषयं ज्ञानतत्पुरुहपरणांतिक मत्रापि यथो
 क्तमेव एतदेव ज्ञानतो गुरुतस्याति देशविषयं पितृव्यभार्या
 प्रातृभार्यागमने दुस्खं यत्तु परमनुनोक्तं अहं ह्यपवसेत्तु

रामः
॥१३५॥

इह नो संसर्ग प्रायश्चित्ते निरूपणीये महापातकत्वेन गुरुत्वा
त्पुनः प्रहायात किं संसर्ग प्रायश्चित्तमेव निरूपितेषु संसर्गप्र-
कारेषु संसर्ग प्रायश्चित्तानि रूपाणात् पुनः संसर्ग प्रायश्चित्तानि
निरूपणात् पुनः संसर्ग प्रकार एव निरूप्यन्ते केने संसर्गप्रका-
रा इति । तत्रैव प्रतिपादितम् ॥ एक शय्यासनं पांक्ति भारु पक्षात्र मिश्रनं
। याजका ध्यायनं योनिस्लथैव सह भोजनं । न वधा संकर षोक्तौ
न कर्तृ ज्योऽधर्मैः सहेति तथा छाग लेयः ॥ आलस्य पातगात्र सं-

स्पर्शान्निःश्वासात्सहभोजनात् सहशय्यासनात् यातात्पापं
 संक्रमेतेनृणांमिति तथैव तः॥ संसायः स्पर्शान्निःश्वाससहया
 नासनाशनात् याजना ध्यायनात् यौनात्पापं संक्रमेतेनृणांमि
 ति तथाप्यतः॥ आसनाध्ययनात् यातात्प्रावणान् सह
 भोजनात् संक्रामन्ति हि पापानि तैस्त्रिंशद्विंशतिभिः॥ तत्र कतमस्य
 महापातकिं संसर्गस्य कियताकालेन महापातकित्वा पादकत्वमि
 ति चिंतनीयं॥ तत्र सद्यः पातकहेतून् संसर्गानि ह देवतः॥ याज

रामः
 ११३६५

तं यो निसंबंधं साध्यायं सहभोजनं कृत्वा सद्यः पतत्येष यतिरिति
 न तसंशय इति याजतं महापातकिनो योगे आर्त्तिं जपं यो निसं
 बंधं पुरुषस्य महापातकिन्यास्त्रिंशत् यासमागमः स्त्रिंशत्
 महापातकिना पुरुषेण समागमः॥ एवं परिणयनमपि यो निसं
 बंधं स्वैव तथा व सा विधीयति तातमिधाय तैः सह परिणय
 नं संबन्धनियेधार्थं मनुनोक्तं॥ न तैरप्युक्तैर्विधिवदाप्येव हि
 कर्तव्यं वा ह्यन्यौ तांश्च सम्बन्धानां वरे दुःखेण सहति

तेन प्रहापातकिता परिणीता कन्या प्रहापातकिनी प्रहापात
 किनी च कन्या च येन परिणीता सोऽपि प्रहापातकी स्वाध्यायश्च
 उपनयनकासीनसावित्री पाठः स येन प्रहापातकिगुरुमु
 रवात्कृतः स प्रहापातकी प्रहापातकी वा प्रहो वा का येन गुरु
 णाऽथ प्रंयाठितः सोऽपि प्रहापातकी सहभोजनं प्रहापात
 किता सहभावेनैकपात्रभोजनं अत्र चतुर्णां मे वेधां याजन
 योति संयन्ध स्वाध्याय सहभोजनानां पृथगुपादानात्पत्ये

रामः
 ॥१३॥

कमेव प्रहापातकिता पादकं त्वं ये धानु प्रहापातकि संसर्गाणां
 समुत्सारण प्रहापातकिता पादकं त्वं तानाह बृहद्विष्णुः। संव
 त्तरेण पतति पतितेन सहारन। भोजनासनशय्यादि कुर्वाणः
 सार्वकाप्रिक्रमिति अत्र प्रहाभोजनमेकपंक्ति भोजनं। आसन
 मेकासनोपवेशनं शय्यालकशय्याशयनं आदिशब्दे
 न एकयानगमनं तावद्यान्तरे द्योतकयानादिसप्रतिव्याहृतस्यै
 कयानगमनस्यैव समुत्सारणपात हेतुत्वस्योक्तत्वात्। तथा

च ॥ समुत्तारण यतति यतिते न स हा चरण याजना ध्यापना द्योत्यं
 ननु याजा शनादिति न चाने न याजना दीना मेव समुत्तारेण पातकोह
 तुत्वं प्रतीयते देवसादिप्रियाजना दीना पुक्तं सद्यः पातहेतुत्वा उतो
 धेन त्वितिति विषेधस्य संवत्सरस्य प्रसक्तिनिवारणार्थं पूर्वैरेव याजना
 दिभिः संवत्सात्तेनायमर्थो याजनादिभिः सद्यः यतति याजना स
 नादिभिरुसंवत्सरेणेति तथा वदुहस्यति ॥ घातमासिके तु संयो
 जे याजना ध्यापनादिना एकत्रासन शय्यादिः प्रायश्चित्ताहुं महं

रामः
 ॥१३८॥

तीति अत्रार्थः याजना ध्यापनयोः आदि याजना ध्यापनादिते
 न याजना ध्यापनादिना घातमासिके संसर्ग महापातके प्रायश्चि
 त्ताहुं कोसो याजना ध्यापनादिरित्याशंकायां स्वराक्षे पूर्व पति
 तात्येव निर्दिशति एकत्रासन शय्यादिति पूर्व मनेनेव यद्वितं
 एकशय्यासनं पंक्ति भर्तुं पक्षात्र मिश्रणं याजना ध्यापनं योति
 त्तथावसह भोजनमिति अथवा याजना ध्यापनादिनेत्येतावतौ
 व प्राप्नोसत्यां मेकात्रासन शय्यादिति यदुक्तं ननु याजना ध्या

पतादिना इत्यनेन सकल पूर्वार्द्धा प्रीभास्य पक्षान्त्रिप्रश्रगाव्या
 वृत्त्यर्थं तेनैकशय्याशयनैकासनोपवेशनैकपंक्तिभोजनैः यद्
 प्रीमसै रर्द्धा यश्चित्रं अर्थात्संवत्सरेण संपूर्णं प्रायश्चित्तप्रि
 ति यदा तु ध्यानासिकेन संयोगे याजनाध्यापनादिना एकासनश
 य्याभिः प्रायश्चित्तार्द्धं मर्हतीति पाठः तदा सुव्यक्तमेवेति तथा वृत्
 त्यतिनैवोक्तं संवत्सरेण संयोगेनेति युक्ते विशेषतः पूर्वोक्तेन वि
 धानेन पतितवृत्तमाचरेत् योनि युक्ते विशेषत इति योनि युक्तश

रामः
 ॥१३॥

येन याजनाध्यापनं योनिस्तथा वप्रहाभोजनमित्यस्य गणस्य
 पापमर्षः तिसायमर्थः एकशय्यासनादिभिः संवत्सरेण पतितवृ
 त्तावरणं योनि युक्तेन गणे विशेषतः स्यादवेति अत्र संवत्सरे
 ण पतितपतितेन सहचरन् भोजनासनशय्यादिकर्वाणाम् सार्व
 कायिकप्रतिवृत्तिवचनात् तथा संवत्सरेण पतितपतितेन
 सहचरन् याजनाध्यापनाद्यौ नान्ननु यानासनादिति प्रनुव
 चनाच्च दंडनिर्देशेन परस्परसापेक्षत्वावगमात् त्रिसितानामि

वै कपंति भोजनैका सतोपवेशनैकराया शनैकयात्रगमनानां
 वतुर्णां संवत्सरेण पातहेतुत्वं तथोभयत्रापि संवत्सरेण पातति
 पतितेन सहाचरन्निति प्रहापातकिना सहास्वापस्य र्शतिः श्वा
 साचरणा नाप्रपि संवत्सरेण पातहेतुत्वं प्रतीयते न चारयन्नि
 त्यस्य उत्तरार्द्धे न संवत्सरेण पातहेतुत्वं प्रतीयते भोजनासनशय्यादिकु
 र्वाणाः सार्वकामिकमित्यनेनैव निराकांक्षस्य आचरन्नित्यसंवत्स
 रं मनुजयोः भोजनाध्यायनाद्यौ नात्र नुयानासनाशनादि

रामः
 ॥१५०॥

त्याप्यपंचं प्यंतस्य आचरन्नित्यसंवत्सरेण तेन द्वयोरपि च हृदि
 मनुवचनयोराचरन्निति पृथगेवाचरणा मात्रस्य संवत्सरेण पातहे
 तुत्वं प्रतीयते तच्च पूर्वोक्तास्वापस्य र्शतिश्चासविषयमेव व्यवतिष्ठ
 ते एषां च त्रयाणां प्रपि प्रसिक्तानां क्षुब्धत्वेन संवत्सरेण पातहेतुत्वा
 संभवात् एकासनादिप्रसिक्तानां पातहेतुत्वं तेन पूर्वोक्ताश्च
 त्वारः एतच्च प्रसिक्तं त्रितयमिति सप्तानामेव सप्तप्रसिक्तानां संवत्सरप
 र्यंततिरन्तरमेवानुष्ठितानां पातहेतुत्वं अन्तराववायेनूह्यवत्स

एदिकानुसंकलनाकर्तव्या अन्यतरायायेव भागशः प्रायश्चित्तव्य
 वस्थो हनीयेति आलापोऽन्येन कथं तं तनुसंभाषणमात्रं तस्या
 ति क्षुद्रतर प्रायश्चित्तोपदेशात् तथाप्यपराशरः क्षुतेति छविते
 चेव दंतश्चिह्ने तथा नृते। पतितानां वसंभाषे दक्षिणं श्रवणं स्पृ
 शेत् तथा नृते॥ असंभाष्य संभाषणो वा स्यात् संभाषणमिति न
 त्वासापादीनां पृथगुपादानात् पृथगेव पातहेतुत्वं युतं तथाच
 द्वागलेयः॥ आलापाज्जात्रसंस्पर्शान्निःश्वासात्सहभोजनात्। स

रामः
 ॥१४१॥

रुशय्यासनात्त्यानात्पापं संक्रमते नृणांमिति सत्त्वं अनेन वच
 नेन पापसंक्रमा मात्रे पृथगेव हेतुत्वमेवां ननु पतितत्वोत्पत्तौ प्र
 मारणाभावात् अतो न विरोध इति सर्वेषां वैषां संसर्गप्रकाराणां ज्ञानतए
 च पातहेतुत्वं तथा वदेव तः॥ पतितेन सहोषित्वा ज्ञानत्वं संवत्सरं नृणां प्रिश्नि
 तत्तेन सो व्योते स्वयं वयति तो भवेदिति यजुर्वेदे संवत्सरेण पतति प
 तितेन सह वारं याजनाध्यापनाद्यो नात्र नृयानासनाशनादित्यत्र प्र
 वचने संवत्सरेण पतितत्वं याजनाध्यापनाद्यो नेषु यातासनाशनेषु

च निषिध्यते तेन वाक्यान्तरो यातैरेवासायस्यर्शतिश्चासैः संवत्स
 रेण यततीति संवध्यते तत्र याजनादौ वचनान्तरेण सद्यः प्रातस्पु
 तिपादितत्वात् यातासनाशनैः षड्भिरेव प्राप्तैः यतितत्त्वप्रित्युक्तं
 तदुक्तं येन सहस्रद्वारितस्य निषेधस्य अन्यता संवक्षेत्रैवोपपन्नै
 उभयसंवक्षस्यान्याय्यत्वात् तथा च संवत्सरेण यततीत्यस्य स्ववा
 क्यस्थैरेव यातासनाशनैः सहसंवक्षोपपन्नौ वाक्यान्तरस्थ संसाप
 स्पर्शतिश्चासैः सहसंवक्षस्याति जघन्यत्वादिति यथोक्तैरव्या

रामः
 ॥१४२॥

त्वोपपत्तिप्रतीतिः ॥ ॥ इकानां प्रायश्चित्तानि स्मृत्यन्ते तत्र प्रभुः ॥
 यो येन यतिते तैषां संसर्गं याति मानवः स तस्यैव वृत्तं कुर्यात्तत्सं
 र्गविश्रुत्ये ॥ अत्र वृत्तोपदेशात् पराणस्पच वृत्तरूपत्वाभावात् यद्य
 पि काप्रतो महापातकिनो पराणमेव प्रायश्चित्तमुपदिष्टं तथापि
 तत्संसर्गिणस्तनुस्यत्वेपि वृत्तरूपमेव तेनाकाप्रतो वृत्तवधादिम
 हापातकवत्सूये यदुत्तं द्वादशवर्षिकं तदेव काप्रतः संसर्गिणो दु
 र्व्यं तनुपंचमस्य संसर्गिणोपि पराणांतिकं तदुक्तं स्वल्पमेव

महापातककर्तारश्चत्वारश्चविशेषतः। अग्निं पविश्य भुङ्क्ते स्नात्वा वा
 महति क्रताविति। महति क्रतावित्यश्वमेधे स तनुश्चात्रियस्यैव यजेद्वा
 अश्वमेधेन क्षत्रियो यो महापतिरिति क्षत्रियस्यैवाश्वमेधाधिकारात्
 तेन यदेतन्मध्यमांगिरसोक्तं यत्काप्रतो महापापं नरः कुर्यात्कथं च
 न न तस्य भुङ्क्ते वो द्रव्यावहोषतपनादत इति तदपि बुद्ध्यावधादिमहा
 पापविषयमेव द्रव्यं यदपि ह्यगलेयेनोक्तं यस्य येनेह संसर्गस्त
 स्य तदुतमादिशेत्। **सात्त्विकोति संसर्गनिवृत्तिर्न विधीयते इति तद्**

रामः
 ॥१५३॥

पिसकल पापिष्ठ संसर्गिषु निवृत्त्यभावो यदेश स्या युक्तत्वान्निन्दार्थ
 वादतयैव वो द्रव्यं तेन सद्यो वा संवत्सरेणावा संसर्गे यत्र महापातकित्वं
 तत्र ज्ञानतो द्वादशवार्षिकमेवा ज्ञातस्तद्द्रष्टृमिति वो द्रव्यं **अत्र यो येन**
 पतिते नैषां संसर्गं यतिमातवः इत्यनेन सर्वथा मेव महापातक्यति पातकि
 पातक्युपपातकिनां साधारणो न पतितशब्देन ग्रहणं तेन स पत्नमातु इति
 न सो दत्तमग्निनीस्रुमा सुवर्गकुमारो गमनाता प्रति पातकत्वेन ज्ञानतो
 मरणांतिकत्वेपि अज्ञानतो न वद्वार्षिकस्योक्तत्वात् ज्ञानतस्तत्संसर्गे

एतद्वार्षिकमेव पितृव्य भार्या मानुषादी भागिने यो पितृ भार्यादिगणा
 नां गमने पातकत्वेनाज्ञानतः पाद्वार्षिकस्योक्तत्वात् ज्ञानतस्तत्संयोगे वि
 षाद्वार्षिकमेव एवमस्वजनवासादिगमनानामुपपातकत्वेन ज्ञान
 तस्यैवार्षिकादेरुक्तत्वात् ज्ञानतस्तत्संयोगे त्रैवार्षिकादिकमेव योजनी
 यं तच्च ज्ञानतः श्रुद्व्यभिचरिताया वासाया वासलो व्यभिचरितस्य
 श्रुदस्य पराणां तिकोपदेशात् अज्ञानतो यत्तद्वा दशवार्षिकं तदेव ज्ञा
 नतस्तत्संयोगे योजनीयं तयावदहृदिषुः॥ यः पाप्मना येन सहसंस्तः

रामः
 ॥१७५॥

ज्येते तस्यैव प्रायश्चित्तं कुर्यादिति॥ ॥ अथ पतितपुतिगृहपतिना
 न्नभोजनपतितस्य ज्ञान्नभोजनरूपसंसर्गप्रायश्चित्तं कुर्यादिति॥ त
 त्रयदेतत्सर्वत्रेन बुद्धवधादिमहापातकचतुष्टयप्रायश्चित्तप्रविधाय
 त्संसर्गप्रायश्चित्तमुक्तं एतः संसर्गमायाति यः कश्चित्पापमेहितः
 घराभासानव्यमेकं वा पूर्वोक्तं बुतप्रावरेदिति तत्विषयत्वमेव तस्य
 तेन ज्ञानतः॥ यन्मासपर्यन्तन्निरन्तरं महापातकिपुतिगृहे महापात
 क्यन्नभोजनेन पूर्वोक्तदशवार्षिकं अव्यमेकं वेत्यनेन नु ज्ञानतो

१८८ पर्यन्तं प्रहापातकि स्य स्यान्न भोजने वा दशवार्षिकमेव मुक्तमि
 ति दुष्टम् एव प्रतिपातकि पातकुपपातकि प्रतिग्रहे तदन्न भोजने
 च घण्टासैर्न वार्षिक वा दशवार्षिक त्रैवार्षिकादि प्रायश्चित्तानि न त
 संस्य स्यान्न भोजनेन संवत्सरेणोति दुष्टम् सर्वत्राज्ञानतस्तद्वृत्तेन त
 नतः संवत्सरे पर्यन्तं प्रहापातक्यादि प्रतिग्रहान्नभक्षणं संसर्गादि दश
 वार्षिकादि प्रायश्चित्तं भोजनीयं संवत्सरादूर्द्ध्वं संवत्सरे व्यतीते
 न प्रायश्चित्तं न विद्यत इति वचनात् प्रायश्चित्तानि तेकः किं न संवत्स

रामः
 ॥१७५॥

रेण यत् प्रायश्चित्तं तदेव दुष्टम् अत्र भागहारेण प्रात्यहिकादि प्रा
 यश्चित्तं मूलनीयं किंतु पतितानां न सर्वेषां प्रकृष्टाद्यां चणं चरेदि
 ति अगले मवचनात् सकृन्महापातजयन्न भोजने वा दशवार्षिकं तदुप
 नु भागहारेण प्रायश्चित्तं माकलनीयं प्रहापातकि स्य स्यात्का
 न्न भोजनेन संसर्गस्य किंचिद्व्यवहितत्वात् पादहाति दुष्टम् प्रहा
 पातकि पाकसंकारि पाकान्न भोजनेन ततोपि व्यवहितत्वाद् दूहा
 ति रिति दुष्टम् तनु वाण्डात्मात्मस्ति योगत्वा प्रकृष्टाद्युपतिग्रहच

पतत्पज्ञानतोविषोक्तानात्ताम्यंनुगच्छतीति मनुवचनेन चारुणसात्रभो
 जने प्रतिग्रहयोश्चारुणसस्त्रीगमनसप्रभिव्याहृतत्वेन सद्यः पातहेतुत्वं
 प्रतीयते. महापातकिचारुणस्योश्चरुस्यत्वं अतः कथं महापातकिप्र
 तिग्रहान्नभोजनेष्वप्यसौ द्वादशवार्षिकमिति. न तावच्चारुणसस्त्रीगम
 नवच्चारुणसात्रभोजनस्य सद्यः पातहेतुत्वं संभवति. तथाहि चारुणसात्र
 भोजने चारुणसात्रं यदा भुक्तं ब्राह्मणैः प्रमादतः। वाऽप्यगं चरेद्दि
 पः क्षत्रः स्यात्तदनं चरेत्। षड्गणं च विराजं च वर्गो योरनुपूर्वश इति च

रामः
 ॥१५६॥

जयराघुपदेशात् नाप्यत्पंताभ्यासेन पातहेतुत्वं सन्न भोजने
 वाऽप्यगमात्रप्राप्तौ अत्पंताभ्यासे द्वादशवार्षिकस्यायुक्तत्वा
 त्तेन चारुणसात्रभोजनप्रतिग्रहयोश्चारुणसस्त्रीसप्रभिव्या
 हारे निवृत्त्यर्थं स्वतंत्रं याजनं न स्वाध्यायसह भोजनानां सद्यः पातहेतु
 त्वस्य वचनांतरोक्तत्वात् पतितान्नभोजनप्रतिग्रहयोग इतरसंसर्गापे
 क्षयागृहत्वात् घातमासिकाभ्यासे नैव पतितस्य त्वायादकत्वमि
 ति उचितमिति. महापातकि आद्रुग्रहोऽनु आद्रुस्य देवतो देशद्वय

त्यागात्प्रकृतेन सकलसं पूर्णसक्षणा सद्भावे न यागत्वात् याजने च
 सद्यः पातस्योक्तत्वात् सद्यः स्वपतितत्वं प्रतिग्रहे चार्थविशेषः । यत्
 प्रतिग्रहोपात्तसकल इव परित्यागेन प्रायश्चित्तावराणां स्वप्रध्या
 पनपरिरणयन याजनेष्वप्युक्तं प्रायश्चित्तं अध्यापनाद्यजित इव
 परित्यागेनैव इक्ष्वं एतच्चासत्प्रतिग्रहप्रायश्चित्तावसरे उक्ष्णमः
 अत्र बुद्ध्यासुरापातं तेयं गृहं नागमः । महंति पातकान्याहुः सं
 सर्गश्चापि ते सहेति वचनात् बुद्ध्यादिमहापातकिसंसर्गिणा ए

रामः
 ॥१७७॥

वमहापातकित्वं ननु संसर्गसंसर्गिणास्तदनुसारेणैव संवत्सरेण पातति प
 तितेन सहावरात्रेऽप्यत्रापि पुथमातामेव महापातव्यतिपातक्युपपातकि
 तां पाततश्चेत गृहणां पतितत्वं च तत्संसर्गिणा मेव ननु संसर्गिसं
 र्गिणां तेन प्रायश्चित्तं प्रप्येतत् पुथमं संसर्गिणा मेव ननु संसर्गिसं
 र्गपापमेव नास्तीति वाच्यं तत्संसर्गनिषेधस्यैव पापसंभावे पुत्राणां त
 त् न चानुसारेण सत्त्विजिरतिर्नित्तेनार्थकंचित्समाचरेत् । कृतनि
 र्णयज्ञानं श्रुतं लघुगुणैस्तर्हि विदिति तत्प्रायश्चित्तकल्याणा

४
 मासस्तम्बवचनात्सारेणाद्भिर्हृत्वाव्यवस्थैर्गोविता तथा वा
 पत्तंवेनात्मानतोऽन्यत्र यच्चान्न भोजनेऽप्युपाजायत्युपाय
 श्चित्तप्रमिधायतत्संसर्गिणा मर्द्रुं हानिरुक्ता तथा वा पत्तं
 वः॥ भुक्तं यैस्तत्र पक्षा न्नं कृच्छंते षां प्रदाय वेत्ते। तेषां प्रविहिद्यै
 भुक्तं तेषां मर्द्रुं विधीयते। तेषां प्रविहिद्यै भुक्तं कृच्छं पादो विधी
 यत इति तेन उथ न संसर्गिणो यत्तु प्रायश्चित्तं तत्संसर्गिणास्तद
 र्द्रुं। तत्संसर्गिणास्ततोऽप्यर्द्रुं प्रिति सर्वत्रैवो हनाय प्रिति यत्तु वा लो

रामः
 ॥४८॥

कादिभिः यादया दहानि रितुक्तं तत्स्वकपोल मात्र कल्पितमेवेति नादर
 रणीयमिति अधप्रयाजना ध्यायत यौ नैक पात्र भोजना नां समस्तानां
 यस्तानां वाभ्यासेपिन प्रायश्चित्तवृत्तिः। सकृदनुष्ठाने नैव तंत्रेण सर्व
 पापक्षयोपयत्ते। तथा ते क म हा पातकिभिः सह संवत्सरपर्यंतमेकश
 व्यासनादिभिः संसर्गे तंत्रेणैव प्रायश्चित्तं एवं संवत्सराधिकशतवर्षपर्यंतं
 संसर्गेऽपि पातकित्वादिशेषात् संवत्सरसंसर्ग प्रायश्चित्तमेव अतिपा
 तक्यादि संसर्गे तु महा पातकि संसर्ग प्रायश्चित्तं तैव प्रसंगेन पापक्षयः क्ष

त्रियादीनां नुविषेनुसकलदेयमिति वचनात् पादपाद हानिभ्यवस्था
 तथास्त्रीवृद्धरेण्यूत षोडशवर्षीयवासाताम्रद्विषायश्चित्रं पंचवर्षी
 द्वादशमेकादशवर्षपर्यंतं पादपात्रं पंचवर्षपर्यंतं नु प्रायश्चित्ताभाव
 इति ~~द्वयं~~ महापातकिजातस्य नुपुरुषस्य नुपुरुषस्य महापातकि
 त्वात् प्रायश्चित्तविशेषानुपदेशाच्च पितृनुस्यमेव प्रायश्चित्तं तेन य
 त्रपितृमरणांतिकं तत्र तस्यपि मरणांतिकमेव यत्र पितृर्द्वादशवर्षी
 कं तत्र तस्यपि द्वादशवर्षीकमेव व्रतं महापातकिजातानु कन्यापरित्य

ताम्रः
 ॥१५०॥

तसकलपितृद्व्यापरिहोतव्येव तथाच वृद्धिः पतितोत्पन्नः
 पतितोत्पन्नस्त्रियः स हि परगामिनीताम्रविज्ञापुषेयादिति ~~तत्र~~
 हारीते व्याहृः पतितस्य नु कुमारीं विवाहं आश्रया होरावक्षणे
 धितां प्रातः शुक्रे न हारिते न वा वाससा द्वाघनाहमेतेषां न प्रप्रेत
 इति विप्रिरुद्धैरभिधानं तीर्थेषु गृहेषु वा उद्धेदिति किंतु यत्र पि
 तृमरणांतिकं प्रायश्चित्तं तत्र द्वादशवर्षीकं प्रायश्चित्तं जातयि
 त्वा विवाहः यत्र पुनः पितृर्द्वादशवर्षीकं तत्र स्त्रीत्वा द्वादशप्राय

श्रितं कारयित्वा विवाहे जिमहा पातक्यादि संसर्ग प्रायश्चित्तं ॥
 इदानीं प्रसंस्पृश्य संसर्ग प्रायश्चित्तं निरूप्यते तत्र व्यासव
 र्णः ॥ चण्डाल पुच्छ शप्रेष्ठ प्रित्वा पारसिकादि कान् महापातकिन
 श्वैव स्पृष्ट्वा स्नायात् सवेतकः ॥ तत्राच्छागते यः ॥ चण्डालं पतितं स्पृ
 ष्ठा सवेतो जलमाविशेत् ॥ शवं च तत्स्पृष्टेन श्वैव चैतं यूपं रजस्व
 लं ॥ षड्विंशत्यं वै द्रान् पाश्र्पतां श्वैव नो कायतिकनास्तिकान्
 विकर्मस्थान् विजानत्स्पृष्ट्वा सवेतो जलमाविशेत् ॥ चैतं वक्षश्चि

रामः
 ॥१५०॥

चिर्यं चण्डालः तोम विक्रयी ॥ एतां सुबासराण स्पृष्ट्वा सवेतो जलमा
 विशेत् ॥ नावं स्पृष्ट्वा स्थितस्त्रेहं स्नात्वा विप्रो विश्वद्विजः ॥ आरम्येव तु
 त्रिः त्रेहं गा मातृ प्रार्क प्रीक्ष्य वा ॥ मदि रादिस्पृशेति विशेषः ॥ जान्वधः
 स्नानं प्रोचंस्यादो नाभे रेकरावजं ॥ नाभे रूढं त्रिरात्रं स्यान्मदि रास्पृ
 ने विधितिः ॥ पुनस्तथा स्यात्तज्जान्वधः स्पृशेत् पिडपवातः पंच
 गज्य पानं च ॥ तदुक्तं ॥ मद्येन स्पृश्यते यस्तु बासराः संश्रितवत्स ॥ उ
 पोष्परजनी मेकां पंचगव्येन श्रद्धति ॥ षड्विंशत्यं वै द्रान् पाश्र्पतां श्वैव नो कायतिकनास्तिकान्
 विकर्मस्थान् विजानत्स्पृष्ट्वा सवेतो जलमाविशेत् ॥ चैतं वक्षश्चि

वराहोश्च ग्राह्या न स्पृष्टव्यमानवः। सवेतः सरिरः स्नातः तदा नीमेव भुङ्क्षति। कु
 कुरादि तु स्यतया काकोपि ग्राह्यः। तथा च काकस्य कुकुरादिस्यतया पक्षिभ्यः गवा
 घ्रातानि कांस्यनि श्रुदोद्धि स्नानियानि च। भुङ्क्षति दशभिः क्षारैः श्वपाकोपहता
 नि च। कुकुरादिस्यशेविशेषमाहांगिराः। उडुं नाभे कौमुत्कायदंगमुपहृन्त्यते। त
 त्स्रानमधत्ताश्च भुञ्जिः प्रक्षालयेत्तत्र। तथा गिराः॥ यस्तु छायां श्वपाकस्य वृष्ट
 रोगो ह्यधिकि स्थितिः। सवेतो जसमा पुन्य दृतं प्राश्य विभुङ्क्षति। ~~अत्रादिति सुती~~
 ति धात्वर्थपर्यालोचनादाचारश्च वराहोत्पादि छायायां शिरावस्थाने सति स्नानं

रामः
 ॥१५१॥

स्पर्शमात्रेण न दोष इति। तत्राप्यस्तं वः। सर्वेषामन्यजातीनां
 स्पर्शेनात्र मनं विदुः। येषां तु ब्राह्मणो नास्ति ते घां स्नानं विधीयत
 इति यस्य स्पर्शे स्नानं तस्योपस्पर्शे च स्नानमेव। तत्राप्यस्तं वः।
 एकशराणां समासूटश्चरणा लोवारजत्वात्। ब्राह्मणश्च सप्रं
 तव सचासाः स्नानमाचरेत्। यदि तु रात्रावत्पृथक् स्पर्शेन भवति
 तदा रात्रावेव स्नानं रात्रिर्लघनं न कर्तव्यं। तत्राप्यस्तं वः। चरणा
 लेः श्वपचैः स्पृक्षोति शि स्नानं समाचरेत्। तव ते ह्येदं रात्रौ सद्यः

स्नानेन श्रुतिः अथ तत्र वसेदात्राव ज्ञानादविचक्षणाः तदा
 तस्य तु तत्पापं शतधापरिवर्तते। स्नानाशक्तौ विशेषमाह आ
 जरे स्नानमायने दशहस्तस्त्वनात् ॥ स्नान्वास्नान्वास्पृशेदेनेत
 तः श्रुतेस्त उक्तम् ॥ अयोविषयेषु त्रिंशत्तः देवयात्राविवा
 हेषु यज्ञेषु पततेषु च। उत्सवेषु वसवेषु स्पृष्टास्पृष्टिर्न दुष्यति
 । तथाह तस्यति। तीर्थे विवाहे यात्रायां संग्रामे देशविप्लवे। तग
 रग्रामयोहे च स्पृष्टास्पृष्टिर्न दुष्यति उद्धि स्तस्य तु राजा लपि

तमः
 ॥५२॥

स्पृशेद्विशेषमाह व... वासुदेवः पतितैः स्पृशेद्विष्णुत्रे तु क
 ते हि जः त्रिंशत्तत्र कुर्वीत भुक्तो ह्यस्य घडावरेत् इदं कामतः स्पर्श
 । वषया अत्र यद्दुपवासे रेका धेनुः तेन यदपि सर्वसाधारणं ताति
 नोक्तं तदपि कामतो भुक्तो ह्यस्य विषयमेव तथा वहारीतः अत्र उद्धि
 स्तेन संस्पर्शे स्नानं येन विधीयते उद्धि स्तेन संस्पृष्टः प्राजापत्यं स
 प्रावरेत् यद्वा अंगिरसोक्तं भुक्तो ह्यस्य स्नानात् वा त्रिंशत्तः श्रुत
 वेन वा। प्रमादात् स्पर्शतंगच्छेत्तस्य कुयद्विशोधनं गायत्र्यस्य स

संच दुपदां वा शतं जपेत्। विराजो योषितो भुक्ता पंचगव्येन भुङ्गति॥
 इदमवाप्तो भुक्को हि ह्यविषयं। यस्त्वापस्तवेनोक्तं चारुणसेनतु
 संसृष्टो विशेषस्तु द्विजोत्तमः। उपोष्य राजनोपेकां पंचगव्येन भुङ्ग
 ति तदवाप्तो धो द्वि ह्यविषयं सर्ववेदं रजस्वलास्यशेज्जुहादी
 नां च तापे रूढस्य शेषमानं दुर्लभं। नाभेरधः कुक्कुरादिस्पृशेत्
 द्वि ह्यस्य स्नानमात्रमेव चरुणस्तान्नस्पृशेत्तु विशेषमाह हारीतः। उ
 द्वि ह्यस्तु स्पृशेद्भिषग्गणस्तान्नकथंचन। उर्द्ध्वं द्वि ह्यस्तु संसृष्टो

रामः
 ॥५३॥

द्विजः सांतपतं चरेत्। अत्र सांतपने एकाधेन। अधो द्वि ह्यो यदा
 सत्यात् प्रायश्चित्तं भवेदिदं। विराजो योषितो भुक्ता पंचगव्येन भुङ्ग
 ति चारुणसेनोक्तस्य शेषं त्वजिह्वा चारुणसेनोक्तस्य शेषं त्वजिह्वा
 प्राचरेत्। उद्धि ह्यस्तेन संसृष्टस्तु द्विजोत्तमविभुङ्गति। यदित्वज्ञानत
 श्चरुणस्तान्नस्य कृद्भोजनादिकं करोति तदा हापस्तवः। संसर्गं
 न यदा गच्छेच्छ्रोतव्यं तस्यैः सह। एतरेव यदास्पृष्टः प्रायश्चित्तं
 कथं भवेत्। भोजने तु त्रिंशत्पानेन नृश हमेव वा प्रैथुने पाद

कृच्छ्रः स्यात्तथा मूत्रपुरीषयोः दितमेकं तथा मूत्रे पुरीषे तु दिनत्र
 यं । एकाहस्तत्रिंशद्विंशद्विंशतश्चतस्रश्च । एतदज्ञाततो द्वैगुण्यं ता
 नानानयेत्स्वभ्यामभोजने विशेषमाहास्तम् । चरणात्तं वैव संस्पृश्य
 यश्चाश्रीयानुकाप्रतः । द्विजश्चाद्यापणं कुर्यात्प्राजापत्यप्रकाप्र
 तश्च । यदि तैलघृताभ्यक्तश्चरणात्तदिकं स्पृशति तदाहापस्तम् ।
 येन केनचिदभ्यक्तश्चरणात्तं पतितं स्पृशेत् । उपवासेन चैकेन यं
 च गच्छेत्तच्छुद्धिः ॥ चर्मकाणादिस्पर्शोन्वापस्तम् । चर्मकारं च रजकं

रामः
 ॥१५८॥

धीवरं नटमेव वा एतान् स्पृष्ट्वा द्विजो मोहादावपेतु प्रयतो विमा
 नः । एतैः स्पृष्टुं तु उच्छिष्टं एकरात्रं यमपि वेत्तु तैरुच्छिष्टैस्त्रिरा
 त्रं स्यात्तद्युतं प्राणविशुद्धिः । सर्वत्र वात्र उच्छिष्टानुच्छिष्टस्य श्रेय
 इत्तं तदुभयोच्छिष्टस्य श्रेयस्यैव गुणं उच्छिष्टं । सवर्णानां तु उच्छिष्टोच्छि
 ष्टस्य श्रेयसावप्रमत्तं तथा च वृत्तस्यति । उच्छिष्टोच्छिष्टस्य श्रेयः
 कदाचिदुपजायते वार्णानां तु मजातीनामुपस्पृश्य तदा भुवि ॥ इदं
 कदाचिदुपजायत इति वचनादकाप्रतः स्पर्शविधयः काप्रस्पर्शे वा

लक्षणस्य स्नानोपदेशात् न तु त्याज्यतया सर्वेषामेव स्नानमिति दु
 ह्वयं तथाप्यस्तम्बः विप्रो विप्रैरासंस्पृष्ट उच्छिष्टेन कदाचन स्नाना
 त्तनविशुद्धिः स्यादापत्तस्तोत्रवो नृनिहति उच्छिष्टक्षत्रियवैश्यस्य
 शिवास्त्राणस्य उच्छिष्टविशेषमाहापत्तम्बः क्षत्रियेण यदास्पृष्ट
 उच्छिष्टस्तु कदाचन स्नानं जपश्च वैकात्यं दिनस्यांते विशुद्धिः वैश्ये
 न तु यदास्पृष्ट उच्छिष्टस्तु कथंचन स्नानं जपश्च वैकात्यं दिनस्यांते घृ
 तपि वेत्तः एतेनार्थ उच्छिष्टस्य वास्त्राणस्योच्छिष्टशूद्रस्य स्पर्श उप

रामः
 ॥१५५॥

पवासः पंचगव्यमित्यूहनीयं तथा उच्छिष्टस्य वास्त्राणस्य उच्छिष्ट
 वास्त्राणस्य शैतयोः क्षत्रियस्य स्पर्शे त्वावमतं वैश्यस्य शैत
 भुक्षणां शूद्रस्य स्पर्शे स्नानमित्यूहनीयं तथाप्यस्तम्बः तैसाभ्य
 क्तत्वेनावात्तश्च श्रयार्मणिमैथुनो मूत्रोच्चारं यदा कुर्यादहोरा
 त्रेण शुद्धिः तथा लीतः श्रविष्ठां काकविष्ठां वा कं कण्ठध्रुवक
 स्य वा अक्षोच्छिष्टस्तु संस्पृष्टपसवे होत्रतमादिशेत् उद्धोच्छि
 ष्टस्य संस्पृशे प्रायश्चित्तं विदिदिशेत् उपोष्य राजनीप्रेक्षां पंच

गच्छेत्त शुद्धति आस्यस्यो याहा उत्तो हि हस्तनाचात्तो ओमेध्व
 संस्पृशेद्यदि अहोरात्रोचितो भूत्वा पंचगव्येन शुद्धति ॥
 इदानीं रजस्वला चारुणादि स्पर्शोपायश्चिन्तितस्तु व्यते ॥ अत्रदिन
 भेदेन विशेषमाह ॥ गृहस्यति ॥ पतितां त्य श्रुपा केन संस्पृष्टा स्त्री र
 जस्वला पृथगेहि विराजंतु द्वितीयेष्वहमावरेत् अहोरात्रं तृती
 ये हि चतुर्थेन क्रमेण वरा ॥ अत्र सर्वत्रोपवासे पंचगव्यापात मरि कर्तव्यं
 कुं कुरादि स्पर्शो विशेषमाह ॥ मनु ॥ रजस्वलानुसंस्पृष्टा शुभाजं

रामः
 ॥१५६॥

उक्त वा यत् ॥ निराहारा भवेत्तावद्यावत्कालेन शुद्धति ॥ यदि तु
 रजस्वला उपवास समर्था भवति तदाह अफालकृष्टे नीवा
 दिप्रिर्वर्त्तयित्वा पंचगव्यं पातव्यं तथा वांगिणा चारुणः श्व
 पचो वापि यथात्रेयोस्त्रिषं स्पृशेत् ॥ अफालकृष्टेर्वर्त्तयं
 च गव्येन शुद्धति ॥ एतेन रजस्वलाया रजकवर्मका एतदधी
 वादि स्पर्शो व्युपवासः पंचगव्य पात मित्स्मरणीयं ॥ अन्यो
 न्य रजस्वला स्पर्शो उपायश्च विशेषमाह काश्यपः ॥ रजस्व

ला तुल्यं स्पृष्ट्वा वासराणां वासराणी नृया। एकरात्रं निराहारा पंच
 गव्येन भुङ्क्ते रजस्वला तुल्यं स्पृष्ट्वा राजन्यपा वासराणी नृया। त्रि
 रात्रेणा विभुङ्क्ते स्यादव्याधुस्त्ववचनं यथा॥ रजस्वला तुल्यं स्पृष्ट्वा
 वैश्यापा वासराणी नृया। पंचरात्रं निराहारा पंचगव्येन भुङ्क्ते रज
 स्वला तुल्यं स्पृष्ट्वा शूड्या वासराणी नृया। षट् रात्रेणा विभुङ्क्ते स्यादु
 स्तराणां कामकारतः॥ अज्ञानतश्चरेद्दुर्गं वासराणि सर्वस्य शर्ते॥ अत्र
 यथा वासराणां वासराणी रजस्वला स्पृष्ट्वा उपवासः पंचगव्यपानं त

रामः
 ॥१५७॥

था क्षत्रिया वैश्या शूड्याणां मपि रजस्वलाणां सवर्णा रजस्वला स्पृष्ट्वा उप
 वासः पंचगव्यपानमेव तथा च वासराणां क्षत्रिया स्पृष्ट्वा त्रिरात्रं तथा क्ष
 त्रियाया वैश्या स्पृष्ट्वा वैश्यायाश्च शूड्या स्पृष्ट्वा त्रिरात्रमेव तदुक्तं रजस्वला
 नृयानां ही अन्योन्यमुपसंस्पृष्ट्वा सवर्णे पंचगव्येन त्रिरात्रं प्रसवरीके
 पंचगव्येनेति उपवास सहित पंचगव्येन। उक्तमासवर्ण स्पृष्ट्वा तु हीन
 वर्णियाः स्नातमात्रं तथा च शूड्याः॥ अधिकवर्णा रजस्वलां स्पृष्ट्वा र
 जस्वलास्नात्वा श्रीयादिति॥ अर्थात् क्षत्रियाया रजस्वलाया रजस्वला

रजस्वत्या ३८

श्रुदास्परे पंचरात्रमित्पूतनीयं सर्वत्र वोपवासात्तामर्थे फाल
 रुद्धे श्रीवादिभिर्भक्षणां योजनीयमिति यज्ञान्तराले येनोक्तं उदक्या
 तमवर्णं स्त्री स्पृष्ट्वा चेत्स्यादुदक्यया तस्मिन्नेवा हतिं स्नाता शुद्धिमा
 प्रोत्पसंशयमिति तत्स्नातान् पूर्वं शुद्धिदिवसीयस्पृष्टे सति दुष्टं
 यदि तूच्छि रजस्वला उच्छि रजस्वत्या स्पृश्यते तत्रान्तरा
 उच्छि रजस्वत्या स्पृष्ट्वा कदाचित् स्त्री रजस्वला पूर्वा कृद्ध्युपकुर्वी
 त श्रुदादानीं च वासतः अत्र सर्वा शब्देन ब्राह्मणक्षत्रिय वैश्यसि

रामः
 ॥१५०॥

स्त्रियोपिधीयन्ते तेन यदि ब्राह्मणी रजस्वला उच्छि रजस्वला वा
 रजस्वत्योच्छि रजस्वत्या स्पृश्यते तदा कृद्ध्युपजायते सकं क्षत्रि
 याक्षत्रियया वैश्या वैश्यया स्पृश्यते तत्रापि प्राजापत्यमेव श्रु
 दानुश्रुत्या स्पृष्ट्वा कृतोपवासा ब्राह्मणाय किंचिद्दत्त्वा विशुद्धा
 ति तेन ब्राह्मणा क्षत्रियास्पृष्टे प्राजापत्यद्वयं वैश्यास्पृष्टे प्रा
 जापत्यत्रयं श्रुदास्पृष्टे प्राजापत्यचतुस्रं सर्वक्षत्रियाया
 वैश्यास्पृष्टे प्राजापत्यद्वयं श्रुदास्पृष्टे प्राजापत्यत्रयं वैश्या

याः श्रुतास्य र्शे प्राजापत्य द्वयमित्स्मरणीयं सर्वं वेदं काप्रतः स्य
 र्शे दुस्ख्यं अकाप्रतस्तदर्थं यदिच्छेच्छाजत्वत्वा रजकादिनास्य
 र्यते तदा विराजं यदि पुनारजकादिप्रि रपुच्छेच्छेः स्य र्यते तदा
 प्राजापत्यं तथा श्रुतास्य सकृदपि प्रि रपि यच्छेच्छाजत्व
 ता स्य र्यते तदा प्राजापत्यं प्रैवेत्याद्युहनीयमिति ॥ ॥ इति
 श्रुतिरिति विवाहस्य चिन्तितं न ह्यप्येते ॥ तत्र च ह्युहनीयः ॥ ज्येष्ठे विद्य
 माने दाराग्नि होत्रे प्रनुजः पूर्वकरोति सपरिवेत्ता परिवेत्ति तु ज्येष्ठः

रामः
 ॥१५२॥

परिवेदितीकन्या परिवायी दाता परिकर्त्ता याजकः सर्वतेयतिताः
 संवत्सरां प्राजापत्ये न कुरुतां यावयेयुः ॥ इदं काप्रतः अकाप्रतस्तदर्थं
 अदोषविशेषमाह वृहच्छातातपः ॥ त्वं जवाप्रनकुवेषु गडुनेषु
 गडुनेषु जात्यंधे वधिरे न दोषः ॥ परिवेदने ॥ श्रीवेदेशान्तरास्ये च पति
 ने पुबुजिते तथा ॥ योगशास्त्राभिपुक्ते च न दोषः परिवेदन इति ॥ तत्र
 प्रनुजः ॥ मानुसपुतापितसगोत्रा समातार्धे दीणां विवाहयिता चा न्या
 यां चरेत् ॥ परित्यक्ता चैतां विभृयात् तथा स्वस्य शातातपः ॥ विवाह

येन गोत्रं यस्तथा मानुसस्य च। ऋषिभिश्चापि तु स्यात्कादिजश्चात्का
 यानं चरेदिति॥ ॥ अथ हि दित उतिग्रहणाय चिन्तनं निरूप्यते तत्र चरा
 त्वप्रतिग्रहे पतितचरणस्योक्तत्वात् वाणान्यद्वि योगत्वाभुक्त्वाच
 उतिग्रहणं पतन्यज्ञानतो विषो ज्ञानात्साध्यं नुगच्छति। अत्र चणालस्य
 गमनेन सह चणाल उतिग्रहणं सममिच्छा ह्यास्यति न्यार्थत्वेनोक्तत्वात्
 यदेव प्रहायातकि उतिग्रहणाय चिन्तनं प्रहितं तेन देव उद्वेगं रजका
 यत्प्रज उतिग्रहे स्वस्य यमोक्तमेव प्राप्य चिन्तनं तत्रापि स्व उद्वेगं रजका

रामः
 ॥१५०॥

कश्चर्मकारश्च नरो वरुडमेव वा कैवर्तं प्रेक्षन्त्याश्च सप्रेते अत्यजाः
 स्यताः॥ भुक्त्वा वैषां द्वि योगत्वा वीत्वा प उतिग्रहणं ज्ञानात्का ह्याद्य
 मुदिष्टप्रज्ञानादेव वरुणं। एतच्चान्यं ताभ्यां विषयमिन्द्रियगण्यगणनयोर
 हेतुप्रहितं तेन ज्ञानतोऽन्यं ताभ्यां रजकाग्रं त्यज उतिग्रहे वार्षिकं प्राय
 चिन्तनं अथ हि दित उतिग्रहे। स्यादुं सकृत् उतिग्रहे ततोऽप्युं अज्ञान
 तस्त्वत्यं ताभ्यां चात्राप्युद्वेगं अभ्यास उतिग्रहे तस्मात्पुं प्रित्या च
 हनीयं। रज उतिग्रहे नृद्वि ह्यज्ञानं। रज उतिग्रहं कृत्वा मासप्रसु सदा

वसेत्। यदुकात् पयो भक्षः पूर्यो मासेषु व्यते। अत्र मासे कजल
 निवाससहित यमुकात् पयो भोजनेन पंचधेनवो दुह्यन्ते। अत्र राज
 शवेन नक्षत्रिया प्रियेतः किं नुक्षत्रिय व्यतिरिक्त एव राजकारो नत्पु
 तिग्रहस्यैव नाराजः पुतिग्रहो यादराज न्यपुतिरित इति मन्त्रानां वि
 द्वात् तेन दशसूनासप्रवक्रो दशवक्रो सप्रो ध्वजः दशध्वजसमा
 वेशा दशवेशासप्रो नृपः दशसूनासहस्त्राणि योवाह यति सौति
 कः तेन तुल्यः स्युते राजा घोरास्तस्य पुतिग्रह इत्यादौ अत्रिपुतिग्र

रामः
 ॥१६१॥

हविर्निंदकाति वचनानि क्षत्रिय व्यतिरिक्त नृपा विषयान्येव दुह्य
 व्यातिः अन्यच्च मणिमातंगतितसोहा घसत्पुतिग्रहे नृपः। ज
 पित्वा श्रीगोसाविद्या सहस्त्राणि वंशकृतः। मासंगोष्ठे ययः पीत्वा
 पुच्यते। सत्पुतिग्रहादितिः सर्वं वेदं पुतिग्रहसद्व्यवस्थागोसति
 दुह्यं नृपा वमनुः। यद्गृहीते नार्जयंति कर्मणा वास्त्राणा धनं। तस्यो
 त्सर्गेण श्रद्धंति जप्येन तपसैव वा तथा पुनः॥ श्रद्धया जकः सर्वदु
 व्यत्यागात् पूतो भवति प्राजापत्येन वेतिः तत्रादौ मन्त्रः॥ अमु

॥१६२॥

कपालकेशभस्मास्थिपिराणाकतिलतैलविक्रयी प्राजापत्यं वरेत्
तथा वृहस्पतिः॥ और्यं केशकेशरिहस्तिनातां विक्रयं कृत्वा तप्तक
र्षं। मणिमुक्ता पुवालनरवदंतं शंखशक्तिवेणुवैतैव मृत्यय
विक्रमेव अत्र तप्तकृद्देधेनुद्वयं। तथा शंखसिंहितो॥ मांस
जंतुमधुस्तृक्षुत्रपुसीसककृषसौ हरबज्रो दुम्बरपात्रविक्रये
पहासांतयतं। अत्रापि देनुद्वयं देवगृहपति श्रयो घातस
भाप्रयातडांगपुरापसेतुभूमिविक्रयं कृत्वा तप्तकृद्देधे वरे
आगंतुकातां विश्रमार्थं दत्तमस्तु॥

त। अत्रापि धेनुद्वयं मांसादीनामत्यंताभ्यामविक्रययोगे वा नुय
 तां पुनरुपनयनं च तथा वृत्तिरु। मांसस्य वरात्ताक्षाक्षोरविक्र
 यो वा नुयतां कुर्यात्तथोपनयनमिति। एतच्च विक्रेयविक्रय
 एव प्रामाण्यं यजुर्हिते नार्चयंतिकर्मणा ब्राह्मणा धनं। तस्ये
 त्सर्गेण भुङ्क्ष्विति जप्ये ततपसैव वेति मनुवचनात्॥ अविक्रेय
 विक्रयणाल्लुब्धव्यपरित्यागे सति दुःखं तेन भूत्यपीरित्यागे
 विशेषानतिशयात्कथं क्षीरगजादीनां विक्रययोगे प्रामाण्यं

रामः
 ॥१५३॥

तस्य प्रामाण्यमिति न देशनायं ॥ ॥ अथ दुग्धमुद्विग्नमिदं यते ॥
 तत्रोद्विग्नः ॥ यत्र उद्विग्नतेनारी प्रियते दह्यते थवा। वरात्ताक्षु
 षितं यत्र यत्र भूनादिसंगतिः। एवं कश्चिन्मूयिष्ठा भूरप्रेध्या
 षकीर्तिता। श्वशूकरखतोष्ट्रयोः संस्पृष्टा दुःखतां वृजेत्। तत्र
 विशुद्धिना ह्येव लः ॥ खनना दहनं चैव उपसेपनधावनात्। यज
 न्यवर्षणा चैव भूरप्रेध्या विशुद्धिर्नाति ॥ तत्रोद्विग्नः ॥ खननात्
 पूरणात् दाहादपि प्रवर्षणात् सेपनात् जोरुक्रमणात्कात्या

भूमिः शुद्धितिसप्तमिः भूमिः शुद्धितिसप्तमिः भूमिः शुद्धितिसप्तमिः भूमिः शुद्धितिसप्तमिः
मृताश्चेद्दिजवेषमनि। रौवंतत्रपवक्ष्यामि मनुताभाषितं यथा। दशा
त्रातश्रुतिपुतेमातातश्रुदेनेवेद्युविः। वाभ्यांनुपतिते गेह मनेमासवतु
स्रयात॥ अन्यत्रैवर्जयेद्देहमित्येवमनुरवुदीत॥ तथाचयमः॥ दिजत्यम
रोगवेषमरिशुद्धितदिनत्रयम्॥ दिनैकेनवहिर्भूमिरग्निषोष्णालेपने
यथोक्तकालानंतरमपि षोष्णादिशुद्धिः तदा भूमिः शुद्धिः पुन
क्ष्यामि अन्यस्थशवहूषरो। षोष्णज्यमन्ययंभाणुंसिद्धमेतन्नैव

रामः
॥१६५॥

च॥ गृहादपास्यतत्सर्वं गोमयेनोपलेपयेत्। वासुरौर्ध्वपूतिश्चहिर
एपकुशवारिणा। सर्वमभ्युक्षयेद्देहमत्तः शुद्धेदत्तं शयं॥ गृहशुद्धि
॥ ॥ अजागवीमहिधीववाहणीवपसूतिका। दशरात्रेण शुद्धिति
भूमिस्थं चतुर्दशकं॥ तथाचयमः॥ भूमिस्थं मुदकं मेध्यं वैतृह्यं य
त्रगोर्ध्वेत्। अव्याघ्रं वेदमेध्यं तद्वदेव शिलागतं॥ तथाचयमः॥ आ
पः शुद्धाभूमिगतं वैतृह्यं वासुगोर्ध्वेत्। अव्याघ्रं वेदमेध्यं तद्वदेव
वार्गारसन्निताः॥ तथाचयमः॥ भूमिस्थं मुदकं शुद्धं शुद्धितोयं शि

॥१५५॥

श्रद्धाति प्रत्यना ॥ आ स्यात्ता प्ररै धे पु न दार् हे न म न्य यं ॥ त थं गि
 ॥ गवा घा तानि कां स्मानि श्रू डो छि द्या निया निवा श्रद्धाति दशभिः धारैः
 अवा को पह तानि च ॥ तथा राप ता न्वः ॥ प्रत्यना श्रद्धाते कां स्पं सुरया य
 न्न सिप्यते ॥ मुह विण्मूत्र संस्पृष्टं श्रद्धाते ताप लेपनैः ॥ तथा वृद्धो अयनः
 तैजसानां मूत्रं पृथिव्य श्रकात् कुर्यात् प्रयेन त्य संसर्गे परिते रवतं गो
 मूत्रे वा स प्रणमं स्थापनं ॥ मद्यादिभिश्चिर संसर्गे बृहदि मुहो ॥ अत्यं
 ताप हर्त सर्वं लोहं भारगु मग्नौ युक्षि पं श्रद्धाते ॥ मणि मयः प्रश्न म

यं सर्वं चावजसपरावं महानिबन्धनेन अत्र सुवर्णादीन्पित्तो ह
 राब्धप्रिधेयानि भवंत्येव॥ अतिविरकासप्रघादिसंसर्गे तु बोध
 यनः॥ तैजसानां मूत्रपुंषु अक्रासकक्राणपप्रघैरत्यंत वासि
 तानां प्रगिनावर्तनं॥ अतैजसानां पुत्रगर्भः॥ तत्राद्यं रवः॥ सिद्धार्थ
 कानां कश्चैत शृंगदंतप्रयत्नवा गौवासेः फलपत्राणां मस्थ्यां च
 शृंगवत्तथा॥ तथा च ह्यासः॥ मृदादिः शृङ्गतेदाह भक्षणेनाति
 दूषितं॥ प्रार्त्तिकं च पुनः पाकान् त्याज्यं मूत्रादिदूषितं॥ सुवर्णादि

रामः
 ॥१६६॥

पात्रशुद्धिः॥ तत्राद्यं मनुः॥ अद्रिश्च प्रोक्षणां शौचं बहूनां धान्यवास
 सां॥ प्रक्षालनेन त्वस्यानामद्रिः शौचं विधीयते॥ चेतवच्चर्मणां शु
 द्धिवेदसानांतथैव च॥ शाकमूलफलानां च धान्यवकुट्टिरिष्यते॥
 वेदलो वल्कलविकाः॥ वहुत्वं च वस्त्रस्य वर्णभेदेन विप्रिन्नं दुष्टव्यं
 तथा च लोकादिः॥ द्वाभ्यां मूर्ध्नि सरंगाणि वस्त्राणि प्रोक्षणेन तु दशा
 रभ्यविचित्राणि सिताभ्यां रभ्यविंशतेः॥ तत्राद्यं रवः॥ सहजानि च वस्त्रा
 णि पटक्रादिकानि च॥ काप्राश्चाण्यासं स्य रौ प्रोक्षणा कुट्टिता

निमु॥ पटकुटीवस्त्रगृहं॥ आविकं कंवलः॥ तथा देवसः॥ नृसिकाग्रप
 धानं वपुष्यात्तां वाणिवा॥ शोधयित्वा तपे विंदितकरैः संपाजयेत्पुनः
 ॥ पश्चाच्च वाणिवा प्रोक्ष्य विनिमुं जीतकर्मसु॥ ओर्णकौशेयकुतप
 पटक्षोप्रदकूलका॥ अस्त्रशौचाप्रवृत्त्येते शोषणा प्रोक्षणादिभिः॥
 ताभ्येताम्रेष्वयुक्ता निक्षालयेत् शोधने स्वकैः॥ तथा दोषायनः॥ मू
 त्रपुरीषरोहितरेतसोपहृता नां वाससां मृदा॥ द्विश्च प्रक्षालनं वा
 सोवत् वल्कलानां वल्कलवत् कृष्णाग्निना नमिति॥ वस्त्रादिशुद्धिः॥

कुतपःसम
 लज्जशः ३

रामः
 ॥१५॥

तथा वृहद्विमुः॥ वरूनां धान्यजिनरज्जुता र्णवै दनसूत्रकार्पस
 वाससां प्रोक्षणेन॥ शाकपूतपुष्पाणां च॥ नृणां कालपलाशानां च॥ एते
 यामेव प्रक्षालनेनास्यानामसिद्धस्यात्राप्ययन्मावमुपहृतं तन्मात्रं परि
 त्यज्य शेषस्य कालप्रक्षालने कुर्यात्॥ गृहदोषसमुत्पन्ने विपन्ने पशु
 मां उवे॥ अभोज्यस्तप्तो डीहर्धनुः प्रज्यस्य संग्रह इति॥ धान्यादिशुद्धिः॥
 तथा वस्त्रादिः॥ देवदोरणां विवाहे वयस्येषु उत्तमेषु वा काकैः श्वपिश्वा
 संस्पृष्टं मन्त्रं तत्र विवर्जयेत्॥ तन्मात्रमत्र प्रकृत्य शेषं संस्कारमर्हति॥

निंदितं ५

तं स्कारश्च जलाभुक्षणाद्युतपक्षेयश्च॥ बह्निर्बुः॥ डोणाधिकं
सिद्धमन्नमयहंतं तदुष्येत् तस्योपहतमात्रमपास्य गायत्र्या प्रीतिं
सुवर्णां प्रक्षिपेत् सूर्यस्य च दर्शयेत् अग्नेश्च॥ तन्मनुः॥ पक्षिजग्धं
गवाद्यातमवधूतं मवधुतं दूषितं केशकीटैश्च भूतपक्षेपेण शुद्धं
ति॥ तथा याज्ञवल्क्यः॥ गोघ्राते त्रे तथा केशं पक्षिका कीटदूषिते
। सत्सिद्धं भक्ष्यं प्रक्षिपेत् पक्षेपं विप्रद्वये॥ तथा च बह्निर्बुः॥ पुर
त्रत्र पात्रेषु उद्दिष्टं दितं स्पृशेत्॥ भूमौ ति धाय चाचा तत्तत्तत्रो

सके शपाकोत्पाज्यमन्नं ३

रामः
॥ १६८ ॥

एते हे रुदिकं ५

क्ष्यपवरे सुनः॥ तथा च रुदिकः॥ अरण्ये रुदके रात्रौ चौरव्याघ्राज
ते पथि॥ कृत्वा मूत्रपुरीषं वा उष्य हस्तो न दुष्यति॥ शौचं न कुर्यात्
पथमं पादौ प्रक्षालयेत्ततः॥ उपस्पृश्य तदभ्युक्ष्य गृहीतं भुवि
ताम्रियात्॥ गोकुले कुरुशाखायां तैले यंत्रे क्षुयंत्रयोः॥ आम मां सौ
ति शौचानि स्त्रिमिरावरितानि च॥ रुदिकः॥ तन्मनुः॥
विंशत्यं॥ आम मां संप्रधु घृतं तैलं स्त्रे हा फलोद्भवाः॥ अन्य
भारुस्थिता ये ते निःक्रांताः भुवयो मताः॥ तन्मनुः॥ आम मां

जलादिदोषो नास्तीत्यर्थः ४

सा ५

संतथा क्षौद्रं यच्च गोषु ययः स्थितं। अंत्यजादपि तद्ग्राह्यं सोमो
 द्धिर्लूनदुष्यति तथा चतुर्थं मृतं दधिसार्यः ययः क्षौद्रं भाण्डदोषो
 न विद्यते॥ माज्जरश्चैव दधी च माहृतश्च सदा भुविः॥ तथा लोका
 क्षिः॥ पयो दधिविवारादि भुवि यात्रांतरस्थितं। पोक्षणेन प्राव
 नाभ्यां च पर्यग्निकरणेन च॥ तथा दधिसः॥ दवाणां प्रावनेनैव घना
 नां पोक्षणेन च। छागेन पुरवसं स्पृष्टं भुवि रेवहितद्रवेत्॥ तथा परं
 दधिसः॥ चालेन च परिक्कांतं स्त्रीभिरावरितं वयते। प्रसारितं च प्रतप

यजे सोम
 सतामानं
 वज्रिरेव व॥

एप्रः
 ॥१५॥

उर्ध्वमुत्क्षिप्य
 त्यागः ५

एषं न दोषः स्त्रीषु विषुवा। राय्या भार्याशि भवत्तु पुप वीतं कमण्ड
 लः। अर्थितः कथिताः भुङ्क्ष्वानपरेषां कदाचन॥ अग्ने ध्वभूस्थायै व
 क्षाः पत्रपुष्पफलपत्राणां तेषां नैव पुदुष्यन्ति पत्रपुष्पफलातिव॥
 इति श्रीभट्टप्रवदेवकृत प्रायश्चित्तप्रकरणे संसर्ग उपायवित्तपादौ
 दः समाप्तः ॥ ५ ॥ ॥ अथ कृद्ग्राह्यप्रिधीयंते॥ गय आदाय गो
 मूत्रं गन्धद्वारेति गोमयां आप्यायस्तेति चक्षोरं दधिक्रापेति वैद
 धि। ते जोस्यति घृतं चैव देवस्य त्वाकुशोदकां गोमूत्रं प्राणस्तस्यार्कु

सकृत्क्षारस्य वचनं ॥ इयं दक्षा घृतस्यैकमेकं च कुशवारिणः ॥ वृत्तं
 वृत्तिदं नाप्रवृत्तं सर्वघृताशनं ॥ एतच्च कुशोदकासहितं पंचगव्यपातनं
 पवासपूर्वकं कर्त्तव्यं मंत्रापरिज्ञानेन पुणवेनैव सर्वकर्त्तव्यं यथा
 यमः ॥ आहुत्यपुणवेनैव तथाप्यपुणवेन च ॥ पुणवेन समासेष्य पु
 णवेनैव कर्त्तव्यं ॥ तथाप्यपुणवेनैव ॥ कुशोदकं च गोक्षारं दधि
 पूर्वमसकृत् घृतं ॥ प्राश्यापरे घृत्पदसेतुं कृत्वा सांतपनं वरेत् ॥ एत
 च अहः साध्यं सांतपनं ॥ पृथक् सांतपनं ऽप्येः षडहः सोपवासकः

तमः
 ॥ १५ ॥

सप्ताहेन ननु कृत्वा यं महासांतपनं स्पृशतः ॥ अत्र षड्भिर्दिनेः
 प्रत्येकं कुशोदकादिपातनं पंचोपवासकस्य न ॥ तेन प्रितित्वा
 षडुपवासाः तेनैवैकाधेन ॥ तत्रैवैव ॥ एतदेव अहाभ्यस्तं य
 तिसांतपनं स्पृशतः ॥ एतदिति सांतपनस्यैव पात्रमर्थः ॥ एतच्चोपवासे
 न सह नुरहः साध्यं यतिसांतपनं ॥ तत्रैवैव ॥ एतच्चैव वषट्केन
 एकैकं च अहं अहं ॥ अतिसांतपनं नाम श्रवणाकर्मपिशोधयेत्
 ॥ एतच्च द्वादशाहसाध्यं अत्रैवैव ॥ अहं पिबेत्तु गोमूत्रं अहं वै गो

ममं विवेत्तु अहं दधि अहं क्षीरं अहं सर्पित्ततः श्रुतिः महासांतपनं वै
 तत्तर्वा पापपुण्यशान्ता एतच्च दशाहसाध्यं अत्र धेनुद्वयं गुरुत्वाद्युपा
 य प्रेदेन सांतपनानां व्यवस्थाः पराणि दुम्बरराजीववित्त्वपत्र कुशोदकैः
 । पुत्पेकं पुत्पहाभ्यस्तैः पराणि कृच्छ्र उदाहृतं ॥ पराणि पलाशाः राजीवप
 यं ॥ एतच्च पंचाहः साध्यं एषां पुत्पेकं क्वाथोदकं पंचाभिर्दत्तैः कप्रे
 तापेयं अत्रैकाधेनुः ॥ एतामेव सप्तसांनिवितात्रोपोषितः श्रुतिः क्वा
 थपित्त्वाविवेदद्भिः पराणि कृच्छ्रोपिधीयते एतच्च गुरुरासाध्यं पराणि कृ

रामः
 ॥१७१॥

छांतरं अत्राप्येकाधेनुः तथा वसिष्ठः ॥ यत्रो दुम्बरपलाशावित्त्वाभ्य
 त्थ कुशानामुदकं पीत्वा यद्वात्रैकौवश्रुतिः एतच्च षडहसाध्यं पराणि
 शच्छांतरं अत्राप्येकाधेनुः तत्रैकाधेनुः कुशपलाशो दुम्बरवित्त्व
 शंखपुष्पीवटवृक्षसुवर्वासापत्राणां पुत्पेकं क्वाथितस्यं भस्मः पु
 त्पहंपाने पराणि कृच्छ्रः ॥ एतच्चाहः साध्यं पराणि कृच्छ्रांतरं अत्र धेनुद्व
 यं लघु गुरुपापप्रेदेन पराणि कृच्छ्राणां व्यवस्थाः तत्रैकाधेनुः पलमे
 कं पयः पीत्वा सर्पिषस्तु पलद्वयं पलमेकं तु तोयस्य तप्त कृच्छ्र उदा

हतः एतच्च दिनत्रयसाध्यं । तथा च नवत्यः ॥ त प्रक्षीरघृताम्बु
 नां प्रत्यहं प्रत्यहं विवेत्तु एकरात्रौ पवान्मुत प्रकृष्टु लुपावतः । ए
 तच्च नरहः साध्यं त प्रकृष्टुं तं । तथा मनुः । त प्रकृष्टुं च न विप्रो जल
 क्षीरघृताति सान् । प्रति अहं विवेदुष्या न स कृत्स्ना यी स प्रहितः ॥
 एतच्च द्वादशाहसाध्यं कृष्टुं तं । अत्र धेनुद्वयं लघुग्रहपापप्रदेन
 कृष्टुं तं व्यवस्था त धेनुः ॥ अहं प्रातस्त्यहं सायं अहं मया दया
 रितं । अहं परं च न श्रियात् प्राजापत्यविधिः स्मृतः ॥ तथा च नवत्यः प्र

रामः
 ॥७२॥

तत्तु द्वादशाग्रासाः सायं पंचदशैव तु । अयाचिते च नृवंशे परे निर
 शने क्रमात् । एवं द्वादशादिनैः प्राजापत्ये च उपवासाः । अत्रैकाधे
 नुः ॥ तथा पत्तम्बः ॥ सायं प्रातस्तथैवैकं दिनद्वयमयाचितं । दिनद्वयं
 नष्टं जीत कृष्टुं तु विनिर्दिशेत् । इदं तु घडहः साध्यं प्राजापत्याहुं
 तत्तु द्वादशाग्रासाः ॥ एकभक्तेन न क्तेन तथैवायाचिते नरा उपवा
 सेन वै केन याद कृष्टुः प्रकीर्तितः । एष च नरहः साध्यः प्राजापत्यमा
 दः तथा मनुः ॥ एके कृष्टुं स मश्रियात् अहं ति त्रिणि पूर्ववत् ॥

अहं चोपवसेदत्यप्रति कृच्छ्रं च त्रहसति। प्राजापत्यवृत्त एव यदा
 सायं प्रातरव्यावितमे जनाति ग्रासमात्रपरिमितानि भवंति तदाति
 कृच्छ्रं एतच्च द्वादशाहसाध्यं अत्र धेनुद्वयं॥ तत्रापि द्वादशस्यः॥ कृ
 क्षुत्तिकृच्छ्रः पयसा दिवसानेकविंशतिं। पयश्च पात्रीयं॥ अत्र प्रक्ष
 कृच्छ्रानि कृच्छ्र इति गौतमवचनात्। एतच्चैकविंशतिदिनसाध्यं अ
 त्र धेनुवतुद्वयं॥ तथा चोक्तं द्वादशाहोपवसेन पाकः परिकीर्त्त
 तः॥ अत्र धेनुद्वयं॥ विष्णुकाचापतक्रान्मुसक्रानां प्रतिवासां। स

तपः
 ॥७३॥

कात्रोपवासश्च कृच्छ्रसौम्योऽप्युच्यते। विष्णुको गतितस्त्रिहस्तित्वा
 दिविष्टः। आवाप्नोमन्मरुतः। एष सौम्यकृच्छ्रः षडहः साध्यः अत्रैक
 धेनुः। एषां त्रिणवप्रभ्यासादेकैकां प्रत्यहं विवेत्। नृलाघुहृष इत्येष
 ज्ञेयः पंचदशाहिकः। एषां विष्णुकादीनां पुत्रेकं अहं अहं पानात्
 पंचदशाहः साध्यं नृलाघुहृषवृत्तं अत्र धेनुद्वयं॥ तत्रापि द्वादशस्यः॥
 एकोक्तं बह्वृषेत्पिष्टं अत्रैकैकैरुक्तसमेत्। अनावास्यां न भुंजी
 त एष चान्द्रायणे विधिः। विष्णुश्च ममूराणुप्रमाणाः॥ तथा च

सवत्स्यः॥ तिथि व द्या वरे तपि एतान् भुक्ते शिख्य ए संप्रिजान्। ए
 के कं ऊ सयेत क ह्ये पि एं वा न्द्रा यानं वरन्॥ एतच्च य व इ द म ध्ये स्थ
 स निति य व वा न्द्रा यानं अत्र व प्राप्ते केन पंचविंशत्यधिक रात द्वा
 य पि एण प्रात्रा हारे एण प्रावा स्यां वो य वा सेन के राति श या न्द्रा य एण
 श कौ स न्यां वा न्द्रा य एण प्र कुर्वी एणः कुरुः क ह्ये व नु स्र य मि न्ये त हि स्र
 त्वं तेनात्र धे नु व नु स्र यं॥ तथा य म॥ अ ह्ये व द्यौ स म श्रौ या त् पि एण
 न्प्र ध्ये दि ने स्थि ते। ति य ता न्मा ह वि ध्य स्य य ति वा न्द्रा य एणं व रन् तथा

तमः
 १७५॥

व ह्ये व द्यौः॥ अ ह्यौ ग्रा स्या न्प्र ति दि व स म प्रा स म श्रौ या त्। स य ति वा न्द्रा
 य एण ना म॥ अत्र प्राप्ते केन च त्वा रं श द धि क पि एण हारेण उप वा स प्रा
 वेत के रा स्य त्वा त् य ति वा न्द्रा य एण श कौ स न्यां॥ वा न्द्रा य एणं त्रिभिः क
 ह्येः पर कं नु इ ये न न॥ एतत् क ह्ये प्र मा र्गं नु वि द्वा द्भिः परि की र्ति तः॥ इ न्ये
 त द्वा व न वि ध्य य त्वं तेनात्र य ति वा न्द्रा य एण धे नु इ यं॥ तथा य नुः॥ व नु र
 ः प्रा त र श्रौ या त् पि एण न वि पुः स मा हि तः॥ व नु रोः स त्ति ते स्र ये शि भ
 वा न्द्रा य एणं व रन्॥ अत्रा पि य ति वा न्द्रा य एण व दे व धे नु इ यं॥ तथा व ह्ये

विष्णुः श्रीनस्त्रीनपिणान् समश्रीयात् त्रियतात्मा दृढवृत्तः हविष्या
 न्नस्य वै मासं ऋषि वाटायणं चरेत् ॥ अत्र मासैकेन नवतिपिणमा
 त्राहारेण केशानि शीयान् वाटायणाशक्तौ सत्यां वाटायणापरा
 काभ्यां निष्कृतिं योनशक्त्यात् सकरो न्यात् अथ प्रजापत्यं न
 पंचकप्रति सप्तद्विषयत्वं तेन वपं वैवर्धनवो भवन्ति ॥ अहं विवेच्य गो
 मूत्रं अहं च गोमयं विवेत् ॥ अहं अहं यावकं च श्रीकृष्णं नृपदुष्यते
 स नृपदुष्यते हस्तार्धं अत्र धेनुद्वयं ॥ ॥ तथामार्कलेयः ॥ गोमूत्रे

रामः
 ११७५१

वियन्नवविलेह्यवे मासे भाद्रपदे सिते ॥ विष्णुः श्रीऋषिपंचप्याम
 लिखत पुस्तकं ह्यदः ॥ सं २२० मिति भाद्रपद शुक्ल ऋषिपंचमी
 कुरु श्रीजीवकस्य तथ प्रायश्चित्तपुकरासं फलितो यधुतकाजु
 लः ॥ पुस्तकलिखतपरि श्रमवेत्ता विद्वज्जनो नान्यः सागरसं
 घतरैवैधरि श्रमं हनुमाने कोपरं वेत्ति ॥ ॥ हरे दयालो नः पाहि ॥ ॥

रामः
 ॥ ११७६ ॥

एव चरेत्स्नानं च तौ गोमयमाचरेत् ॥ गवां मध्ये सदा तिष्ठे ज्ञोषु ॥ घेरसं
विशेत् ॥ गोष्वपीतासु नपि वेदुदकं वृत्तमाचरेत् ॥ अष्टक्तासु वनाश्री
या दुःस्थितासु स्थितो भवेत् ॥ अथ वै गोपविष्ठासु तासु चोपविशेत्
रः ॥ मासेनैकेन कथितं गोवृत्तं कल्पसाधनं ॥ अत्र पंचधेनवः ॥ तथा यमः ॥
गवा माहात्मिर्मुक्तैर्धवैः सक्तैः सप्तश्रुतैः याम्यं रुद्धं सप्तदिक्षं प्राप्तेन श्रु
तिप्राप्तौ ॥ सर्वकामप्रदं ह्येतत् सर्वकलषनाशनं ॥ अत्रापि पंचधेनवः ॥ इ
ति कृष्यपरिच्छेदः ॥ ॥ इति मृगश्री भवदेवकृतं प्रायश्चित्तप्रकरणं समाप्तं ॥ ॥

रामः
॥ ७६ ॥

५९

प्रायश्चित्त प्रकरणम्

श्रीमन्नारदः
ASIA ARCHIVES

3142